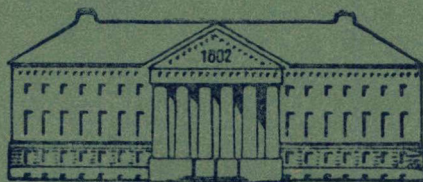


TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893. a. VIINIK 351 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ в 1893 г.

TÖID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС
XII



ТАРТУ 1975

Toimetuse süü läbi on lk-le 69 sattunud viga. Palume tabeli pealkirjaks lugeda «Eestimaa Kommunistliku Partei ringkirjad ja juhendid EKP kohalikele organisatsioonidele».

Tell. nr. 689.

TARTU RIIKLIKU ULIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893. a. VIINIK 351 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ В 1893 г.

TÖID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС
XII

Tartu 1975

Toimetuse kolleegium: J. Ant (toimetaja), E. Kivimaa, L. Raid.
Редакционная коллегия: Ю. Ант (редактор), Э. Кивимаа, Л. Райд.

БОЛЬШЕВИКИ — ОРГАНИЗАТОРЫ И ВОДХНОВИТЕЛИ ПРОФСОЮЗНОГО ДВИЖЕНИЯ В ЭСТОНИИ В ГОДЫ ПЕРВОЙ РУССКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

А. Лукин

Профсоюзное движение является неотъемлемой, составной частью истории рабочего класса. Поэтому вполне естественно, что глубокое изучение истории пролетариата, его экономических и политических организаций имеет актуальное значение для понимания закономерностей общественного развития, тем более, что по профсоюзному движению в Эстонии данного периода нет еще обстоятельных работ.

Интерес к истории профсоюзного движения стал проявляться уже в годы буржуазной диктатуры. «Наше ошибочное прошлое» — таким заголовком начинается брошюра наиболее известного реформистского историка профдвижения в Эстонии Э. Ионаса, в которой он обрушивается на профсоюзы за то, что они принимали участие в политической борьбе под руководством партии рабочего класса.¹

В годы буржуазной диктатуры в Эстонии выходили профсоюзные альбомы, которые автор данной статьи использовал как один из источников.²

В 20—30-х годах стали появляться и статьи о профсоюзном движении Эстонии, написанные с позиции марксистско-ленинской методологии в журнале «Классивыйтлус», издававшемся в Ленинграде, позже вышла отдельная работа Отто Рястаса «Краткий обзор о профсоюзном движении и задачах».³

Известный вклад в изучение профсоюзного движения внесли и советские историки Эстонии, которые в обобщающих трудах по истории эстонского народа и Коммунистической партии Эсто-

¹ E. J o o n a s. Ametiühisuslik liikumine meil ja välismaal. Tallinn, 1927.

² Tartu rätsepat ametiühisus 1907—1937. Tartu, 1937; Tartu trükitöölise ühing 1914—1939. Tartu, 1939.

³ O. R ä s t a s. Lühike ülevaade ametiühingulisest liikumisest ja ülesannetest. Moskva—Leningrad, 1935.

нии рассматривают и вопросы профсоюзного движения в тесной связи с общим ходом революционной борьбы эстонского пролетариата.

* *
*

Зарождение профессиональных союзов в России связано с началом первой буржуазно-демократической революции 1905 г. Рабочее движение в Эстонии, как и во всей России, достигло тогда небывалого революционного подъема. «Русское рабочее движение, — писал В. И. Ленин, — за несколько дней поднялось на высшую ступень. На наших глазах оно вырастает в общенародное восстание».⁴

Но вместе с тем первые же дни революции выявили и слабые стороны революционного движения, обусловленные прежде всего недостаточной организованностью рабочих. Когда в Эстонии началась январская политическая стачка, социал-демократические организации в Таллине и Тарту были еще малочисленны, имели незначительный практический опыт по руководству массовым революционным движением, а в Нарве и Пярну они находились в стадии зарождения. Однако в ходе борьбы рабочие все больше и больше убеждались в необходимости сплочения своих рядов и создания таких форм организации рабочих, которые были бы доступны всем пролетариям. Первые простейшие организационные формы объединения появились не сразу, а по мере роста классового сознания и сплоченности рабочих. Среди эстонского пролетариата рабочие Таллина были первыми, кто в ходе первой русской революции приступил к созданию таких организаций.

12 января, когда в Таллине началась всеобщая стачка, подготовленная Таллинским комитетом РСДРП, старшему фабричному инспектору Эстляндской губернии поступило заявление, в котором представители таллинских рабочих требовали создания специальной комиссии.⁵ В донесении прокурора таллинского окружного суда от 14 января говорится, что рабочие требуют создания особых комиссий при каждой фабрике и при каждом заводе, которые должны были состоять из предпринимателей и выборных представителей от рабочих, в обязанность которых входили прием и увольнение рабочих. Но в ходе подъема революционной борьбы эти требования оказались недостаточными и рабочие почти сразу же после начала стачки приступили к выборам своих уполномоченных. Из телеграммы старшего фабричного инспектора Эстляндской губернии от 13 января выясняет-

⁴ В. И. Ленин. Полн. собр. соч. Т. 9, стр. 208.

⁵ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник докл. и мат. Таллин, 1955, стр. 21.

ся, что в Таллине таких уполномоченных было избрано 80.⁶ Все вместе они фактически образовали центральный стачечный комитет, выполнявший также функции, свойственные профсоюзам. Помимо руководства забастовкой рабочих, Таллинский центральный стачечный комитет, например, вел переговоры с предпринимателями и представителями местных властей, оказывал помощь семьям бастующих и т. д. Примерно такая же организация с функциями руководства стачечной борьбой рабочих возникла в ходе февральской забастовки в 1905 году и на Кренгольмской мануфактуре.⁷

Результаты стачки в Таллине вызвали различные мнения среди рабочих, даже и такие, что стачка не имела смысла,⁸ так как все осталось по-прежнему. В связи с этим Таллинский комитет РСДРП выпустил специальную листовку, в которой обстоятельно разъяснял создавшуюся обстановку, задачи пролетариата в предстоящей революции и, в частности подчеркивал, что нельзя ограничиваться лишь организацией стачечных комитетов, представительство для подачи прошений и требований, а необходимо создать более совершенные формы организаций рабочих.

В феврале 1905 года, когда поднялась новая волна стачечного движения, таллинский пролетариат приступил к выборам фабрично-заводских старост. Эти выборы происходили на основе закона царского правительства от 10 июня 1903 года, который распространялся только на предприятия фабрично-заводской, горной и горно-заводской промышленности. По этому закону рабочие могли с согласия фабрично-заводских правлений избирать из своей среды старост. Однако губернатор имел право устранять любого из них до истечения срока полномочий. Несмотря на реакционный характер закона, революционные социал-демократы призывали участвовать в выборах фабричных старост. В постановлении II съезда РСДРП говорится, что «...съезд рекомендует всем организованным товарищам принимать участие в выборах фабричных старост согласно новому закону и вести агитацию при таких выборах для проведения наиболее надежных представителей рабочих и для разоблачения тактики властей и капиталистов при этих выборах».⁹

В Эстонии первые попытки проведения выборов фабрично-заводских старост относятся уже к 1903 году. В Таллине рабочие химического завода Р. Майера избрали старостами кузнеца

⁶ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 23.

⁷ История профдвижения в СССР. Профиздат, 1961, стр. 17.

⁸ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 46.

⁹ КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Часть I, издание 7-е, стр. 52—53.

Шишко и машиниста Ялакаса, но на других предприятиях выборы не состоялись из-за противодействия предпринимателей.¹⁰

В ходе февральской забастовки 1905 года в Таллине уже проявилась революционная направленность деятельности фабрично-заводских старост. Наиболее характерным фактом было выступление 60 рабочих старост от имени рабочих самых крупных фабрик и заводов Таллина 17 февраля с требованием о немедленном установлении девятичасового рабочего дня, увеличении заработной платы¹¹ и т. д. Среди этих старост особенно выделялся Карл Метус с вагоностроительного завода «Двигатель». Он неустанно вел революционную пропаганду среди рабочих, принимал участие в организации массовых собраний и митингов, выступал на них с речами.¹²

Вскоре после выборов образовались и советы фабрично-заводских старост, деятельность которых была связана с возникающими профессиональными союзами. Об этом говорит в своих воспоминаниях староста Таллинской целлюлозно-бумажной фабрики Эдуард Юргенсон. Он в частности отмечает, что «на собраниях старост всегда присутствовали партийные товарищи, если не тов. Кескюла,* то кто-нибудь другой... Они советовали нам требовать больше политических свобод, организовывать профсоюзы и требовать введения рабочего страхования».¹³

Приступив к созданию профсоюзов, рабочие России, в том числе и Эстонии, пользовались опытом массовой организации пролетариата западно-европейских стран, который на протяжении уже многих десятилетий вел борьбу против капиталистов.

Выше уже была упомянута листовка Таллинского комитета РСДРП, выпущенная в связи с всеобщей забастовкой в Таллине, в которой далее говорится: «Наша основная задача и цель — продолжать объединение. Правительство запретило легальные союзы, войско слушает его приказы, так соединимся тайно. Создадим союзы, маленькие и большие, и поработаем между своими братьями, чтобы все ознакомились с нашими стремлениями и могли бы сплотиться с нами. Учредим кассы, чтобы мы имели возможность помочь при будущей стачке своим братьям, которым будет угрожать голод. Последуем примеру зарубежных товарищей, где каждый рабочий по своей профессии состоит членом своего рабочего союза. Организуем рабочие союзы, вступайте в союзы: рабочие, обрабатывающие металлы, с рабочими

¹⁰ O. Karma. Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile Eestis. Tallinn, 1963, lk. 261.

¹¹ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 49.

¹² E. Kaup. Tallinna töölised 1905.—1907. a. revolutsioonis. Tallinn, 1957, lk. 20.

* Александр Кескюла был членом Таллинского Комитета РСДРП. Но позднее он отстранился от революционного движения. Более подробно о нем см. в кн.: Э. Кауп. По ленинскому пути борьбы. Таллин, 1970.

¹³ Партархив ЦК КПЭ, ф. 27, оп. 1, д. 481, л. 2.

той же профессии, плотники с плотниками, а другие со своими товарищами по работе. Каждая отрасль лучше всего знает свои нужды и желания и может лучше поработать в пользу своего союза. Пусть везде и всегда господствует между ними единственное стремление к борьбе и живое участие в доведении дела рабочего класса до победы».¹⁴

Социал-демократы вели пропаганду в пользу профессиональных союзов и на страницах периодической печати. В газете «Teataja» («Вестник») появились, например, статьи Х. Пегельмана «Профессиональные союзы и страхование рабочих против безработицы», «Рабочие профессиональные союзы в Японии»¹⁵ и др. В этих работах автор доказывал историческую необходимость возникновения классовых организаций пролетариата и знакомил читателей с опытом деятельности заграничных профессиональных союзов.

Летом 1905 года в обстановке обострения революционной борьбы заметно оживилась пропаганда профсоюзного движения. Рабочие собрания проходили тогда под лозунгом: «Полная свобода собраний, союзов и стачек!» На этих собраниях много говорили и о создании профсоюзов, причем революционные социал-демократы, как это видно из статьи газеты «Вирулане» («Virulane»), энергично выступали за организацию профсоюзов. В этой же статье отмечается, что наряду с «приезжими» выступали и местные рабочие, высказывавшие по ряду вопросов вполне зрелые и хорошо обоснованные мысли.¹⁶

2 июня состоялось собрание маляров, они обсудили требования к предпринимателям и пришли к единодушному решению о необходимости создания профсоюза.¹⁷

Новый этап развития профсоюзного движения в России, а также и в Эстонии, наступил осенью в связи с новым подъемом революционного движения. Мощное выступление рабочего класса России в октябре заставило царя 17 октября издать манифест, в котором провозглашались свобода слова, собраний, организации обществ и союзов, неприкосновенность личности и т. д. Пролетариат своей героической борьбой завоевал себе и всему народу, хотя и ненадолго, неизвестные прежде в России демократические свободы, в том числе и право создания профессиональных союзов.

Эстонские железнодорожники, вступившие на путь организации профсоюза уже летом 1905 года,¹⁸ горячо подхватили при-

¹⁴ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 47.

¹⁵ «Töö». «Teataja» lisaleht, 1905, nr. 173. О революционной деятельности Х. Пегельмана подробнее см. E. Plotnik. Hans Pöggelmanni elu ja tegevus 1875—1919. Tallinn, 1965.

¹⁶ Kirjandus ja teadus. «Virulase» hinnata kaasanne, 1908, nr. 7.

¹⁷ «Teataja» nr. 118, 4. juunil 1905.

¹⁸ Eesti NSV ajalugu. II köide. Tallinn, 1963, lk. 387—388.

зыв Всероссийского профсоюза железнодорожников к стачке. 12 ноября состоялось общее собрание таллинского отделения этого профсоюза, избравшего на один год новое бюро в составе 12 человек. Количество членов таллинского отделения росло быстро. К моменту созыва упомянутого общего собрания оно объединяло 800 членов, а в конце ноября — уже более 1400 человек. Если учесть, что в железнодорожных мастерских и депо Таллина всего работало 2000 рабочих и служащих, можно сделать вывод о высокой организованности таллинских железнодорожников в 1905 году.

Вслед за таллинскими железнодорожниками стали объединяться в профсоюз железнодорожники других городов и крупных железнодорожных станций. В Мыйзакюла и Пярну активную роль в создании местных организаций союза сыграл делегат Всероссийского железнодорожного съезда техник И. В. Полонский.¹⁹

На станции Тапа учредительное собрание местной организации железнодорожников с участием представителей Таллинского отделения Всероссийского союза железнодорожников состоялось 23 ноября. Высокооплачиваемые служащие железнодорожной администрации выступали против организации союза на том основании, что создание союза якобы противозаконно и т. д. Но, несмотря на это, участники собрания почти единодушно решили вступить в члены Таллинского отделения Всероссийского союза железнодорожников.²⁰ Всего на территории Эстонии было создано три отделения этого союза: Нарвское, Таллинское и Валгаское.

В дни Всероссийской октябрьской стачки был создан и Эстляндский комитет Всероссийского профессионального союза почтово-телеграфных служащих. Этому содействовал призыв Всероссийского почтово-телеграфного союза г. Москвы. На первом же собрании была разработана программа союза, содержащая как экономические, так и политические требования. Во главе организации встал избранный на общем собрании местный комитет, немедленно телеграфировавший во все почтовые отделения Эстляндской губернии предложение присоединиться к союзу.²¹

Профессиональный союз таллинских металлистов создавался по инициативе рабочих Альфреда Тафта, Петера Юрна, Александра Кийдемана, Эрнста Креека, Якоба Яковлевича Лессера²² и других. В конце октября выборные представители крупных металлообрабатывающих предприятий Таллина образовали уч-

¹⁹ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 282.

²⁰ «Uus Aeg» nr. 139, 29. novembril 1905.

²¹ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 304.

²² ЦГИА ЭССР, ф. 44, оп. 1, д. 58, л. 27—28.

редительно-исполнительную комиссию профессионального союза. Этот временный учредительный орган обратился к металлистам мелких предприятий города с воззванием объединиться в единый профессиональный союз металлистов.

Большую настойчивость при создании своего союза проявили рабочие-деревообделочники Таллина и Тарту. Уже в конце октября 1905 года состоялись первые общие собрания рабочих-деревообделочников, на которых обсуждался вопрос: как приступить к созданию профсоюза.²³ Были избраны делегаты в учредительные комиссии. В создании этого союза в Таллине активно участвовали рабочий староста завода «Двигатель» Карл Метус²⁴ и Пеэт Сакс — рабочий фанерно-мебельной фабрики А. М. Лютера.

Объединение типографских рабочих Эстонии происходило вслед за объединением в профсоюз печатников Риги. 20 ноября 1905 года в Таллине состоялось собрание печатников с участием представителя типографских рабочих города Хаапсалу. Собрание приняло устав Прибалтийского профсоюза рабочих типографий и решило создать отделение данного союза в г. Таллине.²⁵ Таллинское отделение также должно было представлять интересы всех типографских рабочих Эстляндской губернии, так как печатники Нарвы, Раквере, Пайде и Хаапсалу объединились с ними.

Первая попытка создания профсоюза маляров, о которой упоминалось выше, не удалась. Многие члены учредительной комиссии, члены стачечного комитета, были арестованы. Осенью 1905 года у маляров снова встал вопрос о создании союза. Видную роль здесь сыграл И. Томбак — рабочий староста завода «Двигатель», который был одним из главных инициаторов созыва общего собрания таллинских маляров, состоявшегося 24 ноября с 70 участниками.²⁶ На собрании подробно говорилось о задачах и целях объединения рабочих в профсоюзы. Для подготовки проекта устава и организационной работы была избрана учредительная комиссия в составе 9 человек. На следующем общем собрании было избрано новое постоянное руководство союза, в которое вошли Пауль Пярн, Ханс Леппик²⁷ и др.

Острую потребность в организации профессиональных союзов ощущали и ремесленные рабочие, так как условия их труда затрудняли организацию борьбы против предпринимателей. Под влиянием организации промышленного пролетариата к созданию профсоюзов и обществ приступили таллинские портные, пе-

²³ «Teataja» nr. 233, 31. oktoobril 1905.

²⁴ «Teataja» nr. 253, 23. novembril 1905.

²⁵ Там же.

²⁶ «Teataja» nr. 257, 28. novembril 1905.

²⁷ «Teataja» nr. 266, 8. detsembril 1905.

кари, печники и даже извозчики, которых в Таллине насчитывалось более 800.

На борьбу за политические права и улучшение своего экономического положения поднялись также народные учителя, служащие, писари различных учреждений, инженеры, медицинский персонал, художники и т. д. В царской России положение народного учителя было таким же бесправным, как и многих миллионов рабочих и крестьян-батраков.

По примеру учителей центральных промышленных районов России к созданию своего союза приступили и учителя Эстонии. После издания царского манифеста от 17 октября состоялась собрания народных учителей в ряде уездов Эстляндской и Лифляндской губернии. 13 ноября такое собрание состоялось в Вильянди, в нем участвовало 80 человек.²⁸ Собрание постановило: 1) ввести преподавание на родном языке; 2) присоединиться к Всероссийскому союзу учителей и 3) установить годовую заработную плату учителей в размере 350 рублей в год. Вопросы народного образования, их тяжелое экономическое и правовое положение глубоко волновали и народных учителей острова Сааремаа. В дни революции здесь был создан организационный комитет учителей, который разработал содержательную программу улучшения дела народного образования и объединения всех учителей острова в профсоюз.²⁹

Среди активных деятелей и организаторов профсоюза народных учителей выделяется сотрудник редакции газеты «Теата» бывший учитель Х. Валк. Он был главным инициатором созыва собрания народных учителей Таллина и прилегающего к нему Харьюского уезда. Участники этого собрания, обсуждая вопрос о преобразовании существовавшей системы преподавания в школах, пришли к выводу о необходимости созыва съезда народных учителей всей Эстонии.³⁰ На этом съезде предполагалось в качестве второго пункта повестки дня обсудить вопрос о создании союза народных учителей Эстонии. Однако съезд не состоялся ввиду создавшейся после поражения декабрьского восстания обстановки.

В конце октября 1905 года в зале общества «Эстония» собрались бухгалтеры и писари различных контор и учреждений, чтобы обсудить интересующие вопросы. На следующем собрании, состоявшемся в ноябре, была принята резолюция об основании местного отделения Петербургского профессионального союза бухгалтеров и писарей и о его присоединении к «Союзу союзов», находящегося под влиянием буржуазии.

²⁸ «Teataja» nr. 245, 14. novembril 1905.

²⁹ Оргкомитет предполагал эту программу поставить на обсуждение всеобщего собрания учителей о. Сааремаа. Ввиду введения военного положения его, очевидно, не удалось провести.

³⁰ «Teataja» nr. 257, 28. novembril 1905.

К созданию профсоюзов приступили также рабочие, ремесленники и служащие торгово-промышленных предприятий Тарту. В подготовительной работе по созданию союзов активно участвовали члены местной организации РСДРП. В 1905 г. осенью было проведено много собраний и бесед, посвященных профессиональному движению.³¹ Такие собрания состоялись у деревообделочников,³² сапожников, портных,³³ печатников и у служащих торгово-промышленных учреждений.³⁴ 6 ноября 1905 года сапожники приняли устав и избрали правление союза из семи человек.³⁵ В конце ноября начало свою деятельность также местное отделение Прибалтийского союза типографских рабочих, возглавляемое Временным исполнительным комитетом.³⁶

Деятельность профсоюзов в Эстонии разворачивалась в обстановке подъема революции, когда организация массовых политических стачек, подготовка вооруженного восстания стояли в повестке дня как неотложные задачи пролетариата. В выполнении этих задач большую роль сыграли решения Всероссийского съезда железнодорожников, в работе которого приняли участие и посланцы железнодорожников Эстонии. Этот съезд, состоявшийся в конце сентября 1905 года в Петербурге, разработал широкую программу действий. Наряду с экономическими требованиями съезд выработал и предъявил правительству ряд революционных политических требований: установление восьмичасового рабочего дня, выборность железнодорожной администрации сверху донизу, немедленный созыв Учредительного собрания, избранного на основе всеобщего, равного, прямого избирательного права при тайном голосовании и др.

Эти решения в ходе Всероссийской октябрьской стачки широко обсуждались не только железнодорожниками, но и рабочими различных отраслей промышленности Эстонии. Делегат Всероссийского съезда железнодорожников от Эстонии Михаил Соловейчик 13 октября дважды выступал с докладом о работе съезда: на собрании железнодорожников Таллина и в зале общества «Эстония», где собралось около 600 таллинских рабочих. В организации этого собрания принимало участие также Таллинское отделение Всероссийского железнодорожного союза.³⁷ Собравшиеся были настроены революционно. Раздавались возгласы: Долой самодержавие! Да здравствует республика!³⁸

³¹ «Virulane» nr. 116, 22. juulil 1906.

³² «Tartu Päevaleht» nr. 99, 19. aprillil 1914.

³³ Tartu rätsepatöölise ametiühisus 1907—1937. 30. a. juubeli album. Tartu, 1937, lk. 29.

³⁴ «Sakala» nr. 5, 19. jaanuaril 1906.

³⁵ «Teataja» nr. 241, 9. novembril 1905.

³⁶ «Vaatileja» nr. 49, 1. juulil 1906.

³⁷ «Teataja» nr. 225, 17. oktoobril 1905.

³⁸ H. Moosberg. 1905.—1907. a. revolutsioon Eestis, Tallinn, 1955, lk. 74.

Было принято решение бастовать до полного удовлетворения требований, предъявленных Всероссийским съездом железнодорожников.

На железнодорожной станции Нарва видную роль в организации забастовки сыграл член местной социал-демократической организации Карл Эллеке, который был также организатором местного отделения Всероссийского профсоюза железнодорожников.³⁹ В Мыйзакюла, в доме купца Витина, 15 октября с докладом о предстоящей забастовке и о требованиях железнодорожников выступил делегат Всероссийского съезда железнодорожников Иван Полонский.⁴⁰ В тот же день рабочие и служащие железнодорожной станции Валга обсудили требования съезда железнодорожников. Докладчик особо остановился на вопросах свержения царизма и коренного изменения экономической жизни страны.⁴¹ Все эти собрания горячо одобрили выдвинутые съездом требования.

Революционная деятельность профессиональных союзов Эстонии с самого начала их существования была тесно связана с деятельностью фабрично-заводских старост. Совместная деятельность Таллинского совета рабочих старост и Таллинского отделения Всероссийского железнодорожного союза в дни Всеобщей октябрьской политической стачки выразилась в том, что под руководством революционных социал-демократов 16 октября они организовали делегатское собрание, предъявившее городской думе требования от имени рабочих всех фабрик, заводов и железнодорожных мастерских, о необходимости удаления всех войсковых частей с улиц, открытых площадей, дворов и из помещений города; о немедленном освобождении политических заключенных; о выделении средств совету фабрично-заводских старост для оказания материальной помощи безработным и т. д.⁴²

Политическое выступление трудящихся Эстонии в октябре по организованности и сплоченности, было наиболее удавшимся из всех проведенных до тех пор массовых выступлений. В этом большая заслуга принадлежит советам фабрично-заводских старост. Стачка была всеобщей, в ней принимали участие рабочие не только крупных фабрично-заводских предприятий, но и мелких производственных заведений, служащие почты и телеграфов и различных других предприятий и контор. Организованное выступление революционно настроенных народных масс было на-

³⁹ Партархив ЦК КПЭ, ф. 27, оп. 1, д. 218, лл. 3, 53, 80.

⁴⁰ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 281.

⁴¹ Судебный процесс по делу Валгаского отделения Всероссийского железнодорожного союза состоялся в июле 1910 года. Среди обвиненных были члены стачечного комитета Бадаев, Самойлов, Мордвинов — учитель местной железнодорожной школы и др. Партархив ЦК КПЭ, ф. 27, оп. 1, д. 332, л. 32.

⁴² Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 254.

столько сильно, что местные органы власти пошли на уступки. Были освобождены политические заключенные.⁴³

Октябрьское выступление трудящихся Эстонии в то же время послужило хорошим уроком для рабочего класса. Если до сих пор значительная часть эстонских рабочих доверчиво относилась к национальной буржуазии, то после кровавых событий 16 октября это отношение резко изменилось. Массовый расстрел рабочих, когда на Новом рынке в Таллине было убито 90 и ранено свыше 200 человек, раскрывал постепенно глаза рабочим. 21 октября на организованном в зале театра «Эстония» собрании была принята резолюция, в которой таллинские рабочие требовали отставки думы и назначения новых выборов городских гласных на основе всеобщего, равного, прямого избирательного права при тайном голосовании, предания народному суду виновников убийств 16 октября, удаления войск из города, роспуска существующей полиции и замены ее новой.

Судьба людей, потерявших 16 октября своих близких, глубоко волновала трудящихся. Фабрично-заводские старосты организовали сбор средств для пострадавших. Особенно примечателен поступок рабочих железнодорожных мастерских Таллина, которые выделили большую часть ранее сбереженных средств кассы взаимопомощи (1700 рублей) в фонд помощи пострадавшим. Остальную часть этих средств было решено использовать для установления памятника жертвам 16 октября в Рахумяэ, где они были похоронены.⁴⁴

Ноябрь и первая декада декабря 1905 года характеризовались дальнейшим подъемом революции. Фабрично-заводские старосты Таллина в это время приступили к организации боевой дружины, к созданию общей стачечной кассы для развития политической борьбы пролетариата.⁴⁵ В связи с начавшейся 3 ноября стачкой энергичную деятельность развернуло Таллинское отделение Всероссийского профсоюза железнодорожников. Было приостановлено движение поездов на железных дорогах Эстонии. Согласно полученным из Петербурга указаниям Центрального стачечного комитета рабочие и железнодорожники Таллина решили продолжать стачку до тех пор, пока не будет снято военное положение в Польше и отменен приговор о смертной казни матросов Кронштадта. Наряду с этими требованиями рабочие старосты Таллина решили выдвинуть требование об освобождении всех политических заключенных, которое предъявлялось и во время октябрьской стачки. Таллинский комитет РСДРП, осуществлявший общее руководство стачкой, выпустил

⁴³ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 254.

⁴⁴ «Teataja» nr. 253, 23. novembril 1905.

⁴⁵ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 257.

листовку «К солдатам» с призывом присоединиться к бастующим в борьбе против военно-полевых судов.⁴⁶

Эта политическая стачка рабочих Таллина, Нарвы и частично других городов продолжалась до полудня 7 ноября. Прекращение ее произошло организованно, после получения соответствующей телеграммы от Центрального стачечного комитета из Петербурга.

В защиту своего профсоюза энергично выступали почтово-телеграфные служащие, узнав, что царское правительство намерено лишить их права объединения. 15 ноября по призыву Всероссийского профсоюза почтово-телеграфных служащих прекратилась работа в Таллинской почтово-телеграфной конторе, а затем в Тартуской, Пярнуской⁴⁷ и Нарвской.⁴⁸ Бастующие потребовали восстановления на службе уволенных организаторов союза, признание за служащими почтово-телеграфного ведомства права объединяться в союз и разрешения делегатского съезда.

В Эстонии стачкой руководили местные губернские комитеты Всероссийского союза служащих почты и телеграфа. Деятельности молодого союза в Таллине всячески пытались препятствовать реакционные элементы. Посылались анонимные письма с угрозами увольнения с работы за вступление в союз⁴⁹ и т. д.

Таллинские почтово-телеграфные служащие во время забастовки обратились к городской думе с просьбой об оказании «нравственной и материальной поддержки забастовщикам». При обсуждении в городской думе этого вопроса только отдельные лица высказались за выдачу денежного пособия бастующим, остальные же — Иван Поска и другие были против.⁵⁰ Забастовка приняла длительный и упорный характер. Бастующие терпели острую нужду. Штрейкбрехеры приступили к работе, что усложнило обстановку. Представитель Таллинского отделения профсоюза почтово-телеграфных служащих на заседании совета рабочих старост Таллина подробно доложил о ходе стачки и создавшемся положении. Рабочие старосты Таллина отметили, что почтово-телеграфные служащие допустили ошибку, посылая своего представителя за помощью к графу Витте — председателю Комитета министров царского правительства. Ошибочным было и их обращение к городской думе. В этот трудный час только рабочие организации — Таллинский комитет РСДРП, совет рабочих старост и профессиональные союзы — оказали забастовщикам действительную материальную и нравственную поддержку. Была создана специальная комиссия из пяти человек по сбору средств для

⁴⁶ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 287.

⁴⁷ Там же, стр. 303—307, 357, 400—402.

⁴⁸ «Sõnumed» nr. 66, 20. septembril 1906.

⁴⁹ «Teataja» nr. 128, 3. novembril 1905.

⁵⁰ «Teataja» nr. 264, 6. detsembril 1905.

участников забастовки. Кроме того, за подписью Таллинского комитета РСДРП, совета старост таллинских рабочих всех фабрик и заводов и представителей Таллинского отделения Всероссийского союза железнодорожников была опубликована специальная листовка, в которой предупреждались все нарушители забастовки о той ответственности, которую они берут на себя своими подрывными действиями.⁵¹

Забастовка почтово-телеграфных служащих России, в которой участвовали все городские и сельские почтовые конторы Эстонии, продолжалась по 3 декабря. Царское правительство, однако, не пошло на уступки. Руководители забастовки были арестованы.⁵²

Деятельность рабочих старост как в ноябре, так и в начале декабря была напряженной и разнообразной. Наряду с организацией политической борьбы вместе с членами временных комиссий и правлений возникающих профессиональных союзов они организовывали и направляли экономическую борьбу пролетариата. По просьбе профсоюза таллинских портных совет рабочих старост 23 ноября обсудил, например, вопрос об улучшении экономического положения портных и портных в связи со снижением расценок на сдельные работы.⁵³

На этом же собрании рабочих старост обсуждался вопрос о создании в Таллине Совета рабочих депутатов. По этому вопросу выступил Николай Янсон, который накануне по заданию партийной организации был в Петербурге для того, чтобы ознакомиться с опытом работы местного Совета рабочих депутатов. Решение о создании Совета рабочих депутатов было принято на собрании рабочих старост 30 ноября. Собрание постановило развернуть соответствующую агитацию среди рабочих и провести выборы представителей в Совет — 1 делегат и его заместитель от 200 рабочих.⁵⁴

В конце ноября 1905 г. в центре внимания широкой общественности в Эстонии был созыв съезда «народных представителей».

Фабрично-заводские старосты Таллина, обсудив в связи с этим создавшееся положение и руководствуясь указаниями большевиков, выступили со специальным обращением, в котором разоблачали антидемократический характер системы выборов народных представителей.

«...Мы, старосты таллинских рабочих, — говорится в документе, как избранные представители местного пролетариата, за-

⁵¹ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 306.

⁵² «Teataja» nr. 263, 5. detsembril 1905.

⁵³ «Teataja» nr. 255, 25. novembril 1905.

⁵⁴ Очерки истории Коммунистической партии Эстонии. Ч. I. Таллин, 1961, стр. 87; Eesti NSV ajalugu. II köide. Tallinn, 1963, lk. 387.

являем самый решительный протест против попытки тартуских реакционеров фальсифицировать общественное мнение тем, что со всех концов страны соберут людей по хитрому плану, и без всякого на то права и с величайшим нахальством назовут их «собранием народных представителей».⁵⁵

Обращение рабочих старост, однако, не означало бойкота созываемому буржуазией съезду. Оно лишь требовало, чтобы делегаты прежде всего открыто заявили, что они не могут говорить и принимать решения как представители народа. Это сможет сделать только собрание таких представителей, которые будут избраны путем всеобщего, равного, прямого тайного и пропорционального голосования, невзирая на вероисповедание, пол и национальность. Рабочий класс и трудящиеся деревни под руководством большевиков приняли участие не только в выборах делегатов, но и в работе самого съезда.

Принятые решения революционно-демократической части делегатов съезда, известные в истории как «Аульские», сыграли положительную роль в развитии революции, особенно в деревне.⁵⁶

В начале декабря, когда в центре внимания еще находилась забастовка почтово-телеграфных служащих, рабочие под руководством советов рабочих старост тоже готовились к решительной схватке. Заводы и фабрики стали трибунами массовых собраний и митингов. Особенно часто происходили митинги на заводе «Двигатель».⁵⁷ Рабочие «Двигателя», как и Балтийской мануфактуры, требовали немедленного отзыва с предприятий полицейских.⁵⁸ Машиностроительный завод «Виганда» и некоторые другие предприятия были украшены красными флагами.⁵⁹ Красное знамя для своего профсоюза решили приобрести и портовые рабочие Таллина. Не признавать больше губернатора — ставленника царского правительства — было единодушным решением Таллинского совета рабочих старост.⁶⁰

На контрнаступление реакции боевыми делами ответили и эстонские железнодорожники. Собрание рабочих и служащих Таллинского отделения Всероссийского союза железнодорожников приняло решение о прекращении перевозки воинских частей, направляемых для подавления революционных выступлений.⁶¹ По решению Совета рабочих депутатов был прекращен прием

⁵⁵ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 299—302.

⁵⁶ Подробнее по этому вопросу см. Н. Moosberg. 1905.—1907. a. revolutsioon Eestis. Tallinn, 1955, lk. 93—99.

⁵⁷ «Teataja» nr. 267, 9. detsembril 1905.

⁵⁸ «Teataja» nr. 268, 10. detsembril 1905.

⁵⁹ «Teataja» nr. 267, 9. detsembril 1905.

⁶⁰ «Teataja» nr. 262, 3. detsembril 1905.

⁶¹ «Teataja» nr. 240, 17. novembril 1905.

частных телефонограмм и передача служебных телефонограмм Балтийской железной дороги.⁶²

Профессиональный союз портных живо откликнулся на призыв Совета рабочих старост и Таллинского комитета РСДРП о сборе средств для развития политической борьбы.⁶³ Собранные рабочими организациями деньги шли на приобретение оружия. Часть оружия изготовлялась непосредственно на предприятиях. Так, все рабочие вагоностроительного завода «Двигатель», как сообщает начальник эстляндского губернского жандармского управления Нольде командиру отдельного корпуса жандармов Дедюлину, были вооружены револьверами и короткими пиками, изготовленными в мастерских завода.⁶⁴

7 декабря в Москве по призыву Московского Совета рабочих депутатов, руководимого большевиками, началась всеобщая политическая забастовка, поддержанная рабочими других городов. Первыми на этот призыв в Эстонии откликнулись фабрично-заводские рабочие Таллина. 8 декабря в 3 часа дня работа на предприятиях остановилась. 9 декабря к стачке примкнули эстонские железнодорожники.

В Нарве активно действовали руководители местного отделения Всероссийского союза железнодорожников Карл Эллек, Виллем Раудсепп и слесарь мастерской того же депо Арсений Паульсон.⁶⁵

Забастовка железнодорожников на лифляндских подъездных путях развернулась еще раньше. По сообщению газеты «Teataja» рабочие-железнодорожники станции Лаатре забастовали 7 декабря,⁶⁶ а вслед за ними и остальные рабочие и служащие узкоколейных железных дорог, большинство которых были членами профсоюза железнодорожников. На станции Валга стачкой руководило местное Организационное бюро Всероссийского союза железнодорожников, которое проводило значительную работу среди местных железнодорожников, стремясь подготовить их к борьбе с царизмом.⁶⁷

Декабрьская политическая стачка в Москве, переросшая в вооруженное восстание, стала боевым призывом к вооруженному выступлению рабочих и крестьян других районов страны. В то же самое время в Харьковском уезде, в том числе и в Таллине, было введено военное положение, а затем произведены массовые аресты. Почти все члены Таллинского комитета РСДРП, Исполнительного комитета Совета рабочих депутатов и Бюро Таллин-

⁶² «Teataja» nr. 263, 5. detsembril 1905.

⁶³ «Teataja» nr. 268, 10. detsembril 1905.

⁶⁴ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 289, 291.

⁶⁵ Там же, стр. 353.

⁶⁶ «Teataja» nr. 265, 7. detsembril 1905.

⁶⁷ ЦГАОР СССР, ф. М. Ю., 1910 г., д. 328, л. 16.

ского отделения профсоюза железнодорожников были арестованы.⁶⁸

Но, несмотря на такую трудную обстановку, рабочие Таллина под руководством большевиков решили поддержать революционную борьбу московских рабочих.

Вооруженная борьба в Эстонии развернулась в деревне, она охватила большую часть Харьюмаа и часть Лянемаяа, Ярвамаа и Пярнумаа, т. е. в основном те районы, куда прибыли боевые группы рабочих из Таллина. Многие деятели профсоюзов и рабочие старосты активно участвовали в организации вооруженной борьбы. Под руководством организатора профсоюза таллинских портовых рабочих Карла Рейндорфа сражались боевики против карательных отрядов генерала Орлова. В неравном бою они потерпели поражение. К. Рейндорф был расстрелян вместе с другими участниками вооруженной борьбы в г. Вильянди.⁶⁹

Борьбой железнодорожников руководили местные отделения Всероссийского железнодорожного союза. Факты нарушения железнодорожной линии боевыми группами железнодорожников для того, чтобы прервать движение поездов, имели место на Балтийской железной дороге в районе Ору-Йыхви и Сомпа.⁷⁰ На станции Тапа телеграфист местного железнодорожного узла Ю. Леман выступил перед железнодорожниками с призывом к вооруженному восстанию.⁷¹ Активно участвовали в вооруженной борьбе под руководством большевиков рабочие и служащие железнодорожных мастерских станции Мыйзакюла. С 10 декабря движение поездов на этом участке полностью прекратилось и железнодорожные пути, хотя и не надолго, оказались в руках восставших.⁷² Однако после перехода в наступление карательных отрядов и поражения декабрьского вооруженного выступления в других районах Эстонии был ликвидирован и этот зачаток новой народно-демократической власти в Мыйзакюла.

В заключение следует отметить, что период подъема революции 1905 года был переломным и в истории организации рабочего класса. Организованность пролетариата росла с подъемом революционной борьбы от простейших организационных форм — различных фабрично-заводских комиссий, центральных стачечных комитетов — до массовых пролетарских организаций — профсоюзов и Советов рабочих депутатов.

Основание профсоюзов в Эстонии, особенно в Таллине, в период подъема революции, носило широкий массовый характер. Их создавали не только промышленные рабочие — металлисты

⁶⁸ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 316.

⁶⁹ Kirjandus ja teadus. «Virulase» hinnata kaasanne, 1908, nr. 7.

⁷⁰ Партархив ЦК КПЭ, ф. 27, оп. 1, д. 218, лл. 41, 70—71.

⁷¹ Доклад вр. и. д. начальника губернского жандармского управления от 18 января 1906 г. Партархив ЦК КПЭ, ф. 27, оп. 1, д. 197, л. 3.

⁷² Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 409—413.

и деревообделочники, но и железнодорожники, служащие почты и телеграфа, ремесленники различных профессий, учителя, инженеры и др. Бурное развитие профсоюзного движения свидетельствует о том, что возникновение профсоюзов было объективной необходимостью общественного развития.

В период подъема революции 1905 года, деятельность профсоюзов была еще организационной. Проводились собрания, зачитывались доклады, решались другие организационные вопросы.

Изложенный материал подтверждает, что те слои пролетариата, которые добились наибольших успехов при создании профсоюзов и совет рабочих старост наиболее активно участвовали и в революционной борьбе.

Это, в частности, относится к промышленному пролетариату Таллина и к эстонским железнодорожникам, которые играли авангардную роль как в организации массовых стачек, так и в подготовке вооруженного восстания против царизма. Однако следует отметить, что при большой политической значимости профсоюзов в период подъема революции главной опорой большевиков в среде промышленного пролетариата были советы фабрично-заводских старост.

Деятельность профсоюзов в период отступления революции

После поражения декабрьского вооруженного восстания повсюду началась жестокая расправа с революционными рабочими и крестьянами, в ходе которой больше всего пострадали партийные организации и профсоюзы. В Эстонии были разгромлены профсоюзы железнодорожников, почтово-телеграфских служащих, писарей и таллинских портовых рабочих, т. е. уже организационно оформившиеся союзы.

После бурных дней 1905 г., казалось, наступило затишье. Массовых легальных собраний и митингов рабочих теперь не проводилось, так как с введением военного положения, они были запрещены. Такое положение сохранялось в Эстонии почти до лета 1906 г.

Вооруженная борьба трудящихся России в декабре, хотя и кончилась поражением, но не прошла безрезультатно. Царское правительство и после подавления декабрьского восстания, не уверенное в прочности своей победы, вынуждено было пойти на уступки. 4 марта 1906 г. был издан «высочайший указ» «О временных правилах об обществах и союзах». Этими правилами, легализовавшими профессиональные организации рабочих, царизм стремился ввести бурно растущее профсоюзное движение в «законные рамки». Временные правила не могли удовлетворить пролетариат, но несмотря на это, в обстановке спада революционной борьбы, на Второй Всероссийской конференции профсою-

зов было решено использовать временные правила об обществах и союзах в целях легализации.⁷³

Летом 1906 г. началось проведение организационно-учредительных профсоюзных собраний, как и осенью 1905 г. В середине июня рабочие металлисты Таллина в соответствии с царским указом от 4 марта 1906 г. обратились к эстляндскому губернатору с просьбой разрешить им провести такое собрание. Просьба рабочих была удовлетворена, но с оговоркой, что на собрании запрещается касаться политических вопросов.

Несколько позднее состоялось собрание рабочих-деревообделочников. Членами-учредителями их союза были Адо Репман с фабрики А. М. Лютера, большевик Якоб Лессер с машиностроительного завода Виганда, М. Якобсон⁷⁴ и др.

21 августа 1906 г. под председательством Карла Энде состоялось собрание рабочих хлопчатобумажного производства Таллина, в котором участвовало примерно 200 человек. Докладчик Р. говорил о создании профсоюзов в России, о их деятельности за границей. Он указал, что капиталисты, создавая различные благотворительные общества, стараются направить рабочее движение в нужное для них русло, стремясь сгладить противоречия между трудом и капиталом. Настроение присутствующих было приподнятым. Очевидно, все хорошо поняли главную мысль доклада о том, что в единении — сила. Кто-то из собравшихся сказал, что «одна капля воды едва ли может что-то сделать, но большой единый поток воды может совершить многое».⁷⁵

На организационном собрании профессионального союза рабочих бумажного производства, состоявшемся 16 ноября, присутствовало около 100 человек. Половина из них была женщины. В Таллине работали две целлюлозно-бумажные фабрики — Оссе и Ко и Иохансона. На обоих предприятиях женщины активно участвовали в решении вопросов, затрагивавших интересы всех рабочих.⁷⁶

Значительную активность в организации профессиональных союзов проявили ремесленные рабочие Таллина. Новые учредительные собрания союзов состоялись: у печатников 11 июня,⁷⁷ у маляров 7 июля⁷⁸ и у портных 12 июля 1906 г.⁷⁹

В деятельности Таллинского отделения Прибалтийского отделения профессионального союза печатников, вероятно, не было значительного перерыва с начала его возникновения, так как временные исполнительные органы, избранные

⁷³ История профдвижения в СССР. Издание 2-е. Профиздат, 1961, стр. 34.

⁷⁴ ЦГИА ЭССР, ф. 44, оп. 1, д. 21, л. 2.

⁷⁵ «Noorus» nr. 44, 27. augustil 1906; «Sõnumed» nr. 46, 27. augustil 1906.

⁷⁶ «Noorus» nr. 68, 19. novembril 1906.

⁷⁷ «Päevaleht» nr. 134, 13. juulil 1906.

⁷⁸ «Sõnumed» nr. 3, 8. juulil 1906.

⁷⁹ «Noorus» nr. 32, 16. juulil 1906.

в 1905 г., продолжали функционировать и в 1906 г. В конце года в Риге состоялось совещание представителей типографских рабочих городов Прибалтики, в том числе Таллина и Тарту. Обсуждался проект устава союза и его деятельность, а также вопрос об оказании материальной помощи членам союза. Было принято решение об учреждении бюро безработных и основании газеты.⁸⁰

Процесс создания профсоюзов продолжался и в 1907 г. Еще в 1905 году мысль об основании союза возникла среди женской и мужской прислуги.⁸¹ Уже тогда прогрессивная периодическая печать обращала внимание на тяжелые условия жизни домашней прислуги и на необходимость объединения их для борьбы за улучшение своего положения. Первое организационное собрание домашней прислуги обоего пола под председательством члена Таллинской организации РСДРП Юлии Майер состоялось 18 февраля 1907 года в зале театрального общества «Эстония». В нем участвовало около 2000 человек. Предложение ораторов о создании профессионального союза по примеру домашней прислуги Москвы, Одессы и других городов приняли единогласно. Хозяевам было решено предъявить требования: 8-часовой рабочий день, увеличение заработной платы на 50% и обеспечение праздничного отдыха.⁸²

Процесс создания профессиональных союзов в других городах Эстонии, в частности в Тарту, шел медленнее, чем в Таллине.

Инициатива организации профсоюзов в Тарту теперь исходила непосредственно от рабочих. Отдельные активисты взяли на себя большую часть организационно-подготовительной работы. По инициативе неизвестного лица, вероятно члена РСДРП, Т. Т. например, в апреле 1906 года было выпущено воззвание к рабочим и ремесленникам Тарту с призывом объединяться в союзы.⁸³

Первыми на этот призыв откликнулись портные и столяры. Рабочий деревообделочник Ханс Тыниссон был, вероятно, единственным членом временного правления профессионального союза деревообделочников, действовавшего в 1905 г. Теперь вместе с другими активистами он проявил большую энергию при воссоздании профессионального союза деревообделочников.⁸⁴ В создании и деятельности этой организации принял активное участие также большевик Ханс Кийласпеа.

В 1907 г. к созданию профсоюзов приступили тартуские металлисты, маляры, печники, служащие торгово-промышленных

⁸⁰ «Vaatileja» nr. 49, 1. juulil 1906.

⁸¹ «Teataja» nr. 258, 25. novembril 1905.

⁸² «Postimees» nr. 41, 19. veebruaril 1907.

⁸³ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 501.

⁸⁴ «Tartu Päevaleht» nr. 99, 19. aprillil 1914.

предприятий и сапожники.⁸⁵ Последние в 1905 году уже имели вполне оформленный союз, но в связи с многочисленными арестами он распался и теперь приходилось начинать все сначала.

Организация деревообделочников Нарвы возникла летом 1906 г. Нарвские столяры, учитывая трудности, связанные с регистрацией устава, решили самостоятельного союза не создавать, а вступить в профсоюз деревообделочников Таллина на правах отделения. Для организационного оформления и оказания помощи в Нарву приезжал представитель профсоюза деревообделочников Таллина. Уполномоченным нарвского отделения стал Яан Тамм — член нарвской организации РСДРП.⁸⁶

Профессиональный союз портных Нарвы был основан несколько позже. Во второй половине мая 1907 г. организация насчитывала 20 членов.⁸⁷ Примерно в это же время в Нарве возник профессиональный союз приказчиков.⁸⁸

4 марта 1907 г. состоялось учредительное собрание строительных рабочих Вильянди, решившее создать профессиональный союз. На собрании присутствовало около 200 человек. Обсуждался и был утвержден устав. Однако Лифляндское губернское об обществах и союзах присутствие не утвердило его, мотивируя свое решение тем, что будто бы «документы не составлены по форме».⁸⁹

Немало трудностей пришлось преодолеть рабочим деревообделочной промышленности Таллина, пока они добились утверждения своего устава. В одном из первых вариантов устава говорилось о **борьбе** за улучшение правового и материального положения членов, о поднятии их **классового самосознания**, о содействии духовному, нравственному и профессиональному развитию. Устав включал специальную статью о **заключении договоров как с отдельными хозяевами, так и с их союзами для нормирования заработной платы, о продолжительности рабочего дня и других условий труда**, а также о выдаче денежных пособий во время стачек, безработицы, болезни, несчастных случаев, смерти⁹⁰ и т. д. Однако такого рода уставы губернское об обществах и союзах присутствие возвращало учредителям как не соответствующие существующим законам.

Новые временные правила о профсоюзах ограничивали их деятельность: союзы могли ставить своей целью лишь выяснение и согласование экономических интересов своих членов. Вопросы

⁸⁵ «Postimees» nr. 118, 26. mail 1907; «Rahvaleht» nr. 45, 14. juunil 1907; «Tartu Päevaleht» nr. 99, 19. aprillil 1914.

⁸⁶ Протоколы собраний участников рабочего движения Нарвы. Партархив ЦК КПЭ, ф. 27, оп. 1, д. 218, л. 40;

⁸⁷ «Kaja» nr. 40, 30. mail 1907.

⁸⁸ «Sakala» nr. 52, 2. juulil 1912.

⁸⁹ ЦГА Латвийской ССР, ф. 104, оп. 1, д. 358, л. 84; «Rahvaleht» nr. 19, 8. märtsil 1907.

⁹⁰ ЦГИА ЭССР, ф. 44, оп. 1, д. 21, л. 2.

о продолжительности рабочего дня, размерах заработной платы считались политическими и поэтому запрещалось даже касаться их. Союзы не имели также права собирать средства для стачечного фонда. Чинимые властями препятствия при регистрации профессиональных союзов были настолько серьезны, что некоторые из союзов, например, рабочих-текстильщиков Таллина и Нарвы вообще не смогли легализовать свои организации.

13 сентября 1906 г. постановлением Эстляндского присутствия об обществах и союзах был утвержден устав профессионального союза металлистов.⁹¹ Тогда же был утвержден устав профессионального союза таллинских портных. В октябре 1906 г. были зарегистрированы уставы профессиональных союзов деревообделочников, маляров, в ноябре — печников. Уставы профессиональных союзов работников бумажного производства, мукомолов, мужской и женской прислуги, Таллинского отделения Прибалтийского союза типографов и Таллинского профсоюза служащих торгово-промышленных предприятий были зарегистрированы позднее, в разные сроки до 28 июля 1907 г.⁹²

Утверждение уставов профессиональных союзов в Тарту шло медленнее, чем в Таллине. В годы первой русской революции там были зарегистрированы лишь уставы профсоюзов типографских рабочих и портных.⁹³

Членами профессиональных союзов могли стать рабочие и служащие невзирая на пол, религию, национальность и политическое мировоззрение. Эта общепринятая установка большинством профессиональных союзов оговаривалась специальным примечанием о том, что лица, несущие административные обязанности, не могут быть действительными членами общества.

Члены профессиональных союзов при приеме стремились избежать огульного подхода. Этот вопрос обсуждался на заседании совета профсоюза металлистов. Один из учредителей этого союза А. Ханнус (Аннус), говоря о развитии профсоюзного движения в Западной Европе, подчеркивал, что искусственным путем привлекать в члены союза не следует, нужно, чтобы вступающие сами понимали значение союза, только так союз может двигаться вперед к своей цели.⁹⁴

Объединение рабочих Эстонии с самого начала шло по профессиональному принципу, т. е. рабочие, работающие в области металлообрабатывающей промышленности, объединились в профессиональный союз металлистов, рабочие-деревообделочники — в профессиональный союз деревообделочников и т. д. Но по мере развития профсоюзного движения недостаточность и несовершенство подобной организации союзов стали ощущаться

⁹¹ ЦГИА ЭССР, ф. 44, оп. 1, д. 112, л. 83.

⁹² Там же, д. 58, л. 19; д. 112, л. 88.

⁹³ «Postimees» nr. 118, 8. mail 1907.

⁹⁴ ЦГИА ЭССР, ф. 1615, оп. 2, д. 1, л. 7.

довольно остро, особенно во время забастовок, когда рабочие одного и того же предприятия были членами различных союзов.

Касаясь внутренней структуры профессиональных союзов, следует отметить, что все они стремились к объединению всех рабочих эстляндской и эстонских частей Лифляндской и Петербургской губернии. Для этого таллинские профессиональные союзы пытались создать свои районные отделения в городах Нарва, Пярну, Хаапсалу и объединиться с профсоюзами Тарту. Но из-за всевозможных препятствий со стороны губернских властей эти планы полностью осуществлены не были.

Профессиональные союзы были основаны на принципе демократического централизма. Высшим органом союза было общее собрание его членов. Только оно могло утверждать устав, внести необходимые изменения в него и принимать решения по важнейшим вопросам деятельности союза. Решениями общего собрания союза руководствовались совет и правление (бюро) союза. В функции совета входило принятие новых членов профессионального союза. Члены совета или уполномоченные, так их иногда называли, были ответственны перед своими избирателями, должны были докладывать совету об их жалобах и претензиях. Подотчетным исполнительным органом совета было правление союза, состоявшее не менее чем из трех человек — членов совета. Правление отвечало за отчетность и делопроизводство организации и созывало собрание союза. Совет союза имел право в случае невыполнения его решений отозвать членов правления и выбрать вместо них новых.

В ходе борьбы с капиталистами рабочие все больше убеждались о необходимости и межсоюзном объединении рабочих всех отраслей труда. Царское же правительство предвидело, к чему могут привести такое объединение и централизация руководства профессиональными союзами. Во временных правилах о профессиональных обществах была специальная статья, запрещавшая объединение профессиональных союзов в централизованную организацию. Несмотря на это, в некоторых городах России межсоюзные объединения возникли в форме Центральных бюро в виде отдельных собраний и совещаний без специального организационного оформления.

Формой межсоюзной организации в Таллине было Центральное бюро. Официально оно оформлено не было, но существовало уже с конца 1906 г. в виде делегатских собраний, проведение которых облегчалось тем, что все союзы находились в одном доме на Морской улице № 36 (ныне ул. Пикк).

Подытоживая сказанное, следует констатировать, что профессиональные союзы строились на принципах широкого демократизма. Вышестоящие руководящие органы были выборны и подотчетны своим избирателям. Для наибольшего охвата членством вступительный и ежемесячный взносы были небольшие, за

исключением союза печатников. На время безработицы члены союза вообще освобождались от уплаты взносов. Все эти нормы, регламентирующие жизнь профсоюзов, отражались в повседневной их деятельности.

Профсоюзы Эстонии, встав на путь объединения и сплочения рабочего класса, заметный упор делали на проведение профсоюзных собраний и на выпуск печатных воззваний. Хотя этот сохранившийся материал и является отрывочным и далеко неполным, он дает все же определенное представление об идейной направленности работы профсоюзов в период отступления революции 1905 года.

Большой интерес представляют материалы собраний профсоюза металлистов, председателем которого был Якоб Кунингас.⁹⁵ Так, об одном из собраний, состоявшемся в июле 1906 г., корреспондент газеты «Постимээс» замечает, что на нем было заслушано два доклада о борьбе против капиталистов.⁹⁶ Подробное содержание этих докладов до нас не дошло, но известно, что один из ораторов говорил, что современный общественный строй можно представить в виде «пирамиды гнета», которую рабочие могут свергнуть только силой.⁹⁷ Любопытным было и замечание в адрес профсоюзов «других стран», которые «не выполняют своих обязанностей и что положительным примером могут служить только профсоюзы скандинавских стран».⁹⁸

Критикуя профсоюзы «других стран», таллинские металлисты очевидно, имели в виду, в первую очередь, профсоюзы Англии, руководство которых уже давно находилось в руках правых лидеров. В скандинавских же странах профсоюзы были более тесно связаны с политическими партиями рабочего класса и поэтому профсоюзные деятели Эстонии ставили их в пример.

Политико-воспитательный характер носили собрания профсоюзов рабочих бумажного производства⁹⁹ и деревообделочников, в деятельности которых видную роль играли большевики Яан Сакс, Ханс Гроссман, Тыну Тыльдсепп и др.

На учредительном собрании профсоюза деревообделочников 22 июня, А. Ребане говорил о значении профсоюзов в экономической борьбе пролетариата и расширении политического кругозора рабочих. Об этом же шла речь и на следующем профсоюзном собрании в августе 1906 г. Оратор подчеркнул, что недостаточно создания союза на бумаге. В своей деятельности он дол-

⁹⁵ В январе 1908 г. Я. Кунингас был арестован вместе с другими членами Таллинского комитета РСДРП.

⁹⁶ «Postimees» nr. 140, 23. juunil 1906.

⁹⁷ «Vaatileja» nr. 42, 22. juunil 1906.

⁹⁸ «Postimees» nr. 140, 23. juunil 1906.

⁹⁹ «Sõnumed» nr. 47, 25. veebruaril 1907.

жен проявлять твердость и стремится улучшить экономические условия жизни рабочих.¹⁰⁰

Любопытно отметить в связи с этим и характеристику профсоюзных собраний в буржуазной прессе. Газета «Пяевалехт», например, писала: «На профсоюзных собраниях яростно обвиняют работодателей, хозяев, буржуев и прочих... говорят с ненавистью, что именно потом и трудом рабочих они сумели отрастить свои животы».¹⁰¹

В борьбе за превращение профессиональных союзов в массовые пролетарские организации профсоюзному активу Эстонии из-за отсутствия своей периодической печати довольно широко пришлось пользоваться некоторыми буржуазными газетами радикально-либерального направления. Таллинские профессиональные союзы свои агитационно-пропагандистские и информационные материалы публиковали обычно в газете «Сыnumед», в редакции которой работали большевики — Х. Пегельман и др. демократические деятели.

30 ноября в этой газете был опубликован призыв Временного бюро профсоюза деревообделочников ко всем рабочим вступать в члены союза. В заявлении подчеркивалось: «Везде говорят о том, что положение становится тяжелее. Но как же вы хотите, товарищи, ... свое положение улучшить, если не объединитесь и объединенными силами этого не сделаете? До сих пор это было невозможно, но теперь объединение стало возможным. Покажем, что мы сумеем разобраться в своем положении. Покажем, что мы себе и своим товарищам в нынешнее тяжелое время, когда нас подстерегают каждую секунду безработица и нужда, хотим и сумеем помочь».¹⁰²

Примерно с подобными воззваниями в то же время выступили профсоюзы металлистов, печников, маляров, рабочих кожевенного производства, портных и инициативная группа профсоюза приказчиков. Всего нам удалось обнаружить 12 таких обращений и заявлений.¹⁰³

Трудности организационной работы, о которой идет речь и в воззваниях, было отчасти связано с крайне враждебным отношением предпринимателей к профсоюзам. Некоторые из них с помощью агенто-шпионов старались сорвать профессиональные собрания. Например, газета «Ваатлея» в связи с проведением общего собрания членов профессионального союза бумажного производства писала, что одному из них удалось с помощью угроз добиться от работниц одного из цехов целлюлозно-бумаж-

¹⁰⁰ «Virulane» nr. 93, 26. juunil 1906; «Valgus» nr. 44, 21. augustil 1906.

¹⁰¹ «Päevaleht» nr. 49, 28. veebruaril 1907.

¹⁰² «Sõnumed» nr. 126, 30. novembril 1906.

¹⁰³ «Sõnumed» nr. 80, 150 — 1906; nr. 71, 103, 114, 116, 121 — 1907; «Uus Virulane» nr. 40 — 1906; «Päevaleht» nr. 147 — 1906; nr. 68 — 1907; «Valgus» nr. 26, 29 — 1907.

ной фабрики «Оссе и К^о» отказа от участия в собрании.¹⁰⁴ К методу запугивания рабочих — угрозе увольнения и т. д. — прибегали многие предприниматели, и он имел успех там, где рабочие были недостаточно сознательными. Но несмотря на все трудности, собраний проводилось много. Профсоюз металлистов с июня 1906 г. до мая 1907 г. провел 5 собраний, деревообделочников — 5, рабочих бумажного производства — 3, маляров — 4 собрания, печатники провели также 4 собрания.¹⁰⁵

При анализе работы профсоюзных собраний и содержании обращений, опубликованных в печати, возникает вопрос: какое влияние оказали эти формы работы профсоюзов на рост организованности таллинского пролетариата.

Интенсивная агитационно-пропагандистская деятельность союзов, направленная на укрепление профсоюзного движения, была неоспоримым фактом роста профсоюзного движения.

Количество членов профессиональных союзов в Эстляндской губернии по отраслям производства¹⁰⁶

Производство	Число всех ра- бочих в Эстлянд- ской гу- бернии в 1907 г.	Количество членов союзов		% членов союза к об- щему числу рабочих в 1907 г.
		1906	1907	
Печатное дело (Таллин и Тарту)	500	167	210	40,2
Металлисты	3256	1245	930	27,6
Обработка дерева	2164	319	359	16,6
Целлюлозно-бумажное производ- ство	813	177	104	12,7
Итого:	6733	1909	1663	24,7

Некоторые отрывочные данные имеются и о численности членов профсоюзных союзов таллинских ремесленных рабочих. В профессиональном союзе маляров, членом правления которого был большевик Александр Вийсман, в 1907 г. насчитывалось

¹⁰⁴ «Vaateleja» nr. 51, 4. juulil 1906; ЦГИА ЭССР, ф. 1615, оп. 2, д. 1, л. 7.

¹⁰⁵ Данные взяты автором из различных печатных и архивных источников. Партархив ЦК КПЭ, ф. 27; ЦГИА ЭССР, ф. 1615; «Sõnumed» nr. 13, 38, 117, 135 — 1906; 47, 49, 64 — 1907; «Virulane» nr. 93, 96 — 1906; «Uus Virulane» nr. 42, 82, 86 — 1907; «Päevaleht» nr. 163 — 1906; 70 — 1907; «Postimees» nr. 137, 142, 187 — 1906; «Vaateleja» nr. 42, 49, 50 — 1906; «Valgus» nr. 44 — 1906; «Tulevik» nr. 6 — 1907.

¹⁰⁶ Таблица составлена на основе данных ЦГИАЛ, ф. 23, оп. 20, д. 867 и книги R. Renter. Suurtööstuse tekkimine ja arenemine Eestis XIX ja XX sajandil. Tallinn, 1958, lk. 132—142.

102 члена.¹⁰⁷ Профсоюзы рабочих по обработке и выделке кожи, портных, печников, мужской, женской прислуги по количеству членов были также небольшие от 50 до 100 человек.

Общее количество членов профессиональных союзов в Эстонии несколько увеличится, если учесть нелегально действовавших членов Всероссийского союза железнодорожников, местные отделения которого в 1905 г. были довольно многочисленными. Из архивных документов видно, что отделения этого союза в Эстонии продолжали свою революционную деятельность нелегально и в рассматриваемый период. Таким образом, можно предположительно сказать, что общее количество членов профсоюзов в Эстонии в середине 1907 г. составляло примерно 2500 человек. Но картина будет неполной, если не учитывать Таллинский совет безработных — массовой легальной организации пролетариата, выполнявшей функции профсоюза среди безработных. Совет занимался не только оказанием посильной помощи безработным, которых в Таллине по официальным данным насчитывалось 6000, но и обращал серьезное внимание на их политическое воспитание.

Совет безработных возник по инициативе нескольких бывших депутатов-большевиков разгромленного в декабре 1905 г. Таллинского Совета рабочих депутатов.¹⁰⁸ Свою деятельность он начал в апреле 1906 г., когда других легальных организаций в Таллине не существовало. Уже то, что совет за непродолжительный срок существования охватил своим влиянием 2100 безработных,¹⁰⁹ заслуживает высокой оценки. Вопросами трудоустройства в совете занималось специальное бюро из двух комиссий. В задачу одной комиссии входило поддержание постоянной связи с Таллинской городской управой для организации общественных работ и оказания материальной помощи безработным. Другая комиссия должна была следить за тем, чтобы предприниматели не прибегали к сверхурочным работам и не пользовались трудом заключенных.¹¹⁰

Правда, совету безработных не удалось провести много общих собраний. Уже после первого общего собрания безработных, на котором с пламенным призывом к борьбе против царизма выступил революционер-скрипач Юлиус Сырмус, местные власти стали чинить совету всевозможные препятствия.¹¹¹ В такой обстановке приобретали большое организационно-полити-

¹⁰⁷ ЦГИА ЭССР, ф. 44, оп. 1, д. 18, лл. 31, 62 и 64.

¹⁰⁸ Донесение нач. Эстл. жанд. управления от 14 декабря 1906 года. Парта-рхив ЦК КПЭ, ф. 27, оп. 1, д. 256-а, л. 86.

¹⁰⁹ В ноябре 1906 г. в бюро Совета безработных было зарегистрировано 2100 желающих получить через него работу.

¹¹⁰ «Vaatileja» nr. 45, 30. juunil 1906.

¹¹¹ Парта-рхив ЦК КПЭ, ф. 27, оп. 1, д. 256-а, л. 86.

ческое значение заседания Таллинского совета безработных, которые проводились раз в неделю.

Совет безработных был энергичным организатором помощи пострадавшим семьям, кормильцы которых были зверски убиты в Таллине на Новом рынке в 1905 г. Накануне первой годовщины расстрела по его инициативе была выпущена специальная медаль в память о погибших¹¹² и организован сбор средств для сооружения памятника.

Деятельность совета безработных, проходившая под надзором полиции и жандармов, все больше привлекала внимание властей. 21 сентября был произведен обыск в помещении совета безработных и обнаружена его переписка с революционными организациями внутри страны и за ее пределами.¹¹³ Выяснилось также, что руководители совета безработных занимаются распространением революционной литературы и вместе с находившимися в Финляндии революционерами организовали выпуск литературы для рабочих.

На основании результатов обыска в декабре 1906 г. власти запретили деятельность совета безработных, при чем главные деятели его А. Ханнус, В. Ольм, Я. Маркс и др. были высланы на время военного положения за пределы прибалтийских губерний.

Деятельность совета безработных, который находился в том же здании, где профсоюзы, протекала в тесной связи с ними. К моменту открытия Таллинского совета безработных профсоюзы металлистов, деревообделочников, портных, маляров и др. стали весьма заметной силой в области как экономической, так и политической борьбы. Но обстановка безработицы, которую капиталисты использовали для усиления эксплуатации, не благоприятствовала борьбе пролетариата.

Наступление шло теперь на заработную плату рабочих и это затрагивало интересы широких рабочих масс, в том числе и печатников. 16 апреля в зале пожарников команды Таллина состоялось собрание профсоюза типографских рабочих. Открывая собрание, председатель Таллинского отделения союза Прувли отметил, что хозяева «начинают отступать» от заключенного коллективного договора.¹¹⁴

Нарушение договора со стороны хозяев типографии выразилось не только в попытке снизить заработную плату, но и в приеме на работу большего количества учеников, чем предусматривал договор. Собрание единодушно решило, что рабочие от зак-

¹¹² Донесение начальника эстляндского губернского жандармского управления от 14 декабря 1906 г. Партархив ЦК КПЭ, ф. 27, оп. 1, л. 256-а, л. 87.

¹¹³ Там же, д. 229, л. 18.

¹¹⁴ «Töö». «Teataja» lisaleht, 1905, nr. 232.

люченного договора ни в коем случае не отступят и приложат все силы, чтобы его осуществить.¹¹⁵

В апреле 1907 г. началась крупная забастовка на Таллинском металлическом заводе (бывший завод Лаусмана — Г. Л.), где работало 600 человек.¹¹⁶ Основным требованием забастовщиков было введение 7-часового рабочего дня по субботам без сокращения заработной платы. Кроме того, они требовали оказания медицинской помощи рабочим и их семьям, выплаты рабочему половины заработной платы за время болезни, разрешения выбирать рабочих старост¹¹⁷ и т. д. Момент для начала забастовки был выбран удачно: администрация завода получила большой казенный заказ. Требования рабочих были минимальные. В Петербурге в это время металлисты получали значительно большую заработную плату и по субботам имели 7-часовой рабочий день. Но несмотря на это, хозяйства упомянутого предприятия на уступки идти не хотели, поэтому забастовка приняла длительный и упорный характер. Вопрос о ходе ее неоднократно обсуждался в совете профессионального союза металлистов,¹¹⁸ который много сделал для успешного окончания забастовки. Именно совет организовал на фабриках и заводах сбор средств для бастующих, воодушевлял их на борьбу. Это не осталось незамеченным эстляндским губернатором. 18 мая он вызвал к себе всех членов совета профсоюза металлистов и обвинил их в связи с забастовкой рабочих Металлического завода Лаусмана. Члены совета, хорошо знакомые с законами царского правительства о забастовках, отклоняли, как могли, подобные обвинения. Губернатор угрожал закрыть профсоюз металлистов, однако для этого не было еще достаточно оснований. Примерно в это же время появились разъяснения правительствующего Сената о том, что профессиональным союзам не запрещается оказание помощи своим членам во время мирных экономических стачек.¹¹⁹

Забастовка рабочих Металлического завода продолжалась почти полтора месяца¹²⁰ и закончилась успехом. Администрация предоставила рабочим право выбирать старост, несмотря на то, что союз хозяев-капиталистов решил не допускать подобных выборов. Был введен 7-часовой рабочий день по субботам. Уволенные за забастовку были приняты на работу.

Профсоюзы не остались в стороне и от политической борьбы, хотя вопросы политического характера официально не разре-

¹¹⁵ «Вестник Печатников» № 8, 1906, стр. 6.

¹¹⁶ «Рабочий по металлу» № 20, 1907, стр. 11.

¹¹⁷ «Uus Virulane» nr. 86, 13. aprillil 1907.

¹¹⁸ ЦГИА ЭССР, ф. 1615, оп. 2, д. 1, лл. 17, 20, 23, 25 и др.

¹¹⁹ Kirjandus ja Teadus. «Virulase» hinnata kaasanne, 1908, nr. 7.

¹²⁰ ЦГИА ЭССР, ф. 1615, оп. 2, д. 1, л. 27.

шалось обсуждать на собраниях рабочих организаций. В конце октября 1906 г. оживленную дискуссию вызвал вопрос о выборах во II Государственную думу на собрании деревообделочников, где председательствовал большевик Яан Сакс. В извещении Временной учредительной комиссии их профсоюза говорится, что одни выступали за приостановление организационно-политической деятельности союза на время выборов II Государственной думы, а другие считали, что профсоюзам не следует заниматься экономическими вопросами, так как есть более важные дела. Руководство профсоюза деревообделочников выступило против обоих уклонов, указывая, что нет причин, которые мешали бы принять участие в выборах депутатов во II Государственную думу. Оно отмечало, что многие рабочие хорошо знают, какая мысль придавала жизненную силу при зарождении союза. «Кто это знает, тот поймет, что наше экономическое объединение является действенным средством для достижения нескольких целей».¹²¹ Из этого заявления ясно видно, что профсоюзные деятели этого союза хорошо понимали суть взаимосвязи экономической и политической борьбы.

Положительную роль в этой политической кампании сыграли и другие профсоюзы. Отдельные профсоюзные деятели, руководствуясь Предвыборной платформой РСДРП, опубликованной Таллинским комитетом, разоблачали политику буржуазных партий на выборах во II Государственную думу и разъясняли задачи пролетариата в буржуазно-демократической революции. С обличающей речью на публичном собрании 5 ноября в Таллине выступила член Временного руководства профсоюза металлистов молодая работница Маркус.¹²² Она сказала: «Мы уже знаем ваши свободы. Кадеты же были авторами законов о собраниях, они же запретили проведение митингов на железных дорогах, на улице и перед царским дворцом и Государственной думой. В сотрудничестве с другими партиями мы ничего не добьемся! Правильное место для рабочих все-таки только на улице».¹²³

В период выборов пролетариат Эстонии проявил высокую организованность и классовую сознательность. Депутатом во II Думу от рабочих был избран один из учредителей профессионального союза таллинских маляров Пауль Пярн — рабочий завода «Двигатель». Пролетариат Таллина организовал своему депутату торжественные проводы, которые превратились в массовую политическую демонстрацию. Перед отходом поезда рабочий депутат произнес речь, в которой поблагодарил за проводы, за оказанное доверие и заявил, что в Думе прежде всего он потребует всеобщей амнистии политическим заключенным. Свою

¹²¹ «Sõnumed» nr. 95, 25. oktoobril 1906.

¹²² ЦГИА ЭССР, ф. 1615, оп. 2, д. 1, л. 5.

¹²³ «Sõna» nr. 2, 10. novembril 1906.

речь он закончил словами: «Да здравствует революция!» В ответ на это рабочие запели «Марсельезу» и подняли красные флаги.¹²⁴ Красными флагами и пением Марсельезы встречали его рабочие и крестьяне на других станциях по пути следования поезда.

В конце апреля 1907 г. депутат социал-демократической фракции государственной думы П. Пярн приехал в Таллин, где он выступил перед своими избирателями о работе социал-демократических депутатов в Государственной думе. В конце своей речи он напомнил: «Не забудьте 1 мая!» После этого последовали бурные аплодисменты.¹²⁵

Вопрос о подготовке к празднованию 1 мая обсуждался и на заседаниях советов профессиональных союзов. Руководствуясь указаниями большевиков, главный упор делали на подготовку политической стачки. Первомайская стачка в центре профдвижения Таллине прошла организованно, в ней участвовало большинство фабрично-заводских рабочих.

В период первой буржуазно-демократической революции в России удельный вес политических стачек рос с каждым годом. Если в 1905 г. на долю участников политических забастовок приходился 51 % общего количества бастующих, то в 1907 г. — 89 %.¹²⁶

Участие профсоюзов в борьбе против царизма вызвало репрессии. В декабре 1906 г. были арестованы руководящие деятели профсоюзов металлистов и деревообделочников, всего 18 человек и два работника профсоюза таллинских маляров.¹²⁷ Союзы лишились многих способных руководителей, среди них были Александр Ханнус, Мадис Прейков — активные деятели профсоюза металлистов. Тогда же арестовали члена правления профессионального союза таллинских маляров Александра Вийсмана.¹²⁸ Преследованиям подвергались Якоб Кунингас, Аугуст Прюги, Эмиль Луттер, Якоб Лессер, Эдуард Юргенсон, Вольдемар Пооман, Юлиус Камп и другие деятели профсоюзного движения.

В своей повседневной работе в профсоюзах революционные деятели сталкивались с трудностями, причиняемыми буржуазной прессой и оппортунистами. В Эстонии между большевиками, с одной стороны, и меньшевиками и эссерами, с другой, существовали коренные расхождения в вопросах теории и практики профессионального движения. Большевики выступали за тесную связь профсоюзов с партией и признание профсоюзами полити-

¹²⁴ Секретное донесение н-ка Эстляндского губернского жандармского управления ДП. ЦГАОР СССР, ф. ДП, 4 д-во, 1907, д. 110, т. 2, л. 6.

¹²⁵ Там же, д. 110, т. 2, л. 14.

¹²⁶ Eesti NSV ajalugu. II köide. Tallinn, 1963, lk. 436.

¹²⁷ «Kirjandus ja Teadus». «Virulase» hinnata kaasanne, 1908, nr. 7.

¹²⁸ ЦГАОР СССР, ф. ДП, 00, 1906 г., д. 529, ч. 3, л. 240.

ческого руководства партии. Они доказывали рабочим, что необходимой предпосылкой успешного развития профессионального движения является приобщение его к политической борьбе против царизма и буржуазии. Наиболее ярко эта мысль высказана в статье «Организация сил», где говорится, что «самодетельное участие в политической жизни для рабочих является более нужным, чем кому-либо другому... Ни профессиональными союзами, ни политикой не должны рабочие пренебрегать, ибо только тогда рабочее движение находится в естественном состоянии, когда оба течения развиваются в тесном контакте».¹²⁹ Органы власти, говорится далее в статье, стремятся превратить профессиональные союзы в общества взаимопомощи.

Революционно настроенные профсоюзные деятели Эстонии разоблачали сгруппировавшихся вокруг Таллинского эстонского ремесленного общества меньшевиков и прочих буржуазных либеральных деятелей, пропагандировавших узкий профессионализм. В одной из статей говорится: «Эти мужички способны создать только профессиональные союзы, подобные тем, которые известны нам в других странах под именем «христианских» и «желтых»».¹³⁰ Они созданы для того, — отмечается далее, — чтобы капиталисты имели среди рабочих своих людей, готовых в самый тяжелый момент борьбы, например, во время стачек, нанести удар в спину рабочим.

Большое значение для профсоюзов Эстонии сыграли решения Териокской конференции эстонских социал-демократических организаций 1907 г., которая проходила под председательством видного большевика Х. Пегельмана.

В решении по вопросу о профессиональных союзах, отмечается: «Профсоюзы имеют большое значение как «школа социализма», т. е. как средство поднятия классовой сознательности пролетариата». Далее говорится, что профессиональные союзы, являясь организациями экономической борьбы, в теперешний революционный период втягивают пролетариат и в непосредственную политическую борьбу и способствуют широкой организации и политическому объединению рабочего класса. Поэтому партия должна всячески поддерживать профсоюзное движение. Резолюция содержит также формулировку об обязанности членов партии вступать в профсоюзы, «... чтобы оказать на профсоюзы планомерно социал-демократическое влияние».¹³¹ Конференция также постановила: «В профсоюзах социал-демократы должны объединяться в особые социал-демократические организации, которые во всех наиболее важных вопросах, возникающих перед профсоюзами, действовали бы согласно принципам социал-де-

¹²⁹ «Sõnumed» nr. 112, 14. novembril 1906.

¹³⁰ «Sõnumed» nr. 48, 27. novembril 1907.

¹³¹ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 544—545.

мократов и на всеобщих собраниях защищали бы и старались провести совместно свою точку зрения».¹³²

Из этого решения видно, что и в этом вопросе большевики Эстонии прочно стояли на ленинской тактической платформе. Таким образом, высокую оценку, данную В. И. Лениным большевистской резолюции эстонских социал-демократов по вопросу об отношении к Государственной думе,¹³³ можно смело отнести и к другой их резолюции о профсоюзах.

В заключении нужно сказать о связях профсоюзов Эстонии с общероссийским профсоюзным движением.

Революционные деятели профдвижения Эстонии, изучая опыт профсоюзного движения других массовых организаций страны, стремились к установлению связей с ними. В годы первой русской революции по инициативе профессиональных союзов Петербурга и Москвы состоялись Всероссийские совещания профсоюзов России. Весной 1907 г. состоялось расширенное совещание Организационной комиссии по созыву съезда профессиональных союзов. Из анкетных обследований профессиональных союзов выясняется, что профсоюзы Эстонии были в контакте с Организационной комиссией. В одном из писем они сообщили, что в Таллине всего 9 профессиональных союзов с 2000 членов.¹³⁴

Из тех же документов выясняется, что профессиональные союзы Эстонии принимали деятельное участие в подготовке Всероссийского съезда профессиональных союзов. В письме на имя Организационной комиссии они сообщили, что «местные союзы предполагают послать на съезд союзов двух делегатов. Порядок дня обсуждался по союзам. Если окажется возможным, то обсуждение будет перенесено на общее собрание».¹³⁵ Опасения профсоюзных деятелей в отношении обсуждения вопроса о созыве Всероссийского съезда на общих собраниях были вполне обоснованы. Из-за наступления реакции профсоюзам пришлось вообще отказаться от созыва Всероссийского съезда профсоюзов на некоторое время.

¹³² Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 545.

¹³³ В. И. Ленин. Полн. собр. соч. Т. 15, стр. 111—112.

¹³⁴ 1905—1907 гг. в профсоюзном движении. I и II Всероссийские конференции профессиональных союзов. Москва, изд.-во ВЦСПС, 1925, стр. 464.

¹³⁵ Там же, стр. 753.

BOLŠEVIKUD AMETIÜHINGULIIKUMISE INNUSTAJATENA JA ORGANISEERIJATENA EESTIS 1905.—1907. A. REVOLUTSIOONIS

G. Lukin

Resümee

Ametiühingute asutamine Venemaal, sealhulgas ka Eestis algas 1905.—1907. a. revolutsiooni käigus. Esimesi samme ametiühingute organiseerimiseks tehti suvel 1905. Selleks ajaks olid VSDTP kohaliku organisatsiooni liikmed eesotsas Tallinna Komiteega teinud juba tõhusat selgitustööd tööliste hulgas ametiühingute vajalikkusest ja tähtsusest. Raudteelaste algatusel loodi Ülevenemaalise Raudteelaste Ametiühingu Tallinna osakond, kuhu novembri lõpul 1905 kuulus üle 1400 liikme.

Oktoobri üldstreigi päevil ja sellele järgnenud kuudel hoogustus bolševike juhtimisel ametiühingute asutamine Eestis. Nende organiseerimisele asusid metalli-, puidu- ja trükitöölised, samuti postija telegraafiteenistujad ja mitme eriala käsitöölised ning kooliõpetajad Tallinnas, Tartus jm.; raudteelased Narvas ja Valgas.

Kuigi ametiühinguliikumine revolutsiooni tõusu perioodil oli veel kujunemise ajajärgus ning põhiliselt organiseeriva iseloomuga, oli ta siiski murranguliseks etapiks töölisklassi võitlusridade korraldamisel ning avaldas suurt mõju kogu revolutsioonilise võitluse edasisele käigule.

Vaatamata detsembriülestõusu mahasurumisele Venemaal, oli tsaarivalitsus revolutsioonilise liikumise survele sunnitud 4. märtsil 1906. a. välja andma «Seltside ja ühisuste ajutised eeskirjad», mille alusel legaliseeriti ametiühingute tegevus. Suuremaks ametiühinguliikumise keskuseks Eestis kujunes Tallinn, kus 1907. a. teisel poolel tegutsesid metalli-, puidu-, paberi-, naha-, jahu-, trükitöölised, rätsepate, maalrite, mees- ja naisteenijate ning äri- ja korteriteenijate legaalsed ametiühinguorganisatsioonid. Koos illegaalselt tegutseva Ülevenemaalise Raudteelaste Ametiühingu kohaliku osakonnaga ühendasid need organisatsioonid umbes 2500 liiget. Ametiühinguliikumise juhtivaks keskuseks Tallinnas oli bolševike (J. Ik-melt, J. Elbe, J. Saks) ideelisel suunamisel illegaalselt tegutsev Ametiühingute Keskbüroo.

Ametiühingute edasisel organiseerimisel ja nende tegevuse ideelisel ja organisatsioonilisel suunamisel etendasid tähtsat osa VSDTP Eesti organisatsioonide poolt Terijõe konverentsil veebruaris 1907 vastuvõetud otsused.

DIE ESTNISCHEN BOLSCHEWIKEN ALS ANREGER UND ORGANISATOREN DER GEWERKSCHAFTSBEWEGUNG IN DEN JAHREN DER RUSSISCHEN REVOLUTION 1905—1907

G. Lukin

Zusammenfassung

Die Gründung der Gewerkschaften in Rußland, darunter auch in Estland, begann in den Jahren der Revolution 1905—1907. Diesbezügliche Schritte wurden bereits im Sommer 1905 unternommen, als die Mitglieder der örtlichen Organisation der RSDAP und besonders des Tallinner Komitees schon wirksame Aufklärungsarbeit betreffs Notwendigkeit und Bedeutung der Gewerkschaften geleistet hatten. Auf Anregung der Eisenbahner wurde die Tallinner Abteilung der allrussischen Eisenbahnergewerkschaft ins Leben gerufen, die Ende November 1905 mehr als 1400 Mitglieder zählte.

Während des Generalstreiks im Oktober und den nachfolgenden Monaten erlebte der Gründungsprozeß der estnischen Gewerkschaften einen noch größeren Aufschwung. An der Organisationsarbeit in Tallinn und Tartu nahmen Metall- und Holzarbeiter, Drucker, Post- und Telegraphenangestellte, Handwerker und Lehrer teil, denen sich die Eisenbahner aus Narva und Valga anschlossen.

Obwohl die Gewerkschaftsbewegung zur Zeit des revolutionären Aufschwungs erst auf der Entwicklungsstufe stand und die charakteristischen Merkmale einer Organisationsphase trug, war sie schon damals von umwälzender Bedeutung für den weiteren Verlauf des Klassenkampfes und der Revolution.

Ungeachtet der Unterdrückung des bewaffneten Dezemberaufstands in Rußland war die zaristische Regierung gezwungen, dem Druck der revolutionären Bewegung nachzugeben und am 4. März 1906 «Zeitweilige Vorschriften für Organisationen und Vereine» herauszugeben, das eine Legalisation der Gewerkschaften zur Folge hatte. Zum Mittelpunkt der Gewerkschaftsbewegung wurde Tallinn, wo in der II. Hälfte des Jahres 1907 die legalen gewerkschaftlichen Organisationen der Metall- und Holzarbeiter, Papierwerker, Gerber, Getreidemahler, Drucker, Schneider, Anstreicher, Dienstleute und Hausdiener gegründet wurden. Einschließlich die illegale örtliche Abteilung der allrussischen Eisenbahnergewerkschaft zählten die obenangeführten Organisationen ungefähr 2500 Mitglieder. An der Spitze der Gewerkschaftsbewegung in Tallinn stand das unter der ideellen Führung der Bolschewiken J. Ikmelt, J. Elbe und J. Saks tätige Zentrale Gewerkschaftsbüro.

Eine wesentliche Rolle in der weiteren organisatorischen Arbeit und ideellen Führung spielten die von den estnischen Organisationen der RSDAP auf der Konferenz zu Terijõe im Februar 1907 gefaßten Beschlüsse.

MÕISATE VÕTMINE VALLANÕUKOGUDE KONTROLLI ALLA (NÕUKOGUDE VÕIMU POOLT LÄBIVIIDUD MAAKORRALDUSE MÕJU KODANLUSE AGRAARPOLIITIKALE)

H. Saarniit

26. oktoobril (8. novembril) 1917 võttis II ülevenemaaline nõukogude kongress V. I. Lenini ettekande põhjal vastu maadekreedi, mis kuulutas välja kõigi mõisamaade tasuta konfiskeerimise ja kogu maa natsionaliseerimise. «Mõisnike maaomandus kaotatakse otsekohe ilma igasuguse tasumaksmiseta,» öeldi dekreeedi esimeses punktis.¹

Leninliku maadekreedi alusel võttis Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee² 24. novembril 1917 vastu spetsiaalse otsuse maaküsimuse kohta. Selle alusel kuulusid ülevõtmisele kõik Eesti piirides asuvad era-, kroonu-, stifti- ja kirikumõisad, mis loeti rahva omandiks alates 1. novembrist 1917. Linnaomavalitsuse mõisad jäeti omavalitsuste kätte tingimusel, et linnavalitsus hiljemalt 24. aprillil 1918. a. neid mõisaid oma majapidamise teel harima hakkab.³ Senised rüütelkonna mõisad jäid aga Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee kätte põllutöökoolide, eeskujulike suurmajandite jne. sisseseadmiseks. Otsuse 6. punktis deklareeriti kategooriliselt, et «valdades, kus tööraha nõukogud veel valimata, on igasugune mõisate ülevõtmine keelatud».⁴ Mõisate ülevõtmine seati seega sõltuvusse vallanõukogude valimisest. Selline samm oli tingitud tõenäoliselt kartusest, et see osa maata talu-

¹ V. I. Lenin. Teosed. 26. kd., lk. 230.

² 19. novembril 1917 võttis Eestimaa Nõukogu Täitevkomitee vastu otsuse edaspidi nimetada maatameeste ja väikemaapidajate valla- ja maakonnanõukogusid tööraha valla- ja maakonnanõukogudeks ning Eestimaa Tööliste, Soldatite, Maatameeste ja Väikemaapidajate Saadikute Nõukogu Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukoguks.

³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1957, lk. 452.

⁴ Sealsamas.

rahvast ja mõisatöolistest, kes soovib mõisamaid isiklikuks kasutamiseks, võib hakata mõisaid omavoliliselt üle võtma ning enda vahel ära jagama. Seda kinnitab asjaolu, et juba 7. novembril 1917 avaldatud Eestimaa Töölise, Soldatite, Maatameeste ja Väikemaapidajate Saadikute Nõukogu Täitevkomitee üleskutses maatarahvale ja väikemaapidajatele hoiatati, et mõisamaid ei tohi hakata tükeldama ja mõisate varandust jaotama. «Maaküsimust ei saa sellega ära otsustada, et üksik isik tüki maad enesele võtab ja harima hakkab või mõne muu osa mõisa varandust omaks teeb. Niisugune teguviis on kuritöö revolutsiooni vastu,» öeldi üleskutses.⁵

Kuid klassivaenlase vastupanu ja teiste tegurite tõttu ei suudetud vallanõukogude valimisi Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee poolt määratud tähtaegadeks (esialgne tähtaeg 19. november, teine, pikendatud 17. detsember) läbi viia.⁶ Seetõttu toimusid paljudes Lõuna- ja Põhja-Eesti valdades vallanõukogude valimised alles 1918. aasta jaanuaris ja terves reas kohtades isegi veebruaris.⁷ Nendes valdades ei saadud vallanõukogude mittevõtmise tõttu ka mõisaid varem üle võtta.

Selleks, et takistada mõisnikel müümise jm. teel mõisavara hävitamist, seadsid klassiteadlikud töölised paljudes mõisates, mida ei saadud vallanõukogude valimise viibimise tõttu veel üle võtta, esialgu sisse töölikontrolli. Mõisatöölise poolt valitud nõukogu valvas ja kaitses ülevõtmata mõisa vara ning kontrollis viimase majandamist. Nii näiteks seati töölikontroll sisse Albu, Seidla, Roosna (Järvamaal), Vastemõisa (Viljandimaal) jt. mõisates.⁸ Tartumaal kasutati mõisates töölikontrolli sisseseadmiseks isegi Tartu tagavarapataljoni revolutsioonilisi sõdureid.⁹

Mõisate ülevõtmine leninliku maadekreedi alusel algas Eestis 1917. aasta novembri 3. dekaadil ning kuni Saksa okupatsioonini jõuti mandril üle võtta kokku $\frac{5}{6}$ mõisatest.¹⁰

Saksa okupandid tühistasid Eestis täielikult nõukogude võimu poolt läbiviidud agraarsuhete revolutsioonilised ümberkorraldused ning andsid balti-saksa parunitele tagasi nende mõisad.

Novembris 1918, millal Saksamaal puhkenud revolutsiooni ja teiste tegurite tõttu okupatsioon Eestis kokku varises, tuli võimule

⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 425.

⁶ Vt. lähemalt H. Saarniit. Mõisate ülevõtmisest Eestis leninliku maadekreedi alusel. — Tõid EKP ajaloo alalt II. Tallinn, 1966, lk. 10—15.

⁷ Vallanõukogude valimise ning nõukogude võimu kehtestamise kohta valdades vt. lähemalt J. Saart. Nõukogude võimu kehtestamine Eesti valdades Oktoobrirevolutsiooni päevil (november 1917 — veebruar 1918). — ENSV TA Toimetised. Ühiskonnateadused, 1968, nr. 2, lk. 139—159; nr. 3, lk. 239—263; nr. 4, lk. 342—359.

⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 486—487.

⁹ Sealsamas, lk. 485.

¹⁰ H. Saarniit. Mõisate ülevõtmisest Eestis leninliku maadekreedi alusel — Tõid EKP ajaloo alalt II, lk. 44.

kodanlik Ajutine Valitsus. Kuna 11. novembril 1918 tegevust alustanud Ajutise Valitsuse olukord oli üha laieneva töörahva revolutsioonilise võitluse tõttu lausa katastroofiline, siis hakkasid Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei (rahvakeeles sotside) liidrid töörahva oma mõju alla saamiseks kasutama demagoogiliselt bolševike loosungeid. Toetudes mõisates sisseseatud töölikontrolli kogemustele, heiskasid sotsiaaldemokraadid novembris 1918 loosungi «Mõisad vallanõukogude kontrolli alla!» Nende liider A. Rei avaldas 22. novembril 1918 partei häälekandjas «Sotsiaaldemokraat» seoses Saksa okupatsiooni kokkuvarisemise ja kodanliku Ajutise Valitsuse võimuletulekuga pikema juhtkirja, milles maa-proletariaadi ja töötava talurahva poolehoiu võitmiseks tehti eriti suuri ja ilusaid sõnu terava maaküsimuse ümber. «Kõige põhjalikum uuendus meie maaoludes on nii kisendavalt tarvilik, et teda enam ühekski minutiks ei tohi edasi lükata,» kirjutas autor. «Seda peab meie Maapäev meele pida m.a.»¹¹ Edasi kirjutas A. Rei, et «Ajutine Valitsus peab julgelt ja mehiselt maaolude uuendamise käsile võtma. Parunite võim ja suurmaaomandus tuleb jalamaid likvideerida (ära lõpetada). Ukski uuendus ei ole nii õiglane ja nii küps, nagu see. Meie maa ja rahvas kisendavad tema järele.»¹² Juhtkirjas teatati, et Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei võtab kokkuastunud Maapäeval terava maaküsimuse lahendamise algatuse enda peale. Samas 22. novembri ajalehenumbri avaldatigi Maapäevale esitatav määruse eelnõu kõigi mõisate vallanõukogude kontrolli alla võtmiseks.

Käesolevas artiklis analüüsitaksegi peamiselt uute arhiivimaterjalide alusel esmakordselt spetsiaalselt sotsiaaldemokraatide määruse-eelnõu arutamist ja vastuvõtmist Maapäeva poolt ning selle alusel mõisate vallanõukogude kontrolli alla võtmist. See oli kodanliku Ajutise Valitsuse esimeseks tegelikuks sammuks tema poolt 16. novembril 1918 avaldatud üleskutses «Eesti vabariigi kodanikudele» töötatud terava maaküsimuse lahendamisel.¹³

Kuni viimase ajani on seda küllaltki olulist probleemi meie vabariigi ajalooalases kirjanduses käsitletud vaid riivamisi. Esmakordselt puudutab seda põgusalt A. Sunila 1954. aastal ilmunud lühimonograafias «Saaremaa töörahva ülestõus 1919. aastal» seoses maaliitlastest Saaremaa komissari V. Neggo rahvavastase ja balti paruneid soosiva tegevuse paljastamisega. V. Neggo tühistas Karja mõisa omaniku von Sengbuschi kasuks Pärsamaa valla mõisate kontrollikomisjoni seadusliku otsuse talupojalt J. Kangrult Saksa okupatsiooni ajal äravõetud renditalu tagasiandmise kohta.¹⁴ Seo-

¹¹ «Sotsiaaldemokraat» nr. 7, 22. novembril 1918.

¹² Sealsamas.

¹³ «Riigi Teataja», 1918, nr. 1, lk. 3.

¹⁴ A. Sunila. Saaremaa töörahva ülestõus 1919. aastal. Tallinn, 1954, lk. 19–20.

ses Pärsamaa valla mõisate kontrollkomisjoniga antakse lühiuuri-muse lk. 19-ndal joone all märkus nr. 2, mis jätkub ka järgneval 20. leheküljel. Selles märgitakse õigesti, et kodanliku Maanõukogu määruse alusel anti mõisad vallanõukogude kontrolli alla kuni maa-küsimuse lahendamiseni Asutava Kogu poolt. Mõisate üle kontrolli teostamiseks valis vallanõukogu kolmest või rohkem isikust koos-neva mõisate kontrollkomisjoni, kelle täieliku järelevalve all pidi toimuma mõisate majandamine.

Üsna põgusalt käsitleb mõisate kontrolli alla võtmist P. Viha-lem oma 1960. aastal ilmunud mahukas monograafias «Eesti kodan-lus imperialistide teenistuses (1917—1920)». Kahjuks esineb aga siin alljärgnev ebatäpne väide: «Alles siis, kui kodanliku Eesti armee taganes juba Tallinna alla, hakati Maapäeval arutama mõi-sate «kontrolli alla võtmise» seadust, mida siiani kogu aeg oli edasi lükatud.»¹⁵ Nagu käesolevas artiklis näeme, võeti sotsiaal-demokraatide fraktsiooni liikmete poolt 22. novembril Maapäevale esitatud mõisate kontrolli alla võtmise seaduseelnõu muudetud ja täiendatud kujul viimase poolt vastu 27. novembril 1918. Teatavasti võitlesid aga Eesti kommunistlikud kütipolgd jt. Punaarmee väe-osad 27. novembril 1918 alles Narva vabastamise eest.

Täiesti õige on aga autori väide, et 27. novembril 1918 vastuvõetud määrused mõisate kontrolli alla võtmise kohta jäid esialgu ainult paberile.¹⁶

Umbes kümne reaga käsitletakse mõisate kontrolli alla võtmise probleemi 1970. a. ilmunud H.-A. Lebbini mahuka monograafia «Sotsiaaldemokratismi pankrot Eestis» I peatüki 4. paragrahvis, kuid kahjuks Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei (ESDTP) osas faktidele mittevastavalt, nagu nähtub autori alljärgnevast väi-test: «Ajalt, kui kodanlik armee oli sunnitud taganema Tallinna lähedale, hakati Maanõukogus arutama mõisate «kontrolli alla võt-mise» seadust, mida toetasid sõnades ka sotsiaaldemokraadid», kusjuures joone all viidatakse: «Maanõukogu protokollid, lk. 298—330».¹⁷ Kuid seaduseelnõu esitasid Maanõukogule just sotsiaalde-mokraadid, kes ka selle vastuvõtmise eest kõige aktiivsemalt võit-lesid, nagu käesolevas artiklis põhiliselt autori poolt viidatud Maa-nõukogu protokollide vastavate lehekülgede alusel näeme. Ka ei olnud kodanlik armee ei mõisate kontrolli alla võtmise määruste arutamise ega ka vastuvõtmise ajal Tallinna lähedale taganenud.

20. novembril 1918 kokkutulnud Maanõukogule esitasid ESDTP fraktsiooni liikmed K. Ast, K. Grau, J. Lehmann ja V. Masik (Maa-

¹⁵ P. Viha-lem. Eesti kodanlus imperialistide teenistuses (1917—1920). Tallinn, 1960, lk. 388.

¹⁶ Sealsamas, lk. 389.

¹⁷ H.-A. Lebbin. Sotsiaaldemokratismi pankrot Eestis. Tallinn, 1970, lk. 90.

sik) 22. novembril mõisate kontrolli alla võtmise määruste eelnõu.¹⁸ Selle sissejuhatavas osas rõhutati, et maaküsimuse lõplik otsustamine jääb Asutava Kogu hooleks ning määrused kehtestatakse üksnes rahva varanduse alalhoidmiseks. Nende esimeses punktis nähti ette, et «kõik era-, kiriku- ja rüütelkonna mõisate maad lähivad viibimata vallanõukogude alla, kes mõisates täieliku inventari mõisa liikuva varanduse ning mõisa maade peal olevate majanduslike ettevõtete ja päraltolemiste üle kokku seavad ja korralikku majapidamist järele vaatavad».¹⁹ Punkti juurde kuuluva 1. tähendusega (märkusega) kuulutati kõik kroonu- ja kroonu põllupanga mõisad ja metsad kodanliku riigi omandiks ning nad läksid riigi põllutööstusteeriumi valitsemise alla. Teise märkusega määrati kindlaks, et mõisamaade all tuleb mõista kõiki mõisatele kuuluvaid maid, mida mõis kas otsekoheselt oma enda majandamise läbi või väljarentimise teel kasutab. Seejuures ei tulnud vahet teha, «kas need maad nn. mõisa-, talu- või orjusemaa ehk kuuendiku või kvootemaa hulka kuuluvad».²⁰

Kolmandas punktis kuulutati, et põllutööstusteerium hakkab viivitamata eeltöid tegema mõisarentnikkude ja popside maavalduse laiendamiseks ning maatameeste maaga varustamiseks.

Neljas punkt nägi ette, et kõik teo- või naturaarendi kohustused tulevad rahalisteks ümber arvestada sõjajärelsete hindade ja tööpalgalusel.

Kuuenda punktiga anti mõisate metsad põllutööstusteeriumi valitsemise alla.

Viimane, seitsmes punkt nägi ette, et vajalikud juhatuskirjad mõisate kontrolli alla võtmise määruste ellurakendamiseks annab välja kodanlik Ajutine Valitsus.

Kandnud Maanõukogu koosolekule selle eelnõu ette, palus K. Ast seda rutuliseks tunnistada, s. t. kohe arutamisele asuda ning seejärel vastu võtta. Oma ettepaneku põhjendamiseks ütles K. Ast järgmist: «Enne As(utava) Kogu kokkukutsumist peab selle eest hoolt kandma, et maa väärtustest midagi kaduma ei lähe. Kuna teated olemas on, et mõisnikud kõike oma varandust ruttu, veel enne As(utava) Kogu kokkuastumist rahaks tahavad teha, siis on karta, et kevadel enam maal seemne viljagi ei leidu.»²¹ Sotsiaaldemokraatide liider püüdis seega Maanõukogu saadikutele selgeks teha, et mõisate vallanõukogude kontrolli alla võtmine on hädavajalik nende laastamise ärahoidmiseks balti-saksa parunite poolt.

Kuid sotsiaaldemokraatide ettepanekut asusid kohe ründama kulakute poliitilise partei — Maaliidu saadikud J. Parik ja

¹⁸ Esitatud eelnõu kohta vt. lähemalt Maanõukogu protokollid 1917—1919. I. koosolekust 1. juulil 1917 78. koosolekuni 6. veebruaril 1919. Tallinn, 1935, lk. 299—300. (Edaspidi: Maanõukogu protokollid.)

¹⁹ Maanõukogu protokollid, lk. 299.

²⁰ Sealsamas, lk. 300.

²¹ Sealsamas, lk. 297.

J. Kalm.²² Nende sõnavõttudest nähtub, et nad olid seaduseelnõu rutuliseks tunnistamise vastu peamiselt seetõttu, et nad nägid selles «püha» eraomanduse kitsendamist ning viimasele hädaohlikku kallaletungi. Seejuures on huvitav märkida, et nad ei väelnud vastu K. Asti väitele mõisate laastamise kohta, vaid võtsid selle koguni omaks. Kuid nende arvates oli mõisnike taolise kuritahtliku tegevuse takistamine tootluskomiteede asi, kes seda nende arvates ka tegema saavad. Nad tegid ettepaneku, et seaduseelnõu antaks läbiarutamiseks selleks moodustatavale komisjonile. Olgu märgitud, et maaliitlastest ja mõisaomanikust kodanliku Ajutise Valitsuse põllutöö- ja tootlusminister J. Raamot hüüdis vahele, et «see on teise tasku kontrolli alla võtmine»²³. Sellega ta avaldas oma eitavat suhtumist mõisate kontrolli alla võtmise küsimuses. Kuigi K. Asti ettepaneku toetamiseks võtsid sõna sotsiaaldemokraatide (V. Masik (Maasik)), sotsialistide-revolutsionääride (H. Kruus) ja Tööerakonna (A. Veiler) esindajad, võeti siiski kodanlike parteide hääletega vastu maaliitlaste ettepanek anda seaduseelnõu komisjoni lahendada. Selle ettepaneku poolt hääletas 19 Maanõukogu liiget ning eelnõu rutuliseks tunnistamise poolt 17.²⁴

Komisjonile tähtaja määramise küsimuses võeti 18 häälega vastu H. Kuusneri ettepanek, mis nägi ette 3-päevase tähtaja. Muide, sotsiaaldemokraadi V. Maasiku ettepanek määrata komisjonile tähtjaks 24 tundi (s. o. ööpäev) kukkus läbi vaid ühe häälega (sai poolt 17 ja vastu 18 häält). Seejärel võttis maaliitlane J. Teemant oma ettepaneku, määrata tähtjaks kaks nädalat, tagasi.²⁵ Seega kukkus maaliitlaste kavatsus eelnõu pikemaks ajaks komisjoni «matta» läbi.

Pärast tähtaja määramist valiti 6-liikmeline komisjon järgmises koosseisus: K. Päts (maaliitlane), J. Tõnisson (demokraat), J. Reintam (rahvademokraat), O. Strandman (tööerakondlane), N. Köstner (sotsiaaldemokraat) ja H. Kruus (sotsialist-revolutsionäär).

Arhiivis pole kahjuks säilinud moodustatud komisjoni tegevust kajastavaid materjale. Seetõttu pole meil võimalik saada täit ülevaadet komisjonis eelnõu ümber toimunud vaidlustest. Et aga kodanlike ja väikekodanlike parteide esindajate vahel komisjonis teravad vaidlused toimusid, seda kinnitab esiteks asjaolu, et komisjon ei suutnud eelnõud määratud tähtajal, s. o. 25. novembril 1918 Maapäevale teiseks lugemiseks esitada.²⁶ Teiseks kinnitab seda fakt, et ka 26. novembril Maapäevale 2. lugemiseks esitatud eelnõus ei olnud komisjon suutnud saa-

²² Maanõukogu protokollid, lk. 297—298.

²³ Sealsamas, lk. 298.

²⁴ Sealsamas.

²⁵ Sealsamas.

²⁶ Sealsamas, lk. 324.

vutada üksikute paragrahvide sisu osas põhimõttelist kokkulepet. Seetõttu esinesid üksikud paragrahvid kahesuguses redaktsioonis (näiteks § 1 eriti suure põhimõttelise erinevusega), kusjuures üks kajastas väikekodanlike ja teine kodanlike parteide seisukohta. Peamiseks vaidlus- ja lahkheli objektiks oli kontrolli ulatus. Kui väikekodanlike parteide redaktsioonis antud 1. paragrahvi alusel tulid viivitamata võtta vallaõukogude kontrolli alla kõik era-, kiriku- ja rüütelkonna mõisate maad ühes met-sadega, siis kodanlike parteide redaktsioonis antud 1. paragrahv nägi ette ainult nende mõisate majapidamiste kontrolli alla võtmist, kus ilmnevad laastamise ja raiskamise tundemärgid.²⁷

Ka komisjoni aruandjate (N. Kõstner väikekodanlike ja J. Reintam kodanlike parteide esindajana) poolt Maapäevale ettekantud eelnõu arutamisel puhkes terav poleemika eelkõige esimese paragrahvi ümber. Esimesena sõna võtnud K. Ast näitas, «et parempoolne redaktsioon (Reintami ettekandel) eelnõu alused alt ära võtab. Tahetakse kontrolli alla panna ainult need mõisad, kus laastamine ilmsiks tulnud. Kui kontroll puudub, siis on raske laostamist kindlaks teha.»²⁸ Ka K. Asti toetav sotsialist-revolutsionäär J. Kärner leidis, «et eelnõu komisjoni käes märksa lahjemaks on muutunud».²⁹

Kodanlike parteide redaktsiooni kaitstes ütles maaliitlane J. Kalm, et «pahempoolne redaktsioon viib varanduste sotsialiseerimisele, mida ei või lubada».³⁰ Talle vastulööki andes rõhutasid tööerakondlane A. Veiler ja J. Kärner, et sotsialiseerimisest ei ole eelnõus juttu, kusjuures viimane tabavalt märkis, et «kui maade kontroll sotsialiseerimine on, siis sotsialiseerib põllutöö minister ka — talumeeste vilja ja piima».³¹ Seejärel asusid kodanlike parteide redaktsiooni kaitsma maaliitlased J. Kurrikoff, J. Raamot ja J. Teemant, kusjuures viimane kurtis, «et mõisate kontrolli alla võtmine võib meid konflikti viia Lääne-Euroopaga».³² J. Teemandile vastates rõhutas V. Maasik, et eelnõu edasilükkamine võib aga konflikti viia revolutsioonilise Euroopaga. K. Ast juhtis tähelepanu sellele, et mõisate kontrolli alla mittevõtmine viib suured hulgad ärevusse. Eelnõu üldise, s. t. põhimõttelise arutelu lõpetas N. Kõstner resolutsite kokkuvõttega: kummagi redaktsiooni vahe on põhimõtteline ja seega kokkulepe võimatu. Seejärel võetigi häälteenamusega üksikasjaliku arutelu (s. t. paranduste tegemiseks paragrahvide järgi) aluseks N. Kõstneri poolt ettekantud eelnõu redaktsioon. Seejuures sai parema tiiva, s. o. kodanlike parteide

²⁷ Eelnõu paragrahvide erineva redaktsiooni kohta vt. Maanõukogu protokollid, lk. 328, 330.

²⁸ Sealsamas, lk. 328.

²⁹ Sealsamas.

³⁰ Sealsamas.

³¹ Sealsamas.

³² Sealsamas.

1. paragrahvi parandus (J. Reintami poolt ettekantud redaktsioon) poolt 16 häält ja vastu 17 häält ning kukkus läbi.³³

Maanõukogu pärastlõunasel koosolekul 27. novembril 1918 toimus eelnõu 3. lugemine. Pärast selle ettekandmist komisjoni aruandja, sotsiaaldemokraat N. Kõstneri poolt tehti eelnõusse maanõunike poolt vaid üksikuid redaktsioonilisi parandusi. Seejärel võeti eelnõu koos tehtud parandustega vastu, kusjuures poolt hääletas 30 ja vastu 2 maanõunikku. Maaliitlased K. Karts ja J. Parik motiveerisid «oma vastuhääletamist sellega, et redaktsioon neid mitmeti rahuldanud ei ole».³⁴ See oli vaid silmakirjatsemine, sest tegelikult ei «rahuldanud» neid vastuvõetud määruste sisu, eelkõige kontrolli ulatus.

Maanõukogu poolt 27. novembril 1918 vastuvõetud «Määrused mõisamaade kontrolli alla võtmise ja maaolude esialgse korraldamise kohta» koosnesid kaheksast paragrahvist.³⁵

Kõik mõisate maad ühes metsadega läksid viivitamata vallanõukogude kontrolli alla, välja arvatud linnamõisad, mille üle kontrolli teostamine pandi linnavolikogudele. Kõik endised kroonu ja selle põllupanga mõisad ja metsad kuulutati kodanliku riigi omandiks. Seejuures nähti ette, et põllutöoministerium, kelle kätte anti nende mõisate valitsemine, hakkab viivitamata eeltöid tegema kantrikkude ja popside maakasutuse laiendamiseks ja maatameeste maaga varustamiseks. See oli kodanluse esimeseks seaduslikuks maa andmise lubaduseks maata ja vähese maaga talurahvale.

Tunnistati kehtetuks kõik Saksa okupatsiooni ajal rentnikele ülesõeldud lepingud ning rendilepingutesse sisseviidud muudatused. Jõusse astusid taas kõik enne 24. veebruari 1918 sõlmitud lepingud. Selle uue (esitatud eelnõus puuduva) paragrahvi elluviimisega oleks tegelikult taastatud balti parunite poolt Saksa okupatsiooni ajal renditaludest minema kihutatud sadade rentnike endised õigused.

Tühistati kõik rendilepingutes fikseeritud teo- ja naturaarendi kohustused, mis tulid raharendiks ümber arvestada sõjaeelsete hindade ja tööpalkade põhjal, ning Ajutisele Valitsusele anti õigus määrata maade peale progressiivset maksu. Määruste ellurakendamiseks vajalike asutuste moodustamine ning juhtnööride väljatöötamine jäeti Ajutise Valitsuse hooleks.

Kuna viimane viivitas vajalike juhtnööride väljatöötamisega üle kahe nädala ning nende «Riigi Teatajas» avaldamisega (s. t. kehtestamisega) veel kaks nädalat, siis jäid Maanõukogu poolt vastuvõetud «Määrused maade kontrolli alla võtmise kohta» esialgu ametlikult tegelikult paberile. See aga andis balti-saksa mõisnikele (kes olid sellest teadlikud, et mõisad kontrolli alla võetakse, kuid

³³ Maanõukogu protokollid, lk. 328.

³⁴ Sealsamas, lk. 337.

³⁵ Sealsamas, lk. 338; «Riigi Teataja», 1918, nr. 5, lk. 4.

selleks on vaja valitsuse juhtnööre) soodsa võimaluse inventari müümise jm. teel mõisamajapidamiste laastamiseks isiklikes huvides. Nii näiteks avaldati 3. detsembril 1918 sotsiaaldemokraatide partei häälekandjas sõnum «Mõisate varanduse hävitamine», kus teatati, et 29. novembril läks Tartus Kaitseliidul korda 76 Alatskivi mõisa karilooma kinni pidada. Neid tahtis mõisa rentnik vaksa-lisse toimetada — kas siis Saksamaale saatmiseks või muul teel rahaks tegemiseks. Peale selle oli rentnik V. Bergman mõisas ka kõik vilja ja inventari maha müünud. Sõnumi lõpul öeldi: «Kas ei ole see küllalt hea fakt Maapäeva parema tiiva härradele, kes ihu ja hingega mõisate kontrolli alla panemisele vastu sõdisid.»³⁶

Paralleelselt sõnumitega mõisate laastamisest parunite poolt kritiseeriti sotsiaaldemokraatide häälekandjas Ajutist Valitsust ja selle põllutöoministeeriumi teravalt selle eest, et nad viivitasid mõisate kontrolli alla võtmise määruste ellurakendamiseks vajalike juhtnööride väljatöötamise ja kehtestamisega, andes sellega parunitele võimaluse mõisate laastamiseks.³⁷ Kõike seda tehti aga eelkõige demagoogilistel eesmärkidel, maaproletariaadi ja töötava talurahva hulgas sotsiaaldemokraatide partei mõju laiendamiseks. Seda kinnitab asjaolu, et kritiseerimisel «unustati» tõsiasi, et samal päeval määruste vastuvõtmisega mõisate kontrolli kohta (s. o. 27. novembril 1918) Maapäeva poolt moodustatud Ajutises Valitsuses, eesotsas maaliitlasest pea- ja sõjaministri K. Pätsiga, oli ka 3 sotsiaaldemokraatide esindajat (A. Rei, N. Köstner ja K. Luts) ning 2 nende seaduseelnõu toetava Tööerakonna esindajat (O. Strandman ja J. Kukk).³⁸ Seejuures oli sotsiaaldemokraatide liider A. Rei töö- ja hoolekandeministrina ühtlasi ka peaministri asetäitja ning Tööerakonna liider O. Strandman põllutöominister.

Samal ajal kui Ajutine Valitsus venitas mõisate kontrolli alla võtmise määruste ellurakendamiseks vajalike juhtnööride väljatöötamise ja nende kehtestamisega, asus töötav talurahvas oma algatusel kontrolli teostama. Selles väljendus ilmekalt Oktoobrirevolutsiooni ja selle võidu tulemusena kehtestatud nõukogude võimu poolt maaproletariaadi ja töötava talurahva huvides läbiviidud agraaarsuhete revolutsioonilise ümberkorraldamise mõju.

Eelkõige hakati selleks vallanõukogude poolt vastavaid kontrollkomisjone valima. Näiteks juba 6. detsembril 1918 valiti Ravila vallanõukogu koosolekul 3-liikmeline komisjon mõisate kontrolli alla võtmiseks ning 7. detsembril valiti vastav komisjon Anija vallanõukogu koosolekul.³⁹ 8. detsembril 1918 toimunud Rapla valla-

³⁶ «Sotsiaaldemokraat» nr. 16, 3. detsembril 1918.

³⁷ Vt. näit. «Sotsiaaldemokraat» nr. 24, 12. detsembril 1918; nr. 27, 15. detsembril 1918 jt.

³⁸ Maanõukogu protokollid, lk. 338—339.

³⁹ TLA, f. 884, nim. 8, s.-ü. 4, l. 13, 14.

nõukogu koosolek, arvestades seda, et vallas asuvate mõisate (näit. Kuusiku ja Valtu) valitsused keeldusid täitmast vallavalitsuse toitusosakonna korraldust vilja andmise kohta maata rahva toitmiseks, otsustas: «1) Kõigi Rapla valla piirides olevate mõisate üle kontrolli sisseseadmist viivitamata rutuliseks ja tarviliseks tunnistada; 2) kontrolli sisseseadmist vallavalitsuse hoolde anda, mida järgmiselt toimetada: a) iga mõisa kohaliseks kontrolli sisseseadmiseks ja järelevalvamiseks määratakse 4-liikmeline komisjon, millesse vallanõukogu 2 liiget ja mõisatöölised 2 liiget valivad.»⁴⁰ Seega otsustati kontrollkomisjonid valida pariteetsel alusel vallanõukogu liikmetest ja mõisatöölisest.

10. detsembril 1918 valiti Kaiu vallanõukogu koosolekul 9-liikmeline mõisate kontrollkomisjon.⁴¹

Komisjonide valimise kõrval hakati kõrgemalseisvatelt organitelt nõudma juhatuskirja mõisate üle kontrolli teostamiseks ning tegeliku kontrolli sisseseadmist. Nii näiteks saatis 9. detsembril 1918 Tarvastu vallavalitsus Viljandi maakonnaavalitsusele kirja, milles palus viivitamata juhatust Tarvastu mõisa kontrolli alla võtmiseks. Kirjas kurdeti, et mõisast veetakse loomad «ja muu varandus välja ja sellepärast on väga tarvilik sellele kuidagimoodi piir panna. Ilma eeskirjata ei tunnista mõisavalitsus ühtegi kontrolli alla võtmist.»⁴² 13. detsembril 1918 toimunud Saue vallanõukogu koosolekul otsustati pöörduda põllutööministri poole palvega, selleks et mõisad saaks kiires korras kontrolli alla võetud, «sest mitmes mõisas on märgata majanduslist laastamist ning seetõttu on kontrolli edasilükkamine väga kahjulik».⁴³

Valitud kontrollkomisjonid asusid ka kohe mõisaid kontrolli alla võtma. Nii näiteks võttis 14. detsembril 1918 Kogula valla üldkoosolekul valitud mõisate kontrollkomisjon juba 15. detsembril kontrolli alla Rõõsa, 16. detsembril Jööri ning 17. detsembril Kogula ja Lööne mõisad.⁴⁴

Eesti territooriumi edukas vabastamine Eesti kommunistlike kütipolkude jt. Punaarmee väeosade poolt, mõisate ülevõtmine Eesti Tööraha Kommuuni territooriumil, töörahva kodanlusevastane võitlus ning vallanõukogude asumine maaproletariaadi ja töötava talurahva survele mõisate kontrolli alla võtmisele olid peapõhjuseks, miks Ajutine Valitsus võttis 17. detsembril vastu «Mõisamaade kontrolli alla võtmise määruse lähemad juhtnöörid» ning avaldas (s. t. kehtestas) need 30. detsembril «Riigi Teatajas».⁴⁵ Veelgi enam. Samal kuupäeval oli Ajutine Valitsus sunnitud vastu võtma

⁴⁰ TLA, f. 884, nim. 8, s.-ü. 4, l. 5.

⁴¹ Sealsamas, l. 12.

⁴² ENSV ORKA, f. 3142, nim. 1, s.-ü. 2223, l. 3.

⁴³ TLA, f. 884, nim. 8, s.-ü. 4, l. 2.

⁴⁴ ENSV ORKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 334, l. 21; nim. 10, s.-ü. 4, l. 39—43, 49.

⁴⁵ «Riigi Teataja», 1918, nr. 10, lk. 2—3.

ka «Määruse mõisate korratu majapidamise ja laastamise asjus»,⁴⁶ mis oli tegelikult esimeseks sammuks balti-saksa parunite mõisate võõrandamisel.

Ulalmainitud «Lähemates juhtnõoides» käsitleti üksikasjalikult vaid mõisate kontrolli alla võtmise määruste 1. ja 4. paragrahvi ellurakendamist. Nii nähti esimese paragrahvi juurde käivates juhtnõoides ette, et mõisate üle kontrolli sisseseadmiseks valib vallanõukogu vähemalt kolmeliikmelise kontrollkomisjoni, kes valib endale esimehe ja määrab kirjatoimetaja. Komisjon otsustab asju lihthäälteenamusega. Mõisaomanikud ja -pidajad või nende seaduslikud esindajad olid kohustatud komisjoni poolt määratud tähtjaks korda seadma mõisa elusa ja eluta inventari täieliku nimistu või raamatu kahes eksemplaris, millest üks eksemplar on kontrollkomisjoni ja teine mõisaomaniku või tema voliniku käes. Inventari hulka loeti kogu mõisa varandus (nagu loomad, põllutööriistad ja masinad, mõisale kuuluvate ettevõtete sisseseade, kõik põllumajandussaadused jne.), välja arvatud mõisaomaniku isiklikuks tarvitamiseks vajalikud esemed ja asjad (nagu mööbel, riided jne.). Seejärel anti inventar nimekirja või raamatu alusel mõisaomanikule või tema volinikule allkirja vastu hoiule, kusjuures mõisa majandamine pidi toimuma täielikult kontrollkomisjoni järelevalve all. Mõisaomanikel või tema volinikel keelati ilma kontrollkomisjoni loata igasugune eluta ja elusa inventari müümine. Seejuures oli komisjonil õigus keelduda vastavat luba andmast juhul, kui müük kahjustab mõisa korralikku majandamist. Kontrollkomisjoni keelu korral võidi asja lõplikku otsustamist kaebuse teel taotleda põllutöoministeeriumilt. Mõisaomanikud ja nende volinikud olid kohustatud tavalises majapidamiskorras äratarvitatud inventarit iga kuu lõpul kontrollkomisjonile aru andma, teistel juhtudel (näit. toiduainete võtmine toitusministeeriumi korraldusel jne.) aga otsekohe. Mõisas olevatel mõisaomanike ja nende volinike perekondadel oli õigus mõisamajapidamisest ülalpidamist saada, kusjuures normeeritud aineid võidi kasutada ainult kinnistatud normide ulatuses. Ulaltoodud sätteid rikkuvaid mõisaomanikke või nende esindajaid võis põllutöominister karistada administratiivkorras rahatrahviga kuni 10 000 marka. Juhul kui inventari müüdi või tarvitati mõisamajapidamise laastamise eesmärgil, nähti ette, et süüdlased võetakse «kaelakohtu [s. t. kriminaalkohtu — H. S.] teel vastutusele, kui võõra vara raiskajad».⁴⁷

«Juhtnõoides» nähti määruse neljanda paragrahvi ellurakendamiseks ette, et «kõigile, kes mõisatest põlluharimiseks renditud

⁴⁶ Määruse alusel võeti Ajutise Valitsuse põllutöoministeeriumi valitsemise alla kõik need mõisad, mille omanikud eluta ja elusinventari müüsid, kus suur osa põllumaast oli sööti jäetud, saagid koristamata, tööliste palgad maksmata, kari- ja tööloomad hooletusse jäetud ning omanikud kohtadelt lahkunud («Riigi Teataja», 1918, nr. 10, lk. 2).

⁴⁷ «Riigi Teataja», 1918, nr. 10, lk. 3.

kohtadest okupatsiooni ajal ilma kohtuotsuseta välja on aetud, antakse nende kohad tagasi».⁴⁸ Seejuures tuli neile, kes renditaludest lahkusid enne 1918. aasta jüripäeva, kohad tagasi anda jüripäevaks 1919. Neile aga, kes kohtadelt lahkusid pärast 1918. aasta kevadkülvi, tulid kohad tagastada kahe nädala jooksul juhtnööride kehtima hakkamise ajast arvates, kusjuures uus koharentnik pidi neile tagastama veel talu tarvitamata põllusaagi. Selle eest võis ta aga mõisalt kahjutasu nõuda. Talude tagasiandmine endistele rentnikele tehti ülesandeks mõisate kontrollkomisjonidele.

Eelnevas nägime, et Maanõukogu poolt 27. novembril 1918 vastuvõetud määruse alusel tulid tagastada kõik Saksa okupatsiooni ajal rentnikelt äravõetud talud, sest neljanda paragrahvi tühistati kõik okupatsiooniaegsed rendilepingute ülesütlemised. Kuid juhtnöörid paragrahvi ellurakendamiseks piirasid tunduvalt selle ulatust, sest nendega tunnistati seaduslikeks Saksa okupatsiooniaegsed kohtuotsused rentnike taludest väljaajamise kohta. Selle üheks peapõhjuseks oli tõenäoliselt tollal kodanliku armee koosseisus parunitest koosneva balti sakslaste väeosa — Balti pataljoni (rügemendi) formeerimine.⁴⁹

Kuigi 17. detsembril 1918 Ajutise Valitsuse poolt vastuvõetud «Mõisamaade kontrolli alla võtmise määruse lähemad juhtnöörid» avaldati «Riigi Teatajas» alles 30. detsembril (nagu eelnevas nägime), algas siiski pärast nende vastuvõtmist kohe n.-õ. seaduslik kontrollkomisjonide valimine ning sellega käsikäes ka mõisate tegelik kontrolli alla võtmine, sest «Juhtnööride» vastuvõtmisest saadi ajakirjanduses avaldatud informatsiooni jt. kanalite kaudu varsti teada.⁵⁰ Nii otsustati 20. detsembril 1918 Juuru vallaõukogu (Harjumaal) koosolekul valida mõisate kontrolli alla võtmiseks 6-liikmeline komisjon, sealhulgas 2 liiget vallaõukogu poolt, 2 mõisatöölise ning 2 valla maatameeste hulgast.⁵¹ 20. detsembril arutati taas mõisate kontrolli alla võtmist Rapla vallaõukogu (Harjumaal) koosolekul ning konstateeriti, et vallas asuvatest mõisatest on «Kuusiku, Valtu ja Sikeldi mõisad veel kontrolli alla võtmata, sest et Kuusikul ja Valtus mõisatöölised ei ole enda hulgast vallaõukogu otsuse järele kohalikke kontrollkomisjoni liikmeid valinud [. . .]»⁵² Sikeldi mõis oli aga kontrolli alla võtmata seetõttu, et selle teostamiseks valitud kontrollkomisjonist astusid tagasi 2 vallaõukogu poolt valitud liiget. Kuusiku ja Valtu mõisast oli

⁴⁸ «Riigi Teataja», 1918, nr. 10, lk. 3.

⁴⁹ Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. I köide. Tallinn, 1968, lk. 288.

⁵⁰ Vt. näiteks «Sotsiaaldemokraat» nr. 29, 18. detsembril 1918. («Juhtnööride» täpne tekst avaldati aga ajalehtedes veelgi hiljem kui «Riigi Teatajas». Nii ilmus «Juhtnöörid» näiteks Tööerakonna häälekandjas, ehkki selle erakonna liider O. Strandman oli ise põllutöoministriks, alles 3. jaanuaril 1919. Vt. «Vaba Maa» nr. 2, 3. jaanuaril 1919.)

⁵¹ TLA, f. 884, nim. 8, s.-ü. 4, l. 15.

⁵² Sealsamas, l. 20.

aga Saksa okupatsiooni ajal vallandatud terve rida nõukogude-aegseid aktiviste ja kõrge klassiteadlikkusega töölisi. Järelejäanud vähesed klassiteadlikkusega mõisatöölised hoidsid aga mõisavalitsused ähvarduste, meelituste jm. teel endi mõju all ning seetõttu nad ei valinud endi esindajaid kontrollkomisjonidesse. Tunnistanud mõisate viivitamatut kontrolli alla võtmise hädavajalikuks, otsustas vallanõukogu koosolek 19 häälega 3 vastu Kuusiku ja Valtu mõisavalitsustele kohuseks teha, et nad viivitamata Saksa okupatsiooni ajal poliitilistel põhjustel vallandatud mõisatöölised Mart Miilitsa, Hans Enkelbergi ja Ado Sõeruse Kuusikul ning Mihkel Ausi ja Jaan Leinbergi Valtus tööle tagasi võtaksid ja neile korteri annaksid. Uhtlasi valiti mainitud mõisatöölised Kuusiku ja Valtu mõisate kontrollkomisjonide liikmeteks.⁵³

Ülalkäsitletud ja teistest vallanõukogude koosolekutest nähtub, et kuigi «Juhtnõõride» alusel tulid mõisate kontrollkomisjonid valida üksnes vallanõukogu liikmetest, valiti ning otsustati sinna valida ka mõisatöölised ja valla maatameeste esindajad.⁵⁴ See aga näitab, et paljud vallanõukogud tahtsid teostada tõelist, igakülgset mõisate kontrolli, mitte aga üldist järelevalvet, nagu seda ette nähti «Juhtnõõrides». Selleks valitigi kontrollkomisjonidesse omavoliliselt ka mõisatöölised ja maatameeste esindajad, sest nemad olid ju kõige enam huvitatud mõisate korraliku majandamise ning vara alleshoidmise eesmärgil teostatavast kontrollist. Pealegi oli mõisates elavate töölised esindajatel seda kontrolli kõige hõlpsam teostada. Neil oli hea võimalus jälgida ning likvideerida igat mõisniku või tema ametniku mõisa vara müümise, äraraiskamise, laialitassimise jne. juhus. Kodanlik Ajutine Valitsus kartis aga mõisatöölised ja maatameeste kontrollkomisjonidesse valimisel mõisate kohest ülevõtmist ning nende töötavale talurahvale harimiseks andmist. Seetõttu lubatigi «Juhtnõõrides» valida mõisate kontrollkomisjonides ainult vallanõukogude liikmeid. Seejuures arvestas Ajutine Valitsus ilmselt asjaoluga, et tema võimuletulekul taas tegevust alustanud, s. o. 1917. a. hilissuvel valitud vallanõukogudest on vahepealsete sündmuste tõttu täiesti välja langenud revolutsioonilised liikmed. On muidugi tõsiasi, et suur osa tollal vallanõukogude liikmeiks valitud bolševikke ja teisi klassiteadlikke maatöölisi ning kehvikuid evakueerus partei- ja nõukogude aktivistidena ning punakaartlastena veebruaris 1918 Nõukogude Venemaale ning võitles nüüd oma enamikus eesti kommunistlikes kütipolkudes. Enamik evakueeruda mittejõudnuist aga mõrvati ja areteeriti Saksa okupantide poolt. Seetõttu läkski suures osas taas tegevust alustanud Vene kodanliku Ajutise Valitsuse aegsetes (rahva keeles Kerenski-aegsetes) vallanõukogudes jäme ots hallparunite kätte. Kuid terves

⁵³ TLA, f. 884, nim. 8, s.-ü. 4, l. 20.

⁵⁴ Vt. näiteks ENSV ORKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 334, l. 34; TLA, f. 884, nim. 8, s.-ü. 4, l. 54 jne.

reas valdades oli õnnestunud ka revolutsioonilistel vallanõukogu liikmetel raske okupatsioon õnnelikult üle elada. Detsembris 1918 ja jaanuaris 1919 viidi nendes valdades, kus enamik nõukogude liikmeid oli «kadunud», läbi ümbervalimised, mis valge terrori olukorras läbiviiduna andsid enamikus valdades võidu jõukatele talupoegadele. Kuid revolutsiooniliste jõudude kaotust vallanõukogudes korvas suuresti Oktoobrirevolutsiooni ja nõukogude võimu poolt läbiviidud parunite suurmaaomandi radikaalse likvideerimise laialdane mõju töötava talurahva hulkadele. Seda tuli tahes tahtmata arvestada ka hallparunliku koosseisuga vallanõukogudel. Ka olid kulakud kontrolli kaudu mõisates korra loomisest koguni huvitatud, sest see võimaldas mõisamajapidamistest kätte saada nii valitsuse poolt valdade peale pandud rekvisitsioonid kui ka valla enda maksud ja kohustused. Anti ju tsiviilvõimude poolt rekvisitsioonid tavaliselt kogusummas valla peale, kusjuures nende jagamist majapidamiste peale teostasid vallavõimud ise. Seejuures leidsid elukogenud ja kavalad hallparunid 1905.—1907. aasta revolutsiooni lüüasaamise ning Saksa okupatsiooni aegseid kurbi kogemusi arvestades, et «igaks juhuks» on kasulik ja otstarbekas mõisate kontrolli teostada just mõisatööliste ja muu valla maata rahva esindajate kätega.

Parunid püüdsid aga mitmesuguste ettekäänete all mõisate kontrolli alla võtmist takistada. Nii keelas Saaremaal Sassi mõisa omanik Herbert von Essen 17. detsembril 1918 Kogula valla kontrollkomisjonil oma mõisat kontrolli alla võtta põhjusel, «et tema Rootsi konsuli kaitse all seisvat [...]»⁵⁵ Kuid komisjon keelas parunil siiski põhu müügi, mida ta teha tahtis. Samal päeval teatas kontrollkomisjon von Essenil keelust maakonnavalitsusele, kellelt paluti «kaasabi ja seletust» edasiseks tegevuseks. Vastuseks teatas Saaremaa maakonnavalitsuse administratiivosakond (juhataja sotsiaaldemokraat M. Neps) 20. detsembril 1918 kontrollkomisjonile, «et sarnasel Herbert von Essenil seletusel mingit tähtsust ei ole [...]» ning mõis kiires korras kogu varandusega kontrolli alla võtta tuleb.⁵⁶

Kuid parunite vastuseisust hoolimata, ning vaatamata sellele, et 17. detsembril 1918 vastuvõetud «Mõisamaade kontrolli alla võtmise määruse lähemad juhtnõõrid» olid ametlikult alles avaldamata, võeti terves reas valdades (eeskätt Saaremaal) mõisad kas täielikult või siis valdavas enamuses kontrolli alla juba 1918. aasta detsembri kolmandal dekaadil, s. o. varsti pärast juhtnõõride vastuvõtmist.

Nii lõpetas Kogula valla kontrollkomisjon (kes asus mõisaid kontrolli alla võtma juba enne «Juhtnõõride» vastuvõtmist, nagu

⁵⁵ ENSV ORKA, i. 2013, nim. 1, s.-ü. 334, l. 21.

⁵⁶ Sealsamas, l. 22.

eelnevas nägime) mõisate kontrolli alla võtmise detsembri lõpuks. Loona valla kontrollkomisjon võttis valla 8 mõisast 27.—31. detsembrini 1918 kontrolli alla 7 mõisat ehk 87,5% nende üldarvust.⁵⁷

Kuid massiliseks muutus kontrollkomisjonide valimine ning mõisate kontrolli alla võtmine 1919. aasta I kvartalis, seejuures Saare- ja Läänemaal, Põhja-Eestis ning ka paljudes Lõuna-Eesti valdades eriti jaanuaris-veebruaris. Suure tõuke andsid tõenäoliselt nii kontrollkomisjonidele tasumaksmise küsimuse lahendamine Ajutise Valitsuse poolt⁵⁸ kui ka maakonnavalitsuste vastavad ettekirjutused kontrollkomisjonide valimiseks ning mõisate kontrolli alla võtmiseks.⁵⁹

Käikides mõisate kontrolli alla võtmisega asusid paljud kontrollkomisjonid, eriti Saaremaal, Harjumaal jm. jaanuaris-veebruaris 1919 võitlema ka mõisamaade maata ja vähese maaga talurahvale kasutada andmise eest. Nii näiteks saatis Leisi valla kontrollkomisjon 30. jaanuaril 1919 antud küsimuses ulatusliku märgukirja koos konkreetsete andmetega juba mitu aastat sõõdis olnud mõisamaade kohta Ajutise Valitsuse põllutööministrile.⁶⁰ Selles juhiti tähelepanu asjaolule, et valla elanikest on $\frac{2}{3}$ maata ning ühelgi vallas asuval mõisal ei ole nii palju tööloomi ja muid vahendeid, et isegi möödunud põllumajandusaasta künnimaad kevadel korralikult seemendada, rääkimata söötide ülesharimisest. Seetõttu paluti ministril korraldus teha, et osa mõisate põllumaast juba enne Asutava Kogu (kes pidi lahendama maaküsimuse) kokkutulekut ja enne kevadist külvi maata ja vähese maaga talurahvale tarvitada antaks. Seejuures hoiatati, et kui maata rahvale juba kevadel «maad tarvitamiseks ei anta, siis meid kindlasti nälg ootab».⁶¹

Paljud kontrollkomisjonid Saaremaal ei piirdunud üksnes tavalise järelevalvega, vaid hakkasid kogu mõisate majandamist kontrollima ja juhtima, andes selleks vastavaid korraldusi. Seda kinnitab maaliitlastest Saaremaa komissari V. Negro poolt kõigile valla mõisate kontrollkomisjonidele saadetud ringkiri, mis 22. jaanuaril 1919 avaldati ka kohalikus ajalehes. Ringkirjas juhiti tähelepanu sellele, et mitmelt poolt tulnud teadetest selgub, et kontrollkomisjonid ei ole oma ülesannetest õieti aru saanud. «Mitmelt pool on kontrollkomisjonid mõisaomanikkudele ehk nende asetäitjatele ära keelanud ühtki kõrt heina küünidest, ühtki tera vilja aitadest ja ühtki halgu puid metsast ilma komisjoni loata tarvitada,» kirjutati

⁵⁷ Ulalootletud valdades asuvate mõisate ülevõtmise kohta vt. lähemalt ENSV ORKA, f. 2013, nim. 10, s.-ü. 4, l. 7—9; 11—15; 30—31; 39—49.

⁵⁸ Ajutise Valitsuse määrusega 31. jaanuarist 1919 tulid kontrollkomisjonide liikmete päevarahad jt. komisjoni tegevusega seotud kulud katta valla sissetulekust. («Riigi Teataja», 1919, nr. 7, lk. 51.)

⁵⁹ Vt. näiteks ENSV ORKA, f. 3142, nim. 1, s.-ü. 2223, l. 41; ENSV RAKA, f. 3629, nim. 1, s.-ü. 1, l. 12, 42.

⁶⁰ ENSV ORKA, f. 1548, nim. 1, s.-ü. 28, l. 1—2.

⁶¹ Sealsamas.

ringkirjas.⁶² Komisjonide ülesandeid selgitades rõhutati, et nad «kontrolligu, s. t. valvaku mõisa majapidamise järele ja kus nad näevad, et see täiesti korralikult sünnib, ärgu segagu ennast ilma-aegu vahele».⁶³ Neil lubati majapidamistesse sekkuda ainult sel juhul, kui nad märkasid selle laastamist.

Sellal, kui mõisate kontrolli alla võtmine muutus massiliseks, püüdsid parunid valekaebuste esitamisega kontrollkomisjonide peale ja mitmel muul teel igati takistada kontrolli teostamist. Nii esitas Pornuse mõisa omanik J. von zur Mühlen 3. veebruaril 1919 kaebuse Pärnumaa komissarile, milles kurdeti, et Pornuse valla kontrollkomisjoni esimees A. Bergmann käitub oma ametis nii nagu oleks ta Pornuse mõisa omanik. Selle tõenduseks esitati talle rida ränki süüdistusi, nagu metsaraiumise lõpetamine ja telliskivitehase omavoliline sulgemine, angleri tõugu sugupulli tapmine jt. Kuid Pornuse vallavalitsus ja kontrollkomisjon lükkasid konkreetsete faktidega kõik esitatud süüdistused ümber ning J. von zur Mühleni rünnak aktiivselt tegutseva Pornuse valla mõisate kontrollkomisjoni esimehe tagandamiseks nurjus.⁶⁴

6. veebruaril 1919 saatis Pärnumaa komissarile kaebuse Tori valla kontrollkomisjoni liikme Jüri Kochi peale sama kihelkonna pastor J. Reitag. Juba kaebuse algul nõudis «jumalasulane» J. Kochi vastutusele võtmist, sest ta tegutsevat «täitsa Vene töörahva nõukogude vaimus [...]».⁶⁵ Selle tõenduseks teatatakse, et ta keelas kirikumõisa töölisel küttepuude väljavedamise metsast mõisamajapidamises tarvitamiseks. Pastori kaebusele oli juurde lisatud ka tema nõudel Tori valla miilitsavanema poolt antud asjas 6. veebruaril 1919 koostatud protokollil ära kiri koos mõisatöölise Karl Truusi ülekuulamisprotokolliga, kus tõendatakse, et J. Koch keelas tal 5. veebruaril 1919 küttepuude väljaveo.⁶⁶ 6. veebruaril 1919 saatis ka Tori valla miilitsavanem J. Kochi peale ettekande Pärnumaa komissarile. Selles kanti viie tunnistaja ülekuulamise alusel ette, et J. Koch on enamlane, kes teeb salakoosolekutel Ajutise Valitsuse vastu kihutustööd. Seejuures üks ülekuulatuist tunnistas, et «Koch on enamlasteaegne miilits ja nende nõukogu liige».⁶⁷ Ettekande lõpul teatati, et uurimine J. Kochi asjus kestab edasi.

Esitatud materjalidele toetudes tagandas Pärnu maakonna ja linna komissar A. Jürmann (pärastine kodanliku Eesti viimane siseminister A. Jürima) 28. veebruaril 1919 J. Kochi ajutiselt Tori valla nõukogu ja kontrollkomisjoni liikmest ning otsustas teha vas-

⁶² ENSV ORKA, f. 8, nim. 1, s.-ü. 25, l. 1; «Saarte Kaja» nr. 4, 22. jaanuaril 1919.

⁶³ ENSV ORKA, f. 8, nim. 1, s.-ü. 25, l. 1; «Saarte Kaja» nr. 4, 22. jaanuaril 1919.

⁶⁴ Selle kaebuse kohta vt. lähemalt ENSV ORKA, f. 7, nim. 1, s.-ü. 36, l-d 20–22.

⁶⁵ Sealsamas, s.-ü. 55, l. 1.

⁶⁶ Sealsamas, l. 2.

⁶⁷ Sealsamas, l. 3.

tavatele võimudele ettepaneku tema kohtulikule vastutusele võtmiseks.⁶⁸

12. märtsil saatiski Pärnu maakonna ja linna komissar ära kirjad J. Kochi süüdistusmaterjalidest ja oma otsusest sõjaväeprokuröörile Tallinnas ning palus talt korraldust J. Kochi kohtu alla andmiseks.⁶⁹ Vastuseks teatas prokuröri sekretär 18. märtsil 1919, et prokuröri resolutsiooni põhjal saadeti J. Kochi süüdistusmaterjal alluvuse korras 6. polgu sõjaväljakohtule.⁷⁰

Kuid 20. märtsil 1919 võeti aga J. Koch sõjaväkke ning ta suunati ühest sõjaväeosast teise.⁷¹ Ka tema süüdistusmaterjalid «rändasid» talle vastavatesse väeosadesse järele. Meil puuduvad kahjuks praeguse uurimistaseme juures teated J. Kochi kohtu alla andmise ja karistamise kohta. Küll on aga meie käsutuses J. Kochi avaldus 28. juulist 1919 Pärnu maakonnavalitsuse administratiiv-osakonnale, milles ta palus saata endale täielikku ära kirja oma süüdistusmaterjalidest, selleks et vastavaid isikuid valekaebuse eest kohtulikule vastutusele võtta. Maakonnavalitsuse administratiiv-osakond saatis J. Kochi avalduse 30. juulil edasi Pärnu maakonna ja linna komissarile, kelle kantseleist talle ka samal kuupäeval nõutavad ära kirjad saadeti.⁷²

Reas Viljandimaa jt. Lõuna-Eesti valdades toimus kontrollkomisjonide valimine ja mõisate kontrolli alla võtmine hallparunitest koosnevate vallanõukogude vastuseisu jt. põhjuste tõttu alles 1919. aasta hiliskevadel ja suvel.

Nii näiteks sai Vana-Võidu vallanõukogu 27. märtsil 1919 Viljandi maakonnavalitsuse põllumajandus- ja toitlusosakonnalt spetsiaalse ettekirjutise kontrollkomisjoni valimiseks. Kuid oma koosolekul 3. aprillil keeldus vallanõukogu 9 häälega 2 vastu komisjoni valimast põhjendusega, et kodanliku Ajutise Valitsuse ajal ei olevat mõisas mingeid laastamisi ega korratusi ette tulnud ja majapidamine olevat igati korras.⁷³ See põhjendus oli aga täielikus vastuolus Ajutise Valitsuse agraarseadusandlusega, sest vastava määruse alusel (nagu eelnevas nägime) läksid laostatud mõisad põllutööstusministeeriumi valitsemise alla.

8. aprillil 1919 järgnes maakonnavalitsuselt uus ettekirjutus kontrollkomisjoni valimiseks. Kuid ka 28. aprillil 1919 toimunud vallanõukogu koosolekul jäi komisjon valimata, sest keegi nõukogu liikmetest ei tahtnud seda ametit vabatahtlikult ja tasuta enda peale

⁶⁸ ENSV ORKA, f. 7, nim. 1, s.-ü. 55, l. 4.

⁶⁹ Sealsamas, l. 9.

⁷⁰ Sealsamas, l. 10. Seoses sõjaseisukorra väljakuulutamisega (29. novembril 1918) võttis Ajutine Valitsus 5. detsembril 1919 vastu määrase väljakohtute asutamise kohta jalaväepolkude juurde. Seejuures allutati Pärnu- ja Viljandimaa 6. polgu sõjaväljakohtule. (Vt. «Riigi Teataja», 1918, nr. 6, lk. 1—2.)

⁷¹ ENSV ORKA, f. 7, nim. 1, s.-ü. 55, l. 16, 19—20.

⁷² Sealsamas, f. 7, nim. 1, s.-ü. 55, l. 16, 19—20.

⁷³ ENSV ORKA, f. 3142, nim. 1, s.-ü. 2223, l. 75.

võtta, nagu maakonnavalitsusele saadetud protokollil väljavõttest nähtub.⁷⁴ Viimane põhjendus näitab, et Vana-Võidu vallavalitsus ja -nõukogu, mida vallavanemana juhtis suurtalunik Jaan Eigo, ei tundnud ega täitnud Ajutise Valitsuse seadusandlust. Nimelt kohustati Ajutise Valitsuse määrusega 23. detsembrist 1918 ka vallavalitsusi tellima «Riigi Teatajat», selleks et kursis olla valitsuse seadusandlusega.⁷⁵ Viimases avaldati 6. veebruaril 1919 Ajutise Valitsuse määrus 31. jaanuarist 1919, mille alusel kontrollkomisjonide kulud ning liikmete päevarahad tulid katta valla summadest, nagu eelnevas nägime.

2. mail 1919 juhtiski maakonnavalitsus vallavalitsuse tähelepanu ülalmainitud määrusele vastavas «Riigi Teataja» numbris, ilma et oleks talle teinud mingit etteheidet selle mittetundmises.⁷⁶ Uhtlasi nõuti kategooriliselt kontrollkomisjoni valimist. 19. mail 1919 valitigi lõpuks ka Vana-Võidu vallanõukogu koosolekul 3-liikmeline kontrollkomisjon, kusjuures üheks liikmeks oli vallavanem J. Eigo.⁷⁷

Soosaare vallavalitsus teatas 1. augustil 1919 Viljandi maakonnavalitsuse põllumajandus- ja tootlusosakonnale, et vallanõukogu koosolekutel korduvalt (10. ja 23. aprillil, 16. ja 21. mail ning 28. juulil) valitud kontrollkomisjonide liikmetest ei võta keegi ametit vastu. Seetõttu paluti muuta see amet sunduslikuks ning valla kontrollkomisjoni liikmed määrata.⁷⁸ 25. augustil esitaski vallavalitsus maakonnavalitsusele kinnitamiseks «sundusliku» kontrollkomisjoni, kuhu kuulus 5 liiget, nende hulgas 3 talurentnikku (töenäoliselt valla mõisamaadel asuvate renditalude pidajad), 1 mölder ja 1 Soosaare mõisa tööline (Jaak Siimon).⁷⁹

Säilinud arhiiviallikate alusel võime väita, et suur osa kontrollkomisjonidest täitsid oma ülesandeid korralikult, samuti oli nende kirjalik asjaajamine korras. Suuresti aitas selleks kaasa nende tegevuse küllaltki pidev kontrollimine maakonnakomissaride, põllutööministeeriumi volinike ning maakonnavalitsuste poolt. Kuid samadest allikatest näeme ka seda, et paljude komisjonide töös esines olulisi puudusi nii mõisate majandamise järelevalve osas kui ka asjaajamises ja arvepidamises. Nii saatis Tartu maakonnavalitsuse põllumajanduse osakond 14. aprillil 1919 valdade kontrollkomisjonidele ringkirja, milles öeldi, et mitte kõik komisjonid «oma kohust ei täida, iseäranis aga mõisate varanduse võõrandamise järele ei valva, mille tagajärjeks lubamata mõisa vilja, loomade jne. müümine on».⁸⁰ Ringkirjas kutsuti kontrollkomisjone üles hoolsasti val-

⁷⁴ ENSV ORKA, f. 3142, nfm. 1, s.-ü. 2223, l. 78.

⁷⁵ «Riigi Teataja», 1919, nr. 1, lk. 7.

⁷⁶ ENSV ORKA, f. 3142, nim. 1, s.-ü. 2223, l. 77.

⁷⁷ Sealsamas, l. 80.

⁷⁸ ENSV ORKA, f. 3142, nim. 1, s.-ü. 2223, l. 111.

⁷⁹ Sealsamas, l. 118.

⁸⁰ ENSV ORKA, f. 3629, nim. 1, s.-ü. 1, l. 280.

vama mõisate varanduse järele, kusjuures rõhutati: «Ei kuula mõisate valitsejad või ametnikud teie sõna, tuleb viivitamata protokoll valmistada ja meile ehk otse põllutöö ministeeriumi saata.»⁸¹

1. mail 1919 Mustjala valla kontrollkomisjoni tegevust kontrollinud põllutööministeeriumi volinik ja Saaremaa komissar märkisid puudustena mõisate inventari nimekirja mittekokkuseadmist ja igakuiste aruannete mittenõudmist majandamise kohta. Puuduste likvideerimiseks anti kümnepäevane tähtaeg. Vastasel korral ähvardati komisjoni seaduslikule vastutusele võtta.⁸² 2. mail 1919 kontrollitud Lummada valla kontrollkomisjoni tegevuse puudusena märgiti, et «kontrollkomisjon mitte küllalt südilt mõisatest kuuaruandeid sisse ei ole nõudnud».⁸³ Komisjoni kohustati kõiki puuduvaid kuuaruandeid sisse nõudma ning neid mõisavalitsusi, kes seda tegemast keelduvad, kohtulikule vastutusele võtma.

Suuresti laienes kontrollkomisjonide tööpõld seoses 3. märtsil 1919 kehtestatud «Põllutööministeeriumi sunduslik määrus põldude seemendamise asjus» ellurakendamisega.⁸⁴ Määrus kohustas kõiki neid põllupidajaid, kel ei jätkunud kevadkülviks seemet, veoloomi või tööjõudu, selle kohta saatma hiljemalt 10. märtsiks 1919 kohalikule vallavalitsusele teadaande konkreetsete andmetega põllumaa suuruse ja sellest seemendamata jääva osa ning olemasoleva ja puudutuleva seemne, tööjõu ja veoloomade kohta. Seejuures tuli ära näidata ka seemne jne. puudujäägi tinginud põhjused. Teadaande saanud vallavalitsust kohustati nädala aja jooksul kohapeal selgitama seemne jne. puuduse põhjused ning sellest ühes oma arvamisega, mida tuleks teha põllumaa täiskülvamiseks, hiljemalt 25. märtsiks teatama maakonnavalitsusele. Määruse alusel võis maakonnavalitsus vallavalitsustelt saadud teadete põhjal teha alljärgnevad otsused: a) anda maa kasutamiseks maatameestele, neile maakonnavalitsuse poolt seemet muretsedes; b) rentida maa neile, kellel on seemet, tööjõudu ja veoloomi; c) anda puudutulevat seemet jne. maa praegusele valdajale; d) võtta majapidamine põllutööministeeriumi valitsemise alla. Omanikult ajutiselt äravõetud maa väljarentimise tähtaja ja rendi määras kindlaks maakonnavalitsus, kusjuures rent maksti pärast vastavate kulude mahaarvamist omanikule. Määrus nägi ette, et kõigilt neilt põllupidajatelt, kes oma põllumaa seemendamata jätavad ning sellest vallavalitsusele õigel ajal ei teata, võtab maakonnavalitsus täiskülvimata põllumaa ära ning talitab sellega talle antud õiguste alusel. Vallavalitsusi kohustati aga selle järele valvama, et kõik põllud valla piirides täis külvataks.

Enamik vallavalitsusi pani aga ülalanalüüsitud määruse ellu-

⁸¹ ENSV ORKA, f. 3629, nim. 1, s.-ü. 1, l. 280.

⁸² ENSV ORKA, f. 8, nim. 1, s.-ü. 25, l. 28.

⁸³ Sealsamas, l. 22.

⁸⁴ «Riigi Teataja», 1919, nr. 13, lk. 99.

rakendamiseiga seotud ülesanded mitte ainult mõisate, vaid ka talumajapidamiste osas kontrollkomisjonidele. Need hakkasid nüüd otseselt sekkuma mõisate majapidamisse ning tegema otsuseid nende edaspidise saatuse (näit. põllutöoministeeriumi valitsemise alla võtmise jne.) kohta. Käesoleva artikli piiratud maht ei võimalda üksikasjalikult käsitleda kontrollkomisjonide konkreetset osa mõisate põllutöoministeeriumi valitsemise alla võtmisel, samuti ka mõisamaade töötavale talurahvale kasutada andmisel. See vääraks spetsiaalset artiklit. Märgime vaid niipalju, et nende ettepanekul võeti paljud mõisad põllutöoministeeriumi valitsemise alla.⁸⁵ Kuna terves reas valdades kõik mõisad põllutöoministeeriumi valitsemise alla võeti, siis lõpetasid seal ka mõisate kontrollkomisjonid oma tegevuse. Nii näiteks lõpetas Abruha valla kontrollkomisjon Saaremaal oma tegevuse juba alates 1. maist 1919.⁸⁶

Põldude seemendamise määruse ellurakendamiseiga seoses tuli ette isegi juhuseid, kus söödapuuduse tõttu mõisa kari- ja veoloomi talurahvale välja jagati. Nii anti Pihla valla (Saaremaal) kontrollkomisjoni korraldusel Ilpla mõisa kariloomad ümbruskonna talupoegadele. Ka 29. mail 1919 kontrollkomisjoni tegevust kontrollinud Saaremaa komissar ja põllutöoministeeriumi volinik ei leidnud antud korralduses midagi kuritahtlikku ega omavoli tarvitamist, «sest loomad nälgisivad ja omanik Stackelberg ei kat sunud selleks midagi teha, et oma loomad nälja surmast päästa», kirjutati kontrollaktis, «sellepärast oli siis kontrollkomisjon sunnitud omast kohast tegema, mis võimalik».⁸⁷ Muide, ka muu kontrollkomisjoni tegevus ning asjaajamine leiti korras olevat. Määruse ellurakendamiseks tegid kontrollkomisjonid sunduslikke väljarentimise otsuseid mitte ainult omaniku poolt seemendamata mõisa-, vaid ka talumaade kohta, kuigi määrusega neile sellist õigust ei antud. Nii otsustas Heimtali valla kontrollkomisjon 27. mail 1919 poole Johan Varesele kuuluvast Sikama talust taas välja rentida endisele rentnikule J. Oksale, sest majapidamise kontrollimisel 25. mail selgus, et omanik ei suuda kogu põllumaad (30 vakamaad)

⁸⁵ Muhu- ja Saaremaa töörahva relvastatud ülestõusu mõjul tuli Ajutisel Valitsusel 28. veebruaril 1919 vastu võtta «Esimene täiendav määrus mõisate korratu majapidamise ja laastamise asjus», mis nägi otseselt ette, et põllutöoministeeriumi valitsemise alla võetud mõisamaad jagatakse kasutamiseks töötavale talurahvale (vt. lähemalt «Riigi Teataja», 1919, nr. 15, lk. 113—114). Saaremaal renditi põllutöoministeeriumi valitsemise alla võetud mõisad mõisatöölistest ja muust maata rahvast asutatud maaharimisühistutele. Selle kohta vt. A. Sunila. Saaremaa töörahva ülestõus 1919. aastal. Tallinn, 1954, lk. 76; A. Lieberman. Eestimaa Kommunistlik Partei sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (vebruar 1920 — detsember 1924). Tallinn, 1961, lk. 134—138; H. Saarniit. Saaremaa ülestõusu mõju eesti kodanluse agraarpoliitikale. — «Eesti Kommunist», 1964, nr. 2, lk. 44—46.

⁸⁶ ENSV ORKA, f. 8, nim. 1, s.-ü. 25, l. 24.

⁸⁷ ENSV ORKA, f. 1548, nim. 1, s.-ü. 23, l. 5.

täis külvata.⁸⁸ 30. mail 1919 otsustas Taevere vallanõukogu mõisate kontrollkomisjoni tegevust ka talumaade peale laiendada.⁸⁹

1919. aasta suvel ja sügisel valvasid kontrollkomisjonid põllutöoministeeriumi ja maakonnaavalitsuste vastavatest ringkirjadest lähtudes selle järele, et mõisates suvised ja sügisesed põllutööd õigeaegselt ja korralikult läbi viidaks. Seejuures olid erilise kontrolli all kesaharimine, rukkilõikus ja -külv ning tali- ja suvivilja masindamine. Viimane võis toimuda põllutöoministeeriumi vastava ringkirja alusel ainult kontrollkomisjoni liikmete juuresolekul. Selleks kohustati mõisavalitsusi teatama komisjonidele rehepeksu tähtajad, mida aga siiski kõikjal ei täidetud. Nii näiteks kaebas Krabi valla kontrollkomisjon 7. oktoobril 1919 Võru maakonnaavalitsuse põllumajanduse osakonnale, et Krabi mõisavalitseja ei teata komisjonile viljapeksu tähtaegu, kuigi vilja mõisas masindati. Viimane saatis kaebuse edasi põllutöoministeeriumi Võrumaa volinikule ning palus süüdlasi viivitamata seaduslikule vastutusele võtta.⁹⁰

Pekstud ja aitadesse paigutatud vilja kohta esitasid kontrollkomisjonid aruande koos vastava kalkulatsiooniga selle kasutamiseks (kus olid ära märgitud nii üle- kui ka puudujäägid) põllutöoministeeriumi maakondlikele volinikele.⁹¹ Seejuures pöörati erilist tähelepanu sellele, et järgmiseks kevadkülviks vajalik seemnevili korralikult salvestataks ning mõisatöölised lepingutes ettenähtud viljapalga kätte saaksid. Muide, terve hulk komisjone tegeles sellega, et töölised palga õigel ajal kätte saaksid, nende korteri- ja töötingimusi parandataks jne.

Pärast maaseaduse vastuvõtmist kodanliku Asutava Kogu poolt ja selle jõusseastumist keeldusid paljud kontrollkomisjonid mõisnikele ja nende volinikele loomade ja põllumajandussaaduste müügiks üldse luba andmast.⁹² Keeldumist põhjendati sellega, et «Maaseaduse» alusel kuuluvad mõisad koos inventariga kodanikulele vabariigile.

Nii keelas Velise valla kontrollkomisjon «Maaseadusele» toetudes Valgu mõisa omanikul N. Pilaril ülearuste pullvasikate müümise. Sellega seoses teatas Lääne maakonnaavalitsuse põllutöösakond 15. novembril 1919 Velise vallavalitsusele, et «Maaseaduse» § 2 põhjal vastutavad selle jõusse astumise päevast alates kuni varanduse üleandmiseni põllutöoministeeriumile inventari eest nende pidajad, mitte aga kontrollkomisjonid. Kontrollkomisjonide kohus on selle järele valvata, et mõisatest müüduks varandust

⁸⁸ ENSV ORKA, f. 3142, nim. 1, s.-ü. 2223, l. 124.

⁸⁹ Sealsamas, l. 116.

⁹⁰ ENSV RAKA, f. 528, nim. 1, s.-ü. 310, l. 55.

⁹¹ Vt. näiteks Kogula valla kontrollkomisjoni aruandeid põllutöoministeeriumi volinikule Saaremaal. ENSV ORKA, f. 1548, nim. 1, s.-ü. 37, l. 12–16.

⁹² Kodanliku Asutava Kogu poolt 10. oktoobril 1919 vastuvõetud ja 25. oktoobril jõusse astunud maaseaduse kohta vt. «Riigi Teataja», 1919, nr. 79/80, lk. 626

ainult sellises ulatuses, mis ei kahjusta korralikku majandamist. Kui Valgu mõisas on pullvasikaid sellisel arvul, et üleskasvatamine ei ole oma majapidamise seisukohalt vajalik, siis tuleb nende müümist tingimata lubada, sest ülearuste pullvasikate pidamine on majanduslikult kahjulik. Kuna Valgu mõisas oli tõukari, siis juhiti tähelepanu sellele, et pullvasikad müüdaks ümbruskonna talupidajatele.⁹³

Ka pärast maaseaduse vastuvõtmist ja jõusseastumist jätkasid kontrollkomisjonid mõisnikele ja nende volinikele põllumajandus- saaduste ja loomade müügilubade andmist.

Nii lubas Kogula valla kontrollkomisjon Saaremaal novembris 1919 Uue-Löve mõisast müüa 100 koormat põhku ümbruskonna puudustkannatajaile, sest loomade vähesuse tõttu oli koresööda ülejääk. Mõisas saadi kokku 800 koormat põhku ja heinu, kuid kari- loomi oli ainult 14 ning hobuseid samuti 14.⁹⁴

Säilinud arhiividokumentide alusel võime järeldada, et pärast maaseaduse vastuvõtmist ja jõusseastumist valvasid kontrollkomisjonid eriti hoolega mõisate varanduse ja nende korraliku majandamise järele. Lubati ju «Maaseaduses» klassisõjast ja Nõukogudevastasest interventsioonist osavõtnud ohvitseride ja sõdurite kõrval mõisamaid ja inventari ka maata ja vähesse maaga talurahvale jagada. Maatameeste ja kehvikute esindajad olid aga paljudes kontrollkomisjonides. Enamik kontrollkomisjone teatas vastavatele organitele igast majapidamise nõrgenemise nähtest. Samuti esitati karistamiseks ilma komisjoni loata vilja, loomade jne. müüjaid. Nii teatas Kogula valla mõisate kontrollkomisjon 15. veebruaril 1920 põllutöoministeeriumi volinikule Saaremaal, et Uue-Löve mõisa majapidamine läheb päev-päevalt üha halvemaks. Jällegi murdis üks tugev tööhobune jalaluu, mille tõttu ta ära tappa tuli. Ülejäänud hobused on aga nii viletsad, et nendega kevadisi põllutöid ära ei suudeta teha. Ka Kogula kroonumõisa kohta teatati, et selle majapidamine jätab palju soovida. Peapõhjus seisnes selles, et mõisa rentnik ei suutnud vanaduse tõttu majapidamist ise juhtida. Pealegi elas rentnik ise Jööri mõisas. Seepärast soovitati Kogula mõis kohe rahvale anda.⁹⁵ 13. veebruaril 1920 karistas põllutöominister Kärla valla mõisate kontrollkomisjoni protokollil põhjal Oriküla mõisa rentnikku Aleksander Treid 500-margase rahatrahviga. Selle põhjuseks oli ilma kontrollkomisjoni loata 3 vaka seemnevilja müümine ning 5 koorma mõisamajapidamises vajaliku heina Kuressaarde viimine.⁹⁶

Kontrollkomisjonid lahendasid ka Saksa okupatsiooni ajal renditaludest väljaaetud talupoegadele talude tagasiandmise küsimusi. Nii sai Velise valla kontrollkomisjon Läänemaal 9. aprillil 1919

⁹³ ENSV ORKA, f. 1098, nim. 1, s.-ü. 582, l. 92.

⁹⁴ ENSV ORKA, f. 1548, nim. 1, s.-ü. 37, l. 24.

⁹⁵ Sealsamas, l. 28.

⁹⁶ ENSV ORKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 24, l. 9.

Madis Jürgensonilt avalduse talle Vanarehe renditalu tagasiandmise kohta.⁹⁷ Talust sundis teda aprillis 1918 vägivallega lahkuma Valgu mõisa valitseja P. Johanson koos kahe saksa soldatiga. Teinud tunnistajate abil kindlaks, et avalduses toodud faktid vastavad tõele, otsustaski kontrollkomisjon 19. aprillil M. Jürgensonile tema endise renditalu tagasi anda.⁹⁸ Kontrollkomisjoni otsuse kinnitas Lääne maakonna valitsus 5. mail 1919.⁹⁹ 30. mail 1919 tõsteti Tarvastu valla kontrollkomisjoni esimehe poolt militsionääri juuresolekul Tarvastu mõisa Sori-Villa kandikohalt välja J. Allik, selleks et seda kohta kontrollkomisjoni otsuse alusel tagasi anda H. Jauramile, kes sealt Saksa okupatsiooni ajal lahkuma sunniti.¹⁰⁰

Saksa okupatsiooni ajal talupoegadelt äravõetud renditalude tagasiandmine ning saamine oli raske ülesanne, sest enamikul juhtudel keeldusid sinna paigutatud uued rentnikud taludest lahkuma, esitades selleks kõrgemalseisvatele organitele avaldusi kõikvõimalike põhjendustega. Samuti püüdsid parunid ja nende volinikud kõik selleks teha, et kontrollkomisjonide vastavad otsused tühistataks. Tervel real juhtudel neil see ka õnnestus. Käesoleva artikli sissejuhatuse historiograafilises osas nägime, kuidas maaliitlasest Saaremaa komissar V. Neggo tühistas Pärsamaa valla kontrollkomisjoni otsuse renditalu tagasiandmise kohta. 6. mail 1919 tühistas põllutööminister Vatla mõisa seadusliku voliniku kaebuse põhjal Paatsalu valla kontrollkomisjoni otsuse 30. jaanuarist 1919 M. Villemsonile tema käes rendil olnud maatüki ja korteri tagasiandmise kohta.¹⁰¹ Seda, et jüripäevaks lubatud renditalude tagasiandmist ei suudetud ellu viia, kinnitab valitsuse poolt 27. mail 1919 vastuvõetud seadus, kus öeldi järgmist: «Kõik okupatsiooniajal koh-tadest väljaaetud rentnikkude endistele kohtadele tagasiasetamised, mis 1. juuniks 1919. a. täitmata on jäänud, pandakse kuni 23. aprillini 1920. a. seisma.»¹⁰²

Kõik mõisate kontrollkomisjonid lõpetasid oma tegevuse kodanliku Asutava Kogu poolt 28. juunil 1920 vastuvõetud seaduse alusel, millega tühistati ühtlasi mõisate kontrolli kohta varem kehtestatud määrused ja juhtnõõrid.¹⁰³ Kontrollkomisjonide materjalid anti vallaarhiividesse.

⁹⁷ ENSV ORKA, f. 1098, nim. 1, s.-ü. 584, l. 262.

⁹⁸ Sealsamas, l. 263—265.

⁹⁹ Sealsamas, l. 261.

¹⁰⁰ ENSV ORKA, f. 3142, nim. 1, s.-ü. 2223, l. 89, 97.

¹⁰¹ ENSV ORKA, f. 1098, nim. 1, s.-ü. 583, l. 23.

¹⁰² «Riigi Teataja», 1919, nr. 35, lk. 273.

¹⁰³ Vt. «Riigi Teataja», 1920, nr. 115/116, art. 246, lk. 914.

* *
*

Kokkuvõtteks võime märkida, et sotsiaaldemokraatide poolt 22. novembril 1918 Maanõukogule esitatud mõisate vallanõukogude kontrolli alla võtmise määruste eelnõu on üheks näiteks sellest, kuidas kasutati Kodusõja aastail töörahva oma mõju alla saamiseks demogoogiliselt bolševike Oktoobrirevolutsiooni-aegseid loosungeid. Mõisate kontrolli alla võtmise määruste vastuvõtmine, mis toimus teravas võitluses kodanlike parteidega, ning nende ellurakendamine lõi sotsiaaldemokraatidele vajaliku baasi selleks laialuluslikuks propagandaks ja lubadusteks maaküsimuses, millest oli eelkõige tingitud nende esikohale tulek Asutava Kogu valimistel aprillis 1919.¹⁰⁴ Mõisate kontroll etendas olulist osa mõisate varanduse alleshoidmisel ja korralikul majandamisel, kuigi reas Lõuna-Eesti valdades mõisate kontrolli alla võtmine hilines, samuti ei olnud see paljudes kohtades vajalikul tasemel. Nii mitmedki kontrollkomisjonid ei piirdunud üksnes üldise järelevalvega, nagu seda ette nähti juhtnöörides, vaid nad sekkusid seoses põllutööministeeriumi põldude seemendamise sundusliku määruse ellurakendamisega otseselt mõisate majapidamisse, muutudes seega kontroll- ja majandamisorganeiks. Seejuures laiendati kontrolli ka talumaadele. Paljud kontrollkomisjonid võitlesid aktiivselt mõisamaade maata ja vähese maaga talurahvale kasutada andmise eest ning mõisatöölise majandusliku olukorra parandamise eest. Suur on kontrollkomisjonide teene selles, et 1919. a. kevadel suur osa mõisapõldudest täis külitati ning 1920. aasta kevadel eelmise aastaga võrreldes nii üldine kui ka mõisate külvipind märgatavalt suurenes.¹⁰⁵ Kuid kontrollkomisjonid valvasid ning hoolitsesid ka selle eest, et kodanliku valitsuse poolt mõisatele pealepandud rekvisitsioonid täpselt ja õigeaegselt täidetak. Sellega aitasid nad varustada kodanlikku armeed, kes pidas töörahvavastast klassisõda ja võttis osa Nõukogude-vastasest interventsioonist, ning kindlustada kodanluse diktatuuri. Kuna kontrollkomisjonidesse kuulus ka mõisatöölise ning valla maata ja vähese maaga talurahva esindajaid, siis olid nad ühtlasi organeiks, mille kaudu tõmmati ka teatud osa maaproletariaati ja töötavat talurahvast kaasa kodanliku diktatuuri kindlustamisele ning klassisõja pidamisele ja Nõukogude-vastasest interventsioonist osavõtmisele.

Kuid sotsiaaldemokraatide algatusel läbiviidud mõisate kontroll erines printsipiaalselt nii kontrollkomisjonide koosseisu kui ka kontrolli eesmärkide poolest pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu paljudes mõisates sisseseatud töölist kontrollist. Tolleaegsed kontrollkomisjonid koosnesid ainult mõisatöölise koosolekutel valitud esindajaist, kes kaitsesid ja valvasid veel ülevõtmata mõisate vara ning kontrollisid (õigemini juhtisid) tema majandamist maaproletariaadi ja töötava talurahva huvides.

¹⁰⁴ Vt. näiteks Eesti NSV ajalugu. III köide. Tallinn, 1971, lk. 148.

¹⁰⁵ 1919. aasta külvipinna ning selle suurenemise kohta 1920. aastal vt. Eesti Põllumajandus. Statistiline aastaraamat I. Tallinn 1923, lk. 57.

ОБ УСТАНОВЛЕНИИ КОНТРОЛЯ ВОЛОСТНЫХ СОВЕТОВ НАД МЫЗАМИ (О ВЛИЯНИИ РЕШЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ВОПРОСА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТЬЮ НА АГРАРНУЮ ПОЛИТИКУ БУРЖУАЗИИ)

Х. Саарнийт

Резюме

В ноябре 1918 года положение буржуазного Временного правительства из-за усиливающейся революционной борьбы рабочего класса стало катастрофическим. Верные помощники буржуазии — лидеры Эстонской социал-демократической рабочей партии с целью получения поддержки трудящихся прибегли к демагогии и стали пользоваться большевистскими лозунгами. Заигрывая с трудовым крестьянством, они выдвинули лозунг: «Мызы — под контроль волостных советов!». 22 ноября 1918 года социал-демократы представили Губернскому земскому совету проект соответствующего постановления. 27 ноября 1918 года Губернский земский совет принял «Постановления об установлении контроля над мызными землями и первоначальном решении земельного вопроса».

17 декабря 1918 года Временное правительство издало «Подробные разъяснения постановления об установлении контроля над мызными землями», опубликованные 30 декабря в «Государственном вестнике» («Рийги тэатая»). В них предусматривалось установление контроля над мызами путем избрания волостным советом (по меньшей мере из трех членов) контрольной комиссии. Хозяйственная жизнь мызы передавалась под полный контроль этой комиссии.

После опубликования подробной инструкции началось введение этого закона: выборы контрольных комиссий и фактическое установление контроля над мызами. Ранее во многих волостях (прежде всего в Хярьюмаа, на Сааремаа и др.) трудящиеся крестьяне проводили это по собственной инициативе. Выборы контрольных комиссий и установление контроля над мызами стало массовым явлением в первом квартале 1919 года, при этом в волостях Сааремаа и Ляэнемаа, Северной Эстонии, а также Южной Эстонии — в январе и феврале месяце.

Установление контроля над мызами способствовало в значительной мере сохранности мызного имущества и нормальному ведению хозяйства, хотя в целом ряде волостей Южной Эстонии установление контроля запоздало и контроль осуществлялся на низком уровне. Многие контрольные комиссии не ограничивались введением общего надзора, как это предписывалось бур-

жуазным Временным правительством, а вмешивались непосредственно в хозяйственную жизнь мыз, превратившись, таким образом, в контрольный и хозяйственный орган. Кроме того, многие контрольные комиссии (особенно на Сааремаа, в Ляэнемаа, Харьумаа и др.) активно боролись за передачу земли безземельным и малоземельным крестьянам, а также за улучшение экономического положения сельскохозяйственных рабочих.

В то же время контрольные комиссии следили и заботились о том, чтобы реквизиция мыз, проводившаяся по распоряжению буржуазного правительства, осуществлялась точно и своевременно. Таким образом, они налаживали снабжение буржуазной армии, которая вела классовую войну против трудящихся и принимала участие в антисоветской интервенции, укрепляя буржуазную диктатуру. В контрольные комиссии входили и представители сельскохозяйственных рабочих, а также безземельных и малоземельных крестьян, поэтому они были органами, с помощью которых известная часть сельских пролетариев и трудового крестьянства была вовлечена в укрепление буржуазной диктатуры и в ведение классовой войны, в участие в антисоветской интервенции.

DIE UNTERORDNUNG DER GUTSHÖFE UNTER KONTROLLE VON GEMEINDERÄTEN (DER EINFLUß VON DER LANDPROBLEMLÖSUNG DER SOWJETMACHT AUF DIE AGRARPOLITIK DES BÜRGERTUMS)

H. Saarniit

Zusammenfassung

Im November 1918 war die Lage der Provisorischen Regierung infolge des sich immer mehr entfaltenden revolutionären Kampfes der Werktätigen direkt katastrophal geworden. Dann begannen die treuen Mithelfer des Bürgertums — die führenden Funktionäre der Estnischen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei — demagogisch revolutionäre Losungen zu gebrauchen, um unter den Werktätigen Einfluß zu gewinnen. So hielten sie, die Interessen der arbeitenden Bauern im Auge behaltend, die Losung: „Gutshöfe unter Kontrolle der Gemeinderäte!“ und legten am 22. November 1918 dem Landrat einen entsprechenden Bestimmungsentwurf vor. Am 27. November wurden im Landrat „Die Bestimmungen zur Unterordnung der Gutshöfe unter Kontrolle und zur vorläufigen Regelung der Verhältnisse auf dem Lande“ erlassen.

Am 17. Dezember nahm die Provisorische Regierung „Die präzisierenden Leitfäden zu der Bestimmung über die Unterordnung

der Gutshöfe unter Kontrolle“ an. Diejenigen wurden aber erst am 30. Dezember im „Staatlichen Anzeiger“ veröffentlicht und damit auch in Kraft gesetzt. Laut diesen Bestimmungen sollten im Gemeinderat, um über die Gutshöfe Kontrolle zu gewährleisten, Kontrollkommissionen — minimal aus 3 Mitgliedern bestehend — gewählt werden. Die Bewirtschaftung von Gutshöfen sollte sich unter der vollständigen Kontrolle dieser Kommissionen vollziehen.

Nach der Annahme der Leitfäden zu der Bestimmung begannen in Gemeinden legale Wahlen von Kontrollkommissionen und die faktische Unterordnung der Gutshöfe unter Kontrolle. Früher hatte man die Kontrolle in vielen Gemeinden — vor allem in Landkreisen Harjumaa, Saaremaa u. a. — aus eigener Initiative der arbeitenden Bauern durchgeführt. Massenhaft wurden die Wahlen von Kontrollkommissionen sowie die Kontrolle über Gutshöfe aber erst im ersten Viertel des Jahres 1919, in den Landkreisen Saare- und Läänemaa, in Nordestland und in vielen Gemeinden Südestlands insbesondere in den Monaten Januar und Februar.

Die Kontrolle über Gutshöfe war von großer Bedeutung, um die Erhaltung des Eigentums der Güter sowie deren ordentliche Bewirtschaftung zu sichern. Trotzdem hat sich in einer Reihe von Gemeinden Südestlands die Unterordnung der Gutshöfe unter Kontrolle verspätet; ebenfalls stand die Kontrolle nicht überall auf notwendigem Niveau. Viele Kontrollkommissionen begnügten sich aber nicht nur mit einer allgemeinen Aufsicht, wie das in Leitfäden der bürgerlichen Provisorischen Regierung vorgesehen war. Sie beteiligten sich auch direkt in der Bewirtschaftung der Gutshöfe, wodurch sie als Kontrolle- und Bewirtschaftungsorgane fungierten. Auch kämpften viele Kontrollkommissionen (insbesondere in Landkreisen Harjumaa, Läänemaa u. a.) dafür, daß das Land den landlosen Bauern sowie denen mit wenig Land zum Beackern zugeteilt wurde. Sie strebten auch die Verbesserung der wirtschaftlichen Lage der Gutsarbeiter an.

Zugleich achteten die Kontrollkommissionen darauf, daß die von der bürgerlichen Regierung den Gutshöfen auferlegten Requisitionen genau und rechtzeitig erfüllt wurden. Damit haben die Kontrollkommissionen zur Ausrüstung der bürgerlichen Armee beigetragen. Diese Armee führte aber Klassenkampf gegen die Werktätigen, nahm an Interventionen gegen die Sowjets teil und half die Diktatur des Bürgertums festigen. Auch Gutsarbeiter und landlose Bauern sowie Bauern mit wenig Land waren Mitglieder der Kontrollkommissionen. Deshalb bildeten diese Kommissionen auch Organe, durch die ein gewisser Teil des Landproletariats und der arbeitenden Bauern zur Festigung der bürgerlichen Diktatur, zum Klassenkampf und zur Teilnahme an der Intervention gegen die Sowjets mitbezogen wurde.

EKP KESKKOMITEE POLIITBÜROO JUHENDID TAKTIKA JA ORGANISATSIOONILISE TÖÖ KOHTA AASTAIL 1920—1923

V. Toom

Aastatel 1920—1923 koostas EKP Keskkomitee põhilauseste nimetuse all rea taktikat selgitavaid dokumente. Põhilauseste kaudu, mis sisuliselt kujutasid endast laiendatud teese taktika küsimustes, pidas Keskkomitee vajalikuks selgitada igale EKP liikmele partei taktikat võitluses osaliste nõudmiste eest. Põhilauseid paljundati šapirograafil või avaldati partei illegaalses häälekandjas «Komunist».

Kui EKP Keskkomitee ringkirjad sisaldasid peamiselt mitmesuguste organisatsioonilise töö vormide kohta käivaid direktiive, siis põhilausestes käsitleti EKP lähemaid taktikalisi ülesandeid kas teatava üksikprobleemi ulatuses (agraarküsimus, kodanliku riigi institutsioonide ärakasutamine) või komplekselt — partei taktika põhijoonte näol eelseisvaks ajaks.

Seni leitud EKP Keskkomitee põhilausestest aastaist 1920—1923 annab ülevaate järgnev tabel.

Tabel 1

EKP Keskkomitee põhilauseid aastail 1920—1923

Jrk. nr.	Koostamise aeg	Põhilauseste sisu	Asukoht arhiivis	Märkusi
1.	1920, märts	EKP KK põhilauseid maaküsimuses	EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 64, l. 1, 2	
2.	1921, jaanuar	EKP KK põhilauseid kommunistlike tööliserühmade tegevuse kohta Riigikogus ja omavalitsusorganites	EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 80. l. 202—204	Osaliselt avaldatud kogumikus «EKP II kongress. Dokumente ja materjale. Tallinn, 1962», lk 36—40 (edaspidi «EKP II kongress»)

Jrk. nr.	Koostamise aeg	Põhilausede sisu	Asukoht arhiivis	Märkusi
3.	1921, veebruar	EKP KK põhilaused klassiteadlike tööliste esindajate tegevuse kohta omavalitsusasutustes	EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 126, 127	Avaldatud kogumikus «EKP II kongress», lk. 61—64
4.	1921, 23. juuni	EKP põhilaused maaküsimuses		«Kommunist» nr. 5, 23. juunil 1921; avaldatud kogumikus «EKP II kongress», lk. 157—162
5.	1922, september	Põhilaused EKP lähemate taktikaliste ülesannete kohta		«Kommunist» nr. 1, 2. jaanuaril 1923
6.	1923, november	EKP konspektiivsed põhilaused praeguse olukorra ja partei ülesannete kohta	EKPA, f. 6495, s.-ü. 118, l. 1	

Põhilaused kommunistlike töölisrühmade tegevuse kohta Riigikogus ja omavalitsusorganites (p. 2) koostati 1921. aasta jaanuaris. Kuni viimase ajani, mil parteiarhiivist õnnestus üles leida nimetatud põhilausede ära kiri¹, kasutati teeside publitseerimisel osaliselt säilinud originaali².

Dokumendi 15 teesist on viidatud kogumikus täielikult avaldatud 12, kuna kolmeteistkümenda teesi lõpust puuduvad sõnad «toetusel täiesti revolutsioonilist tegevust avaldada».³

Järgnevalt toome ära põhilausede viimase kahe — 14. ja 15. teesi täieliku teksti.

«14. Kuigi harilik (kodanlaste) tegevus omavalitsustes «riiklistes» piirides sünnib ja seega kommunistidele vastuvõtmatu on, ei tohi meie saadikud endid sel teel mitte «seadusliste» kõidikutega siduda lasta. Omavalitsuste täiskogudest osa võttes tuleb kommunistlikel töölisfraktsioonidel kõiki revolutsioonilisi abinõusid ära tarvitada, et nende hää l kaugele teisele poole raekojasinasid kostaks ja nii riiklistes kui ka kohalistes küsimustes näitaks töörahvale õiget rada lõpulise võidu poole kodanlise riigi üle.

Nimelt tuleb parajatel juhtumistel volikogukoosolekutel kärpimata ettepanekutega esineda, sellepeale vaatamata, kas kodanlise

¹ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 80, l. 202—204.

² Vt. EKP II kongress, lk. 40.

³ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 80, l. 204.

korra seadused omavalitsusasutusi niisuguste otsuste tegemiseks ja sarnaste küsimuste arutamiseks otsekohe õigustavad või mitte.

15. Kui kommunistide revolutsiooniline ettepanek enamuse poolt peaks vastu võetama ja omavalitsuse juhatus (amet) selle tagajärjel oma volitused maha paneks, ei muuda see sugugi kommunistliku tööliste rühma taktikat: tuleb ainult seletustega valijate poole pöörata (ajakirjanduses, koosolekutel jne.), et oma seisukohta käesolevas küsimuses kogu ulatuses ette tuua ja ära näidata, et kommunistidel tegelik töö (maa- või linnavalitsuse moodustamise läbi) maksva korra juures võimatu on.»⁴

Nimetatud dokument oli täielikus vastavuses Kommunistliku Internatsionaali II kongressil vastuvõetud resolutsiooniga revolutsioonilise parlamentarismi kohta ja selles esitati EKP Keskkomitee seisukohad kommunistlike töölisrühmade organiseerimise eesmärkide ja fraktsioonide liikmete ülesannete kohta Riigikogus ja kohalikes omavalitsusasutustes. Põhilauseses käsitleti kommunistlike töölisrühmade tegevust ainult kodanliku demokraatia vormide rakendamise ühest aspektist: kasutada kodanliku demokraatia institutsioone kodanluse rahvavastase poliitika paljastamiseks ning Riigikogu ja kohalike volikogude tribüüni Kommunistliku Internatsionaali põhimõtete propageerimiseks.

Seoses linna- ja maavolikogude valimistega 1921. aasta veebruaris töötas EKP Keskkomitee välja põhilauseadlike tööliste esindajate tegevuse kohta omavalitsusasutustes, mis suunasid kohalikke parteiorganisatsioone valimiseelses kampaanias. Dokumendi põhimõttelisteks alusteks, nagu eespool nimetatud põhilausestki, olid Kommunistliku Internatsionaali II kongressi seisukohad revolutsioonilise parlamentarismi küsimuses. Üksikasjalikumalt käsitleti selles tööliste esindajate ülesandeid maakonna- ja vallaomavalitsustes, kui nad on enamuses.

Võrreldes eelmiste põhilauseadega, oli tunduvalt paindlikumalt formuleeritud taktika teiste fraktsioonide suhtes, sest 1921. aasta jaanuaris vastuvõetud dokumendis oli kommunistliku töölisrühma ja mõne teise parlamendifraktsiooni ühiste deklaratsioonide, seaduseelnõude, teadaannete jne. väljatöötamine ja esitamine põhimõtteliselt lubamatuks tunnistatud.⁵

Tegelik parlamentliku võitluse praktika tegi selles osas oma korrektiivid. Riigikogu kommunistlik töölisrühm esitas korduvalt koos EISTP rühmaga seaduseelnõusid, arupärimisi jne. Veebruaris koostatud põhilausestes märgiti, et tööliste esindajad «toetavad

⁴ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 80, l. 204. Nagu EKP Keskkomiteele saadetud pakke sisuloenditest selgub, koostasid ülalnimetatud põhilausead Välismaa Büroo liikmed ning nad saadeti 19. veebruaril 1921 EKP Keskkomiteele (EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 112, l. 31).

⁵ EKP II kongress, lk. 37.

teiste rühmade ja asemikkude ettepanekuid, kui need vastavad töölisteklassi huvidele».⁶ Kokkuleppeid teiste fraktsioonidega tuli sõlmida eraldi igaks konkreetseks ühisaktsiooniks. Mõnevõrra jäigale formuleeringule teiste fraktsioonidega blokeerumise küsimuses anti selle tulemusena juba veebruaris taktikaliselt õigem formuleering.

EKP Keskkomitee põhilausestes agrar küsimuse kohta 1920. aasta märtsis ja juunis 1921 (p-d 1 ja 4) anti marksistlik hinnang kodanliku maareformi olemusele ja kritiseeriti teravalt kodanlike ja väikekodanlike parteide agrarpoliitikat. Tehes põhilausestes õige järelduse, et agrar küsimuse lõplik lahendamine on teostatav alles pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu, ei vastanud siiski ülesseatud taktikalised loosungid, milles nõuti maajagamise lõpetamist ja töölis kontrolli kehtestamist mõisate üle, sel ajal töötava talurahva eri kihtide huvidele. Nii määratleti juunis avaldatud teesides kehv- asunikke kui väikemaapidajaid, kelle hulgas on vaja intensiivistada selgitustööd ja keda tuleb arvestada maaproletariaadi potentsiaalsete liitlastena.

Ülalnimetatud kaks dokumenti on teatavateks etapilisteks tähisteks maaküsimuses EKP õigete taktikaliste seisukohtade kujunemise protsessis.

Nagu eespool märgitud, pidas EKP Keskkomitee 1922. ja 1923. aastal vajalikuks välja anda erilised põhilause (p-d 5 ja 6), et teha kõikidele parteiliikmetele ja töölisliikumise aktivistidele arusaadavaks EKP taktika eelseisval ajajärgul, ning käsitles taktika põhiküsimusi terviklikult ühes dokumendis.

Põhilausest Eestimaa Kommunistliku Partei lähemate taktikaliste ülesannete kohta võeti vastu EKP III kongressil (septembris 1922) päevakorras olnud EKP taktika küsimuse resolutsioonina. Aruande esitas kongressil J. Anvelt, kes töötas välja ka nimetatud põhilause projekti. Resolutsioon koosnes järgmistest osadest: 1) revolutsiooniline taktika; 2) EKP taktika üldised põhihooned praeguses olukorras; 3) EKP ja teised «tööraha» parteid; 4) EKP, töölisühingud ja tööstustööliste vanemate nõukogud; 5) EKP, tarbijate ühingud ning muud töölisorganisatsioonid ja ühingud; 6) EKP ja asunike ning riigimaade rentnike liit; 7) EKP ja demokraatlikud esinduskogud; 8) EKP ja Tööraha Ühise Väerinna taktika kasutamine; 9) EKP ja tööraha valitsus.

Kõigepealt selgitati 1922. aasta põhilausestes EKP revolutsioonilise taktika olemust ning erinevusi väikekodanlike parteide taktikast. Järgnevalt toodi esile partei taktika põhihooned ning märgiti, et partei peaülesandeks on ühendada kõik töötavad kihid ühisteks otsustavateks väljaastumisteks kapitali vastu. Kolmanda alaküsimusena käsitleti põhilausestes EKP taktikat väikekodanlike parteide suhtes. Vaatamata nende parteide revolutsioonivaenulikkule

⁶ EKP II kongress, lk. 63.

oportunistlikule poliitikale, rõhutati põhilauses, avaldab Kommunistlik Partei valmisolekut astuda ühes või teises töötava rahva huvisid puudutavas konkreetses küsimuses väikekodanlike parteidega välja ühiselt. Edasi näidati ära partei taktika mitmesuguste töölisorganisatsioonide suhtes, kusjuures eraldi leidis käsitlemist ka ühisrinde taktika rakendamine, eriti kohalike organisatsioonide tasemel, ja töörahva ühisrinde taktika üks olulisemaid elemente — töörahva valitsus, mis aitas laiendada ühisrinde sotsiaalset baasi.

16. novembril 1923 otsustas EKP Keskkomitee saata parteikollektiividele laiali järjekordsed põhilaused poliitilise olukorra ja partei ülesannete kohta.⁷ Erinevalt 1922. aasta septembris vastu võetud põhilausetest anti kõnesolevas dokumendis lühiülevaade Euroopa üldpoliitilisest olukorrast ja poliitilisest situatsioonist kodanlikus Eestis. Samas dokumendis käsitleti mõningaid ühisrinde taktika aktuaalseid probleeme.

Nagu ülaltoodust selgub, on Keskkomitee juhendid taktikalistes küsimustes arvestatavaks allikmaterjaliks. Nimetatud dokumentide kaudu juhtis Keskkomitee kohalike organisatsioonide tähelepanu partei taktikale ühes või teises konkreetses poliitilises aktisoonis.

EKP Keskkomitee ja Poliitbüroo materjalide ühe alaliigi moodustavad ka partei keskorganite ringkirjad ja juhendid EKP organisatsioonidele ning kollektiividele linnades ja maakondades. Keskkomitee ringkirjad ja juhendid illegaalsetele parteiorganisatsioonidele sisaldasid üldisi näpunäiteid organiseerimis- ja agitatsioonitöö kohta, eriti töö kohta maakondades. Põhiliselt langevad ringkirjad aastatele 1920—1921, mil kujunes välja EKP organisatsioonide illegaalne ülemaaline võrk. Järgmistel aastatel, kui Eestimaa Kommunistlik Partei rajas Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei organisatsioonilisel baasil oma legaalse organisatsiooni, millest kasvas läbi EKP illegaalsete kollektiivide võrk, kadus praktiline vajadus EKP eriliste ringkirjade järele. Seetõttu loobus Keskkomitee kirjalikest instruktsioonidest ja pidas konspiratsiooni seisukohalt otstarbekamaks suulist instrueerimist. Viimase üheks eelduseks oli ka iseseisva poliitilise selgitustöö võimeid omava kaadri väljakujunemine, kelle parem üldteoreetiline ettevalmistus võimaldaski Keskkomiteel loobuda ringkirjade saatmise praktikast.

Nagu märgitud, saadeti EKP Keskkomitee ringkirjad paljudalt maakondade ja linnade EKP organisatsioonidele. Ka EKP illegaalses häälekandjas «Kommunist» avaldati Keskkomitee korraldusi EKP kohalikele organisatsioonidele.

⁷ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 12. Nimetatud põhilaused paljudati šapirograafil.

EKP häälekandjas «Kommunist» avaldatud ringkirjad ja juhendid EKP kohalikele organisatsioonidele

Jrk. nr.	Dokumendi nimetus	Koostamise aeg	Asukoht arhiivis	Märkusi
1.	KP Eesti KK ringkiri partei maaorganisaatoritele maa- töölise olukorrast	10. september 1920	ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 200, l. 31	
2.	KP Eesti KK ringkiri partei organisatsioonidele ja kollektiividele Riigikogu valimiste asjus	September 1920	EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 80, l. 2, 3	
3.	KP Eesti KK ringkiri partei organisatoritele Riigikogu valimiskorraldusest	September 1920	ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 200, l. 25—27	
4.	EKP KK ringkiri EKP kollektiividele ja KP rajoonikomiteedele mõrvatud kommunistide perekondade ja vangis olevate kommunistide ja nende perekondade abistamise kohta	November 1920	EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 63, l. 12	
5.	EKP KK ringkiri EKP organisaatoritele parteitöö korraldamisest uue põhikirja alusel	November—detsember 1920	ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 2, l. 3	Avaldatud kogumikus «EKP I kongress. Dokumente ja materjale. Tallinn, 1960», lk. 93—94 (edaspidi «EKP I kongress»)
6.	EKP KK Poliitbüroo ringkiri parteikollektiividele rahvahulkade organiseerimistööst maal	25. detsember 1920	ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 2, l. 1, 2	Avaldatud kogumikus «EKP I kongress», lk. 114—116
7.	EKP KK poolt ringkirjaliselt parteikollektiividele saadetud küsimustik	Detsember 1920 — Jaauanuar 1921	ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 3, l. 1—2	Avaldatud kogumikus «EKP I kongress», lk. 117—119
8.	EKP KK juhend parteikollektiivide liikmete ja õppiva noorsoo kollektiivide liikmete ideelis-politilise enesetäiendamise kohta			«Kommunist» nr. 26, 26. novembril 1921; avaldatud kogumikus «EKP II kongress», lk. 296—298
9.	EKP KK juhendid organiseerimis- ja agitatsioonitööst maal	Märts 1921	EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 86, l. 5—7	Avaldatud kogumikus «EKP II kongress», lk. 321—325

Keskkomitee kirjalikud juhendid ja ringkirjad on oluliseks allikmaterjaliks nii EKP organisatsioonilise töö kui ka partei organisatsiooniliste abinõude väljaselgitamisel üksikutes poliitilistes aktsioonides, nagu näiteks Riigikogu ja kohalike omavalitsusorganite valimistel.

Ringkirjad käsitlesid organiseerimis- ja agitatsioonitöö üldisi seisukohti ja vorme. Nendes toodud küsimuste üldistatuse aste ei peegeldanud üksikutes maakondades tehtava organisatsioonilise töö spetsiifilisi jooni ja iseärasusi. Viimaseid käsitleti organiseerimistööga tegelevate Keskkomitee liikmete kirjades maakondade ja linnade organisaatoritele. Ent näpunäiteid anti ka vahetult kohapeal. Nii kontrollisid 1921. aastal EKP kohalike organisatsioonide tööd ja käisid maakondades instrueerimas J. Kreuks, O. Rästas, R. Vakmann.

Uhe linna või maakonna organiseerimistööks juhtnööre sisaldavatest materjalidest on seni õnnestunud üles leida Keskkomitee liikme O. Rästa originaalkiri 31. augustist 1920 KP Pärnumaa organisaatorile, milles anti juhtnööre organiseerimistöö korraldamiseks Pärnu maakonnas.⁸ Kirjast selgub, et maakond tuli jagada kolme rajooniorganisaatori tööpiirkonnaks (rajooniks). Uhtlasi kritiseeriti organiseerimistöö senist praktikat, kus organisaatorid käisid maakonnas linnast (Pärnust); nõuti, et rajooni organisaator elaks pidevalt oma tööpiirkonnas. Üksikasjalikumalt käsitleti maakonna rajooniorganisaatorite töö korraldamise aluseid. Illegaalne organisaator pidi koondama enda ümber aktiivi, uutele kollektiividele alusepanija. Rajooniorganisaatori ülesanne seisis parteikollektiivide asutamises ja nende tegevuse koordineerimises. Organisaatori kohustuseks oli ka kõigi Keskkomitee, maakonnakomitee ja maakonna vastutava organisaatori otsuste ning korralduste teatavakstegemine rajoonikollektiividele.

1920. aasta septembris saatis Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee parteiorganisaatoritele kaks ringkirja seoses novembri lõpul toimuvate Riigikogu valimistega. Ringkiri valimiste asjus sisaldas Keskkomitee motiveeritud otsuse 6. septembrist 1920 partei seisukohast Riigikogu valimiste küsimuses. «Kommunisti» lendlehes nr. 18 avaldatud Keskkomitee ülalnimetatud otsuse teksti võrdlemisel ringkirjaga selgus mõningane erinevus. Nii on dokumendis täiendav lõik, milles määrati kindlaks kohalike organisatsioonide ja kollektiivide poolt Keskkomiteele esitatavate Riigikogu kandidaatide minimaalarv: iga valimisringkonna (maakonna) kohta tuli esitada mitte vähem kui 8 ja Tallinnas vähemalt 25 kandidaati.⁹ Nii ringkirjas kui ka lendlehes kohustati parteiorganisaatoreid esitama Riigikogu kandidaatide nimekirjad Keskkomiteele kinnitamiseks hiljemalt 27. septembriks.¹⁰

⁸ ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 203, l. 12.

⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 80, l. 3.

¹⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 80, l. 3; EKP I kongress, lk. 49.

Senistes uurimustes ja ka EKP ajaloo alases dokumentide ja materjalide kogumikus on Keskkomitee otsus Riigikogu valimistest osavõtmise kohta dateeritud 6. augustiga¹¹, sest «Kommunisti» lendlehes nr. 18, milles avaldati EKP Keskkomitee seisukohad Riigikogu valimiste kohta, kandis see otsus niisugust kuupäeva.¹² Tegelikult võttis Keskkomitee nimetatud otsuse vastu 6. septembril: 6. september esineb otsuse vastuvõtmise kuupäevana Keskkomitee ringkirjas Riigikogu valimiste asjus¹³, samuti EKP Keskkomitee aruandes Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomiteele I Riigikogu valimiste kohta.¹⁴ Ka osutab sellele «Kommunisti» lendlehe nr. 18 sisu lähem analüüs. Lendlehe tekstis on järgmine lause: «Keskkomitee ei arva, et selle lühikese kuujooksul, mis nimekirjade sisseandmiseni veel jäänud, see seisukord [sõjaseadus ja repressioonid kommunistide vastu — V. T.] meie partei kasuks muutuks, — ennem — vastuoksa.»¹⁵ Lisaks kinnitab ülalnimetatud otsuse vastuvõtmist septembris Keskkomitee otsuse teksti sidumine valimisseadusest tulenenud konkreetse tähtajaga. Nimelt tuli vastavalt Riigikogu valimisseadusele kandidaatide nimekirjad esitada mitte hiljem kui 45 päeva enne valimisi. Kuna I Riigikogu valimised olid määratud 27.—29. novembrile, siis oli nimekirjade esitamise viimane tähtaeg 13. oktoober.

1920. aasta septembris saadeti KP organisaatoritele ringkirjaliselt väljavõte Riigikogu valimismäärustikust, mis sisaldas valimiskorraldust käsitlevaid olulisemaid seaduseparagrahve ühes Keskkomitee kommentaaridega rea paragrahvide juurde.¹⁶ Selgitavas ringkirjas juhtiti tähelepanu eriti saadikukandidaatide registreerimist ja Riigikogu valimiseprotseduuri käsitlevatele paragrahvidele. Kommentaarides valimisseaduse juurde rõhutati saadikukandidaatide nimekirja õigeaegse esitamise vajadust ning anti näpunäiteid, kuidas vormistada ühinemine samanimeliste rühmadega teistes valimisringkondades. Taolise ringkirja eesmärgiks oli selgitada kõigile EKP organisaatoritele valimiste organisatsioonilist külge ning mitte anda kodanlusele võimalust Kommunistliku Partei toetust omavate kandidaatide nimekirjade annulleerimiseks registreerimisnõuetest mittekinnipidamise ettekäändel.

Aastatel 1920—1921 töötas EKP Keskkomitee välja ka mõned küsimustikud, et saada kohtadelt usaldusväärseid andmeid kodanliku maaseaduse elluviimisest ja selle foonil ülevaadet maatööliste majanduslikust ja õiguslikust seisundist.

¹¹ Vt. A. Liebmān. Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost. Tallinn, 1960, lk. 162; EKP I kongress, lk. 47, 108.

¹² EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 818, l. 176.

¹³ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 80, l. 2.

¹⁴ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 80, l. 28.

¹⁵ EKP I kongress, lk. 49.

¹⁶ ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 200, l. 25—27.

Nii sooviti maal töötavatelt KP organisaatoritelt septembris 1920 ringkirjaliselt saadetud küsimustikus andmeid maaseaduse teostamise (6 küsimust) ning põllutööliste tööaega ja palgaolusid reguleerivate sunduslike määruste täitmise kohta (4 küsimust). Ankeet sisaldas veel küsimusi maatööliste ühisuste tegevusvabaduse (3) ja põllutööliste sanitaarolude alalt (4). Küsimustele vastamine, nagu selgub instruktiivsest osast, tehti ülesandeks maakonna vastutavale organisaatorile, kusjuures ülalnimetatud põhiküsimustele tuli muudatuste korral saata iga kuu täiendavaid vastuseid.¹⁷ Küsimustele vastamiseks tuli eelnevalt aga kõigist maakonna valdadest hankida lähteandmed.

Võib arvata, et viimati nimetatud eesmärgil koostati detsembris 1920 — jaanuaris 1921 uus, juba tunduvalt ulatuslikum ankeet, mis sisaldas 33 küsimust. Nagu ankeedi juhendis öeldud, oli küsimuste koostamise eesmärgiks saada materjali ülevaate jaoks maatööliste seisukorrast. Kui eelnev küsimusteleht kujutas endast koondarunnet maatööliste olukorrast maakonnas tervikuna, siis uus ankeet kuulus täitmisele iga valla töölisühisuse kohta eraldi.

Kõne all oleva ankeedi kaks esimest küsimustegruppi — maaseaduse ja põllutööliste tööaega ja palgatingimusi reguleerivate määruste täitmine — kattusid põhiliselt varem laialisaadetud küsimustelehe vastavate osadega. Tunduvalt detailsemalt (15 küsimust) oli välja töötatud valla töölisorganisatsioonide tegevusest informatsiooni nõudev osa. Parteikollektiivid pidid oma valla piires vastavad andmed ise välja selgitama.

Täiesti uue grupina (10 küsimust) oli küsimustikku lülitatud kodanlike esindusasutuste — Riigikogu, maakonna- ja vallanõukogu valimistel agitatsioonitööd käsitlevad küsimused, samuti töölikirjanduse levitamise seotud probleemidering.¹⁸

Ilmselt kogus EKP Keskkomitee süstemaatiliselt andmeid maatööliste elu- ja töötingimuste kohta eesmärgiga nende üldistamise teel välja töötada õige taktika ja sellised organisatsioonilised abinõud, mis aitaksid muuta maatööliste ühingud EKP täieliku mõju all seisvateks massilisteks organisatsioonideks.¹⁹

Tehtud järeldused realiseeris Keskkomitee uutest ringkirjades. Nii kohustas EKP Keskkomitee Poliitbüroo ringkiri 25. detsembrist 1920 kommuniste aktiivselt tegutsema maatööliste hulgas, viima

¹⁷ ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 200, l. 31.

¹⁸ EKP I kongress, lk. 119.

¹⁹ ENSV ORKA-st on seni leitud 17 täidetud küsimustelehte. Üle poole neist — 9 Viljandimaa töölisühisuse (Aidu, Puiatu, Tarvastu, Tuhalaane, Viljandi linna, Suure-Kõpu, Oisu) ja kahe Virumaa töölisühisuse (Järve, Puru) vastused — on avaldatud kogumikus «EKP I kongress», lk. 119—129. Täidetud ankeetide arhiivieksemplarid on veel järgmiste töölisühisuste kohta: Viljandimaa Lustivere, Uus- ja Vana-Põltsamaa valla; Harju maakonna Rapla valla; Pärnumaa kolme valla (Audru, Seli, Tõstamaa) ja Tartumaa ühe valla (Aru) töölisühisustelt (ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 200, l. 5—19).

maatöölise ühisused õigetele klassipositsioonidele ja vabastama nad ebajärjekindla EISTP poliitilise mõju alt. I Riigikogu valimiste tulemusi resümeerides püstitas Poliitbüroo parteikollektiividele ülesande muuta tööliste ühisused Kommunistliku Partei suunava mõju all tegutsevateks massiorganisatsioonideks.

Erilist tähelepanu tuli parteikollektiividel osutada maakonna-, vallanõukogude ja segakomisjonide valimistele, uute maatöölisühisuste organiseerimisele, kontrolli kehtestamisele töölisühisuste juhatuste üle ning samal ajal klassiteadlikumate maaproletaarlaste koondamisele töölisühisustesse asutatud EKP kollektiividesse. Ringkirjas püstitati päevaülesandena palgavõitluse vormide (tööandjale kollektiivsete nõudmistele esitamine, töölisühisustele töösuhete vormistamise ainuõiguse andmine) propageerimine maatöölise seas.

Kogutud ankeetandmete läbitöötamise praktiliseks resultaatiks oli ka EKP Keskkomitee poolt 1921. aasta märtsis-aprillis välja-töötatud «Juhatuskiri organiseerimis- ja agitatsioonitöö juurde», mis sisaldas põhiliselt juhtnõore maa partei-algorganisatsioonidele nende töö korraldamiseks.²⁰

Dokumentide ja materjalide kogumikus «EKP II kongress» on selle ringkirja koostamise ajana märgitud detsember 1921 (lk. 321). A. Liebmani monograafias «EKP loomise ajaloost» (lk. 192) on märgitud, et selle juhatuskirja koostas Keskkomitee 1921. aasta algul. Dokumendi sisust selgub, et see on koostatud pärast maakonnatöökogude ja linnavolikogude valimisi, mis toimusid 1921. aasta veebruaris. Juhatuskirja täpsemaks dateerimiseks tuleb arvesse võtta ka seda, et trükivabaduse üle arutledes kirjutatakse legaalse töölisajalehe «Rõhutute Hääli» sulgemisest (12. veebruaril 1921) minevikuvormis. Teiselt poolt, dokumendis ei kõnelda Riigikogu kommunistliku fraktsiooni liikmete areteerimisest (21. aprill 1921), vaid konstateeritakse, et «meie esitajatel riigikogus võetakse sõnaõigus sagedasti ära, kui nad julgevad kurnajatele tõtt näkku ütelda».²¹

Arvestades dokumendi sisust tulenevaid ajalisi piire, tuleb kõne all oleva ringkirja koostamise ajana arvesse märts — aprilli esimene pool 1921.

Ringkiri koosneb kahest osast. Esimeses määratleti parteiorganisatsioonide üldised ülesanded klassivahekordade teravnemise tingimustes. Üheks olulisemaks neist oli kodanluse ja oportunistide demagoogia paljastamine. Ringkiri nõudis igalt maaorganisaatorilt ja -agitaatorilt kohapealsete olude konkreetset tundmist. Tähelepanu juhiti ka agitatsioonitöö metoodikale ja väljenduslike küljele — Kommunistliku Partei eesmärgi ja ülesandeid tuli

²⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 86, l. 5—7.

²¹ EKP II kongress, lk. 321, 325.

selgitada igapäevaste elunähtuste varal ning töölistele arusaadavas keeles.

Juhatuskirja teises osas anti maakommunistidele konkreetsed juhtnöörid töölisühisuste organiseerimiseks ja nendes töötamiseks. Keskseks eesmärgiks oli töölisühisuste vabastamine kokkuleplaste mõju alt ning ühisuste muutmine maatööliste majandusliku ja poliitilise võitluse organisatsioonideks. Ringkirjas selgitati kujukalt majandusliku ja poliitilise võitluse seost. EKP organisaatoritel ja agitaatoritel tuli igapäevases agitatsioonitöös paljastada demokraatlike vabaduste klassiiseloorm.

Pärast EKP I kongressi novembris 1920 saatis Partei Keskkomitee organisaatoritele šapirograafil paljundatud ringkirja organisatsioonilise töö korraldamisest uue, kongressil vastuvõetud põhikirja alusel.²² Ringkirjas toodi ära EKP põhikirja need kuus paragrahvi, milles olid fikseeritud parteiliikmete kohustused ja kollektiivide ning kohalike organisatsioonide staatus. Konspiratsioonilistel kaalutlustel anti põhikirjas napolisõnaliselt formuleeritud paragrahvide praktilise ellurakendamise kohta täiendavaid selgitusi ja juhtnööre ringkirjas. Seepärast on nimetatud instruktiivne kiri EKP 1920. aasta põhikirja täiendava dokumendina eriti väärtuslik.

Ringkirjas konkretiseeriti liikmemaksude määra ja liikmete arvelevõtmist ning selgitati uute liikmete vastuvõtmise korda. Uus liige võeti vastu EKP maakonnaorganisatsiooni komitee poolt. Juhul kui komitee ei tegutsenud, oli liikme vastuvõtmine maakonna vastutava organisaatori kohustuseks. Samas näidati liikmemaksu suuruseks rahalist sissetulekut omavatele EKP liikmetele 1% saadavast summast. Nende liikmete liikmemaksu suuruse, kelle rahalisi sissetulekuid polnud võimalik täpselt kindlaks teha, määras kohalik parteikomitee kindlaks individuaalses korras.²³

Organisatsioonilist struktuuri käsitlevate paragrahvide alusel oli EKP algosaks kollektiiv, mis moodustati tootmis- või territoriaalse printsiibi järgi vähemalt kolme kommunisti olemasolu korral töökojas, vabrikus, mõisas või külas. Suuremate kollektiivide töö paremaks organiseerimiseks kohustas põhikiri valima büroo.

Põhikirja 6. paragrahv nägi ette parteikollektiivide liitumise linnaorganisatsioonideks neljas linnas: Tallinnas, Narvas, Tartus ja Pärnus. Neis linnades moodustasid kollektiivide esindajad linnakomitee. Maakondade ja teiste linnade kollektiivid ühinesid ühtseteks maakonnaorganisatsioonideks, valides maakonnakomitee.²⁴ Ent põhikirjas ei toodud ära kollektiivi büroo ning linna- ja maakonnakomiteede arvulist suurust. Ülalnimetatud Keskkomitee ringkiri esitab aga parteiorganite suuruse kohta konkreetsed nõu-

²² EKP I kongress, lk. 93—94.

²³ Sealsamas, lk. 93.

²⁴ EKP I kongress, lk. 81.

ded: nii tuli EKP kollektiivi büroosse valida kolm ja maakonna-komiteesse kolm kuni seitse liiget; partei linnakomitee liikmete arvu määras kindlaks linnakollektiivide esindajate koosolek.²⁵

EKP Keskkomitee osutas vajalikkude tähelepanu ka partei liikmete teoreetilise taseme tõstmisele, kuna see oli rahvahulkades agitatsioonitöö paremustamise seisukohalt vägagi oluline. Eelnevaga on tihedalt seotud juba teatavaid praktilisi võitluskogemusi omava noore kaadri teoreetiliste teadmiste laiendamine. Mõningaid Keskkomitee sellesuunalisi organisatsioonilisi abinõusid kommunistide ideelis-poliitilise enesetäiendamise osas kajastavad 1921. aasta novembris illegaalses häälekandjas «Kommunist» avaldatud juhendid EKP kollektiividele.²⁶

EKP Keskkomitee juhendis anti konkreetsed juhennõõrid õppe-ringide organiseerimise ja nende töö korraldamise kohta. Täiendavaid nõudmisi esitati neile õppiva noorsoo kollektiividele, kuhu olid koondunud kõrgema üldharidusliku tasemega noored parteiliikmed. Juhendis tehti teatavaks kohustuslik lektüür kollektiividele ja referaaditeemade soovitusnimestik õppiva noorsoo kollektiividele.²⁷

Vastavalt juhendile tuli organiseerida kolme- kuni seitsmeliikmelisi õpperinge: õppevormiks oli nii poliitiliste teadmiste aluseid käsitlevate teoste kui ka kommunistlike brošüüride ja ajaleheartiklite ühislugemine koos vastastikuse mõttevahetusega loetu üle. Õppiva noorsoo ringides lisandus ülalnimetatud õppevormile veel referaatide kirjutamine ning nende kollektiivne analüüsimine ringi koosolekutel. Ringi ühe töövormina nägi juhend ette vähemalt kahe kohalike tööinimeste elutingimusi käsitleva ja eelnevalt ühiselt läbiarutatud ning korrigeeritud kaastöö saatmist partei häälekandjale. Paremad referaadid, mis olid saanud Keskkomitee poolt määratud retsensendilt positiivse hinnangu, kuulusid avaldamisele partei väljaannetes.

Käsitletud juhend arvestas reaalseid võimalusi illegaalses parteis liikmete maailmavaate teaduslike aluste kujundamiseks ja rajanes diferentseeritud lähenemisel enesetäiendamise vormidele.

EKP Keskkomitee konkreetsed abinõusid organisatsiooni mõrvatud liikmete perekondade ja vangistatud liikmete ning nende perekondade materiaalsel abistamisel kajastab Keskkomitee ringkiri EKP kollektiividele, mis sisu järgi dateerituna saadeti välja novembris 1920.²⁸ Ringkirja aluseks on Keskkomitee vastav otsus 30. oktoobrist 1920, mis kõigepealt määras kindlaks toetusesaajate

²⁵ EKP I kongress, lk. 94.

²⁶ EKP II kongress, lk. 296—298.

²⁷ «Kommunistis» nr. 22 21. oktoobril 1921 avaldatud artiklit «Sisemine parteitöö kollektiivides» tuleb vaadelda kui põhjenduslikku osa novembris teatavaks tehtud EKP Keskkomitee juhenditele. Artiklis selgitati kommunistide teoreetiliste teadmiste laiendamise ja selle praktilise korraldamise võimalusi partei illegaalse eksisteerimise tingimustes.

²⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 63, l. 12.

ringi ja abiraha suuruse. Perekonnaliikmetele makstava toetuse diferentseerimise aluseks oli abisaajate vanus, lisaissetulek ja perekonna toitja jäädav või ajutine kaotamine. Toetuse saamise õigust omavate perekondade ja isikute väljaselgitamine ning nende nimekirjade esitamine Keskkomiteele kinnitamiseks tehti kohustuseks EKP kollektiividele. Abirahade väljamaksmine ja kontroll selle üle jäi samuti kollektiivide otsustada.

Partei kohalike organisatsioonide komiteedele anti õigus moodustada vajaduse korral kolmeliikmeline Kommunistliku Punase Risti (KPR) komitee kodanliku terrori ohvrite ja poliitvangide perekondade abistamise praktiliseks korraldamiseks.

Ringkiri kohustas kõiki parteiliikmeid tegema tööliste hulgas selgitustööd vabatahtlike annetuste tarviduses ka edaspidi toitjat kaotada võivate perekondade toetamiseks ning olema igati abiks mõrvatud ja vangis olevate kommunistide omastele töökoha leidmisel.

Ülalnimetatud dokument osutab Keskkomitee püüetele kindlustada organisatsiooni liikmete puudustkannatavatele perekondadele minimaalne elatusraha tema käsutuses olnud rahaliste vahendite piires. Nagu juhendist selgub, lõpetati sel eesmärgil novembrikuust alates illegaalsetele parteitöötajatele perekonnaabiraha maksmine²⁹, et tõsta toitja kaotanud perekondadele antava rahalise toetuse määra.

EKP Keskkomitee kirjalikud juhendid ja ringkirjad on oluliseks allikmaterjaliks partei organisatsioonilise töö ja ka Kommunistliku Partei organisatsiooniliste abinõude väljaselgitamisel mitmetes poliitilistes aktsioonides. Spetsiifilise grupi juhendite seas moodustavad Poliitbüroo instruksioonid I Riigikogu kommunistlikule töölisrühmale: Kommunistliku Internatsionaali II kongressil vastuvõetud resolutsiooni «Kommunistlikud parteid ja parlamentarism» põhinõue — luua kodanlikes parlamentides kommunistlikud fraktsioonid — realiseeriti Eestis 1920. aasta novembri lõpul toimunud I Riigikogu valimiste tulemusena.

Dokumentaalsed materjalid kinnitavad, et I Riigikogu kommunistliku fraktsiooni nii parlamendisisesest kui ka väljaspool seda toimunud tegevust suunas EKP Keskkomitee Poliitbüroo. Poliitbüroo juhendite originaaleksemplare on vähe säilinud, kuid need võimaldavad siiski välja selgitada mõningaid olulisi momente Poliitbüroo tegevusest kommunistliku rühma juhendamisel ning nende töö organiseerimisel jaanuaris-veebruari 1921. Nendel kuudel saatis Keskkomitee Välismaa Büroole informatsiooniks mitmete juhendite originaaleksemplare, nagu selgub 1921. aastal Eestist põranda alt Petrogradi saadetud pakkide sisuloenditest.³⁰

²⁹ ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 200, l. 9, 10.

³⁰ EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 112, l. 38.

Tabel 3

EKP Keskkomitee Poliitbüroo juhendid I Riigikogu kommunistlikule fraktsioonile

Jrk. nr.	Kuupäev	Juhendi tähistus	Juhendi koostaja	Asukoht arhiivis	Märkusi
1.	1. jaan.	PB nr. 1	V. Kingissepp	EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 80, l. 6	Originaali teine eksemplar
2.	5. jaan.	PB nr. 3	V. Kingissepp	EKPA, f. 26, nim. 1, s.-ü. 6, l. 6	Originaali teine eksemplar, avaldatud kogumikus «EKP II kongress», lk. 15—16
3.	9. jaan.	PB nr. 5	V. Kingissepp	EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 146-a, l. 6—7	Originaali teine eksemplar, avaldatud kogumikus «EKP II kongress», lk. 16—19
4.	10. jaan.	PB nr. 6	V. Kingissepp	EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 146-a, l. 8—9	Originaali teine eksemplar, avaldatud kogumikus «EKP II kongress», lk. 19—22
5.	14. jaan.	PB nr. 7	V. Kingissepp	EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 80, l. 40	Originaali teine eksemplar
6.	21. jaan.	WK	V. Kingissepp	ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 55	Kaitsepolitsei ära-kiri
7.	25. jaan.	PB nr. 8	V. Kingissepp	ENSV ORKA f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 61	Kaitsepolitsei ära-kiri
8.	24. jaan.	Orgbüroo nr. 4	O. Rästas	ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 52	Kaitsepolitsei ära-kiri, avaldatud kogumikus «EKP II kongress», lk. 26—27
9.	26. jaan.	Orgbüroo nr. 5	O. Rästas	EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 105	Originaali teine eksemplar, avaldatud kogumikus «EKP II kongress», lk. 27—28
10.	27. jaan.		O. Rästas	ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 53	Kaitsepolitsei ära-kiri, avaldatud kogumikus «EKP II kongress», lk. 33—34

Jrk. nr.	Kuupäev	Juhendi tähistus	Juhendi koostaja	Asukoht arhiivis	Märkusi
11.	28. jaan.	Orgbüroo	O. Rästas	ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 53	Kaitsepolitsei ära- kiri, avaldatud ko- gumikus «EKP II kongress», lk. 35— 36
12.	6. veebr.	Orgbüroo nr. 9	O. Rästas	ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 54	Kaitsepolitsei ära- kiri
13.	8. veebr.	M. Näär nr. 53	V. Kingissepp	ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 53	Kaitsepolitsei ära- kiri
14.	13. veebr.	WK	V. Kingissepp	ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 53	Kaitsepolitsei ära- kiri
15.	19. veebr.	Orgbüroo nr. 13	O. Rästas	ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92. l. 54	Kaitsepolitsei ära- kiri
16.	28. veebr.	Ruuben nr. 61	V. Kingissepp	ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 53	Kaitsepolitsei ära- kiri
17.	1. märts	Ruuben nr. 82	V. Kingissepp	ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 55	Kaitsepolitsei ära- kiri
18.	7. märts	Ruuben	V. Kingissepp	ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 55	Kaitsepolitsei ära- kiri
19.	19. märts	Tiibus	O. Rästas	ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 46	Kaitsepolitsei ära- kiri, avaldatud ko- gumikus «EKP II kongress», lk. 67— 69
20.	17. aprill	Ruuben	V. Kingissepp	ENSV ORKA, f. 947, nim. 1, s.-ü. 92, l. 55	Kaitsepolitsei ära- kiri

Suurt osa Poliitbüroo instruktiivsetest kirjadest Riigikogu kommunistlikule töölisfraktsioonile tuntakse käesoleval ajal fraktsiooni esimehe Johannes Allikso ja sekretäri Paul Raudsepa areteerimisel aprillis 1921 kättesaadud asitõendite ülevaatusse protokollide kaudu. Need sisaldavad üksikuid ärakirju, peamiselt aga väljavõtteid ja resümeesid.³¹ Ja kuigi omaaegsete konspiratsiooniuute rikkumise tõttu on uurijate kasutada mitte originaaldokumendid, vaid vahendav materjal, võimaldavad need konkretiseerida EKP Keskkomitee tegevust illegaalse ja legaalse töö vormide oskuslikul seostamisel.

Vastavalt kommunistliku töölisrühma kahele põhifunktsioonile jagunevad EKP Keskkomitee (Poliitbüroo) juhendid kahte gruppi: 1) juhtnõõrid Riigikogu rühmale parlamenditribüüni efektiivselt ära kasutamiseks revolutsioonilise agitatsiooni eesmärgil ja 2) juhendid Riigikogu liikmete maksimaalseks ära kasutamiseks organiseerimistöös maal ja linnades.

Esimesse alajaotusse kuuluvad üldised juhendid Riigikogu kommunistlikule fraktsioonile parlamendisiseseks tegevuseks, nagu jaanuaris-vebruaris 1921 koostatud EKP põhilauseid kommunistlike töölisrühmade tegevuse kohta Riigikogus ja omavalitsusasutustes, Keskkomitee juhtnõõrid kodanliku Riigikogu töö takistamiseks ja konkreetseid näpunäited kommunistlikule rühmale esinemistaktikast Riigikogu üksikutel istungitel.³²

Rühma parlamendisisesest tegevust istungitel ja komisjonides reguleerivad juhendid koostas enamasti Poliitbüroo liige Viktor Kingissepp. Need sisaldavad detailseid juhendeid Riigikogu istungiteks: EKP Poliitbüroo koostas Riigikogus esinemiseks töölisrühma liikmetele valdava enamiku kõnede, ettepanekute ja arupärimiste teesidest ning tekstidest. Osa kõnetekste sai Riigikogu kommunistlik fraktsioon 1921. aasta esimestel kuudel ka Välismaa Büroo liikmetelt J. Anveldilt ja H. Pöögelmannilt.

Poliitbüroo instruktiivkirjad kannavad kahesugust numeratsiooni: 1) kirjad, mis sisaldavad selgitavaid juhtnõõre rühma liik-

³¹ Mitmeid väljavõtteid parlamendivälist organiseerimistööd käsitlevast Poliitbüroo instruksioonidest Riigikogu kommunistlikule rühmale on asitõendite ülevaatusse protokollide põhjal avaldatud EKP dokumentide ja materjalide teises kogumikus (EKP II kongress, lk. 26, 27—28, 33—34, 35—36, 67—69). Iga nimeetatud publikatsiooni juurde on märgitud, et avaldatud väljavõtte algmaterjaliks on kinnitatud ärakiri.

Näib, et kodanluse poolt spetsiaalselt töölisliikumise ja eriti kommunistide tegevuse paralüüsimiseks loodud organisatsioonidest koostatud dokumendi kasutamisel on vajalik seda ka publitseerimisel ära märkida. Vastasel korral võrdsustatakse vormiliselt poliitilise vastase repressiooniorgani dokumendid parteiorganites tehtud dokumentide ärakirjadega. Kaitsepolitseis oli asitõendite ülevaatusse protokollide koostamise esmaseks eesmärgiks poliitiliste protsesside süüdistusaktide tõestamine konkreetse faktilise materjaliga. Asitõenditest väljavõtete tegemisel polnud nende teadusliku täpsuse järele (võrreldes originaaliga) tarvidust.

³² EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 80, l. 202—204 (osaliselt avaldatud kogumikus «EKP II kongress», lk. 36—40); EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 88, l. 1 (avaldatud kogumikus «EKP II kongress», lk. 45—48).

metele agitatsioonilistel eesmärkidel esitatavate seaduseelnõude, Riigikogu kodukorra nüansside ning kodanliku parlamendi töö süstemaatilise halvamise taktikaliste võtete arsenaliga koht, tähistati tavaliselt lühendiga PB (Poliitbüroo) ja juhendi järjekorranumbriga; 2) juhendid, mis olid adresseeritud organiseerimisbüroole, tähistati aga ainult järjekorranumbriga ning neil oli ka järjestus teine. Nii näiteks kannab 10. jaanuariga dateeritud Poliitbüroo kiri juba järjekorranumbrit 6 (PB nr. 6), samal ajal kui 24. jaanuaril koostatud ja Organiseerimisbüroole määratud instruksiooni vastav number on alles 4.³³

Siinkohal osutub vajalikuks peatuda Poliitbüroolt Riigikogu töölisfraktsioonile saadetud seaduseelnõude, kõnetekstide, juhendite ja muude materjalide koostamise üksikasjadel. Seni peeti kõigi Riigikogu rühmale saadetud materjalide autoriks EKP Keskkomitee Poliitbüroo liiget V. Kingisseppa. Nii on dokumentide ja materjalide kogumikus «EKP II kongress» avaldatud mitmete Poliitbüroo organiseerimistööd käsitlevate juhendite (24., 26., 27., 29. jaanuaril, 19. märtsil) koostajana märgitud V. Kingissepp.³⁴

Nagu asitõendite ülevaatus protokollidest selgub, kandsid Organiseerimisbüroole määratud juhendid allkirja Tiibus.³⁵ Sellist pseudonüümi kasutas 1921. aastal EKP Keskkomitee Poliitbüroo liige Otto Rästas, mitte aga V. Kingissepp, nagu selgus Parteiarhiivis hoitavatest O. Rästa mitmetest sama varjunimega 1921. a. veebruaris-märtsis allkirjastatud originaalkirjadest.³⁶ Kommunistliku fraktsiooni efektiivsema juhtimise eesmärgil tegeles Poliitbüroo liikmete vahelise tööjaotuse alusel V. Kingissepp kommunistliku töölisrühma parlamendisisesse töö organiseerimisega, O. Rästa otseseks ülesandeks oli aga korraldada fraktsiooni maksimaalselt ära kasutades legaalselt organiseerimistööd väljaspool parlamenti, linnades ja maakondades.

Organiseerimisfunktsioonide panemist Riigikogu rühmale kinnitab ka talle nimetuse Orgbüroo (organiseerimisbüroo) andmine 1920. aasta detsembris. Nii mainib O. Rästas juhendis 26. jaanuarist 1921 Orgbüroole selle «põhiseadust» ning viitab, et «seal lausutakse, et orgbüroo liikmed peavad kõik võimalused sidemete loomise asjus töölisühisustega ära kasutama, sealjuures ka oma isiklised tutvused ja teiste seltsimeeste käest saadud tutvused ja sidemed».³⁷

Publikatsioonide kogumiku «EKP II kongress» koostamise ajal oli Orgbüroo põhimääruse tekst leidmata, nagu selgub joonealu-

³³ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 146-a, l. 8; ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 52.

³⁴ EKP II kongress, lk. 26, 27, 33, 35, 67.

³⁵ ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 52, 53; EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 105.

³⁶ EKPA, O. Rästa originaalkirjad M. Gobermanile.

³⁷ EKP II kongress, lk. 28.

sest märkusest selles (lk. 28). Hiljem õnnestus parteiarhiivist üles leida Välismaa Büroo liikmetele informatsiooniks saadetud materjal, mis tõenäoliselt ongi Orgbüroo põhimäärus.³⁸ Nimelt on Välismaa Büroosse 12. jaanuaril 1921 saabunud paki sisuloendis fikseeritud Orgbüroo põhilause kättesaamine.³⁹ Paki Tallinnast väljasaatmise kuupäeva põhjal võib pidada põhimääruse koostamise ajaks 1920. aasta detsembrikuud.

Nimetatud dokument konkretiseerib Orgbüroo ja EKP Keskkomitee organisatsioonilist vahekorda ning määrab kindlaks Orgbüroo liikmete ülesanded. Märgitakse, et Orgbüroo põhiülesandeks on saavutada kindel kontakt kõikide töölisorganisatsioonidega ning korraldada neis EKP Keskkomiteelt saadud juhtnööride alusel EKP organisatsioonilist, propaganda- ja agitatsioonitööd, kasutades selleks maksimaalselt ära oma parteikaaslaste — Riigikogu liikmete suhtelist isikupuutumust ja liikumisvabadust.

Organisatsiooniliselt allus Orgbüroo otseselt EKP Keskkomiteele, saades tegevusjuhendid Poliitbüroolt. Orgbüroo iga liige oli kontaktis selle Keskkomitee liikmega, kes vastutas Orgbüroo liikmele kinnitatud maakonna või maakondade parteitöö eest ning töötas tema juhatusel. Organiseerimisbüroo asjaajajaks-organisatoriks oli Riigikogu rühma sekretär P. Raudsepp, kes ühtlasi oli ka Tallinna linnavolikogu kommunistliku rühma esimees. Varjunime Pipar kandnud P. Raudsepale adresseeriti Poliitbüroo organiseerimistööd korraldavad juhendid.

Raudsepa ülesannete hulka kuulus konkreetsete tegevusjuhendite edasiandmine Riigikogu ja Tallinna Linnavolikogu kommunistlike fraktsioonide liikmetele. Rühma parlamentlikku tegevust käsitlevad materjalid toimetati rühma esimehe J. Allikso või J. Vanja kätte. Rühma esinemiste kohta Riigikogu istungitel, samuti Orgbüroo liikmete väljasõitude resultaatidest maakondadesse ja linnadesse koostas P. Raudsepp omakorda informatsioonilised aruanded Poliitbüroole.

Seega annavad Poliitbüroo juhendid küllaltki konkreetse ülevaate kommunistliku töölisrühma organiseerimistöö ülesannete sisust ja korraldusest.

³⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 102, l. 35.

³⁹ EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 112, l. 38.

ИНСТРУКЦИИ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА (ПОЛИТБЮРО) КПЭ О ТАКТИКЕ И ОРГАНИЗАЦИОННОЙ РАБОТЕ В 1920—1923 ГОДАХ

В. Тоом

Резюме

В 1920—1923 годах Центральный Комитет КПЭ составил ряд документов о тактике партии в виде расширенных тезисов. С их помощью Центральный Комитет разъяснял местным партийным организациям и каждому члену КПЭ о тактике партии в борьбе за частичные требования. Кроме названных выше материалов Центральный Комитет КПЭ и Политбюро рассылали циркулярные письма и инструкции коллективам и организаторам КПЭ о проведении организационной и агитационной работы на местах. Циркулярные письма относятся в основном к 1920—1921 годам, когда фактически оформилась организационная сеть КПЭ. Эти циркулярные письма касались общих положений организационной и агитационной работы. В отдельных уездах и городах особенности организационной работы затрагивались в письмах членов Центрального Комитета к уездным и городским партийным организаторам или вручались непосредственно им на местах при проверке членами Центрального Комитета работы местных организаций КПЭ в уездах. В 1920—1921 годах Центральный Комитет КПЭ разработал и некоторые анкеты для получения достоверных данных с мест о внедрении в жизнь буржуазного закона о земле и на этом фоне обзора об экономическом и правовом положении сельскохозяйственных рабочих.

Особую группу среди инструкций Центрального Комитета (Политбюро) КПЭ составляют инструкции коммунистической фракции буржуазного I Государственного собрания. Названные инструкции можно разделить на 2 группы: 1) инструкции членам Государственного собрания о более эффективном использовании парламентской трибуны для революционной агитации и 2) инструкции членам Государственного собрания для проведения организационной работы на селе и в городах.

DIREKTIVE DES ZENTRALKOMITEES (DES POLITBÜROS) DER KPE ZUR TAKTIK UND ORGANISATIONSARBEIT IN DEN JAHREN 1920—1923

V. Toom

Zusammenfassung

In den Jahren 1920—1923 verfaßte das Zentralkomitee der KPE eine Anzahl von Dokumenten, die die Taktik der Partei in der Form der Thesen behandelte. Dadurch erklärte das Zentralkomitee den örtlichen Parteiorganisationen und jedem Parteimitglied die Taktik der Partei im Kampf für die teilweisen Anforderungen. Außer obengenannten Materialien sandten Zentralkomitee der KPE und das Politbüro den Kollektiven und Organisationen Rundschreiben und Anweisungen zur örtlichen Regelung der Organisations- und Agitationsarbeit. Der Hauptteil der Rundschreiben umfaßt die Jahre 1920—1921, als sich das allgemeine Netz der Organisationen der KPE herausbildete. Diese Rundschreiben behandelten die allgemeinen Standpunkte der Organisations- und Agitationsarbeit. Die Besonderheiten der Arbeit in einzelnen Landkreisen und Städten wurden in den Briefen der Mitglieder des Zentralkomitees an Organisatoren der Landkreise und Städte behandelt oder wurden von ihnen unmittelbar an diesen Orten gegeben, als die Mitglieder des Zentralkomitees die Arbeit örtlicher Organisationen der KPE in den Landkreisen kontrollierten. In den Jahren 1920—1921 arbeitete das Zentralkomitee der KPE einige Fragenfolgen aus, um örtlich zuverlässige Angaben über die Durchführung des bürgerlichen Gesetzes über den Boden und auf diesem Hintergrund den Überblick von der wirtschaftlichen und rechtlichen Lage der Landarbeiter zu bekommen.

Eine Sondergruppe unter den Direktiven des Zentralkomitees der KPE (des Politbüros) bilden die Instruktionen zur kommunistischen Fraktion der ersten bürgerlichen Staatversammlung. Diese Direktiven kann man in zwei Gruppen teilen: 1) Richtlinien für die effektive Ausnutzung der Parlamenttribüne der Mitglieder der Staatsversammlung nach dem Vorbild der revolutionären Agitation und 2) Richtlinien für die Ausnutzung der Mitglieder der Staatsversammlung in der Organisationsarbeit auf dem Lande und in den Städten.

TÖÖTAVA NOORSOO MAJANDUSLIKE NÕUDMISTE VÕITLUSPROGRAMMI VÄLJATÖÖTAMINE EKNÜ POOLT KODANLIKUS EESTIS 1920-NDAIL AASTAIL

J. Ant

Tänapäeval astub progressiivne noorsugu kapitalistlikes riikides üha aktiivsemalt vastu reaktsioonile, rahu ja sotsiaalse progressi kaitseks. Uhtlasi võitleb noorsugu paremate elutingimuste ja poliitiliste õiguste eest. Selles võitluses kasutab ta ära mineviku kogemusi.

Töötava ja õppiva noorsoo olukord kodanlikus Eestis erines tunduvalt kogu töölisklassi olukorrast, mistõttu talle olid omased kõrvuti töölisklassi ühiste poliitiliste ja majanduslike taotlustega omad spetsiifilised nõudmised. Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu üheks tegevusloiguks kodanliku diktatuuri aastail oli noorsoo organiseerimine spetsiifiliste ülddemokraatlike ja majanduslike nõudmiste ümber, püüe tõmmata töötavaid ja õppivaid noori revolutsioonilisse liikumisse ning ühendada see liikumine kogu töölisklassi võitlusega sotsialismi eest. Erinevate maade kommunistlike noorsooühingute võitluskogemused selles valdkonnas üldistas ja arendas edasi Kommunistlik Noorsoo Internatsionaal (KNI). Võitlusele, mida pidasid kommunistlikud noorsooühingud, osutasid abi ja juhendasid omalt poolt kommunistlikud parteid ning rahvusvahelise kommunistliku liikumise keskus — Kommunistlik Internatsionaal. KNI ja tema ühe sektsiooni — EKNÜ võitluse üldistamine töötava noorsoo majanduslike nõudmiste eest Eestis 1920-ndail aastail ongi käesoleva artikli eesmärgiks. Vaadeldakse töölisnoorsoo majanduslike nõudmiste kujunemist ja mõnevõrra ka võitluse organiseerimist nende nõudmiste elluviimise eest.

Riivamisi on nimetatud küsimust puudutatud EKNÜ ajalugu käsitlevates uurimustes.¹ Üldiselt on aga seni ilmunud EKNÜ aja-

¹ K. Martinson. Kommunistlik noorsooliikumine Eestis aastail 1925—1940. Dissertatsioon. Tallinn, 1965; V. Väljäs. Noorsoo võitluse eesotsas. — Meie komsomol. Artikleid ELKNÜ ajaloost. Tallinn, 1968, lk. 41—74; K. Martinson. Võitlus jätkub. — Sealsamas, lk. 85—122; O. Kuuli, V. Toom. Internatsionaalses rivis. Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Eesti sektsiooni võitlustest aastail 1920—1940. Tallinn, 1970.

loo alaste uurimuste põhieesmärgiks olnud kommunistliku noorsooühingu organisatsioonilise arengu käsitlemine ning komsomoli ideelis-poliitilise kasvatustöö analüüs.

Kapitalismile on omane olnud tema eksisteerimise algusest peale töörahva üha kasvav ekspluateerimine. Masinalisele suurtööstusele üleminekul võttis naiste ja laste tööjõu kasutamine enneolematu ulatuse. Töölisliikumise tekkega muutus päevakorraküsimuseks noore põlvkonna kaitsmine halastamatu kurnamise eest. Tunduvalt madalamad palgad, mida kapitalistid maksavad täiskasvanutega võrreldes üldreeglina noortööliste, viivad alla kogu tööliklassi elatustaseme. Tõsi, kapitalismi arenedes on kodanlus mitmetel objektiivsetel põhjustel sunnitud vähendama noorsoo ekspluateerimist. Uheks põhjuseks on tehnika pidev areng, mis eeldab töötajate kvalifikatsiooni kasvu ja piirab samal ajal vanuseliselt noore põlvkonna tootmisse rakendamist. Samuti kitsendab noorte kasutamist oluliselt pidev töö intensiivsuse tõus. Lõpuks seab noorsoo ülemäärane ekspluateerimine ohtu ka kapitalistliku riigi kaitsevõime, sest kurnatud ja nõrga tervisega noorsugu iseloomustab ühtlasi ka kodanlikku armeed.² Nimetatud momendid on eriti käesoleva sajandi teisel poolel nõudnud kapitalistlikelt riikidelt teatud abinõude tarvituselevõtmist noorte ekspluateerimise vähendamiseks, eriti tööstuslikus tootmises. Kapitalismi ajalugu on aga siiski näidanud, et radikaalseid vahendeid noorsoo kaitseks pole üldreeglina kunagi rakendatud ilma ägeda klassivõitlusega. Ainult siis, kui noorsugu astub revolutsioonilisse võitlusesse oma olukorra parandamise eest ja kogu tööliklass kaitseb oma noort põlvkonda, on ka kapitalistid sunnitud vähendama noorte ekspluateerimist. Eriti selgelt tõestas seda Suurele Sotsialistlikule Oktoobrirevolutsioonile järgnenud võimas revolutsioonilise liikumise laine kogu maailmas. Revolutsiooniliste lahingute tulemusel oli tööliklassif paljudes maades suuri saavutusi inimväärsete elutingimuste eest peetavas võitluses.

Ülaltoodud nähtused olid iseloomulikud samuti kodanlikule Eestile. Ka siin vähenes kodanlikul perioodil kord-korralt tööstuses ekspluateeritavate noorte üldarv.³ Lisaks kapitalismi üldistele iseloomulikele arengujoontele tuleb siin arvestada Eesti arengu omapära, s. o. kodanliku riigi algul valitud tööstusliku suuna asendamist põllumajandusliku suunaga. Radikaalsete töökaitseseaduste puudumine ning olemasolevate ignoreerimine ettevõtjate poolt võimaldas tööstuses töötavaid noori halastamatult ekspluateerida. Eelkõige kimbutas noori äärmiselt väike palk, mis ei võimaldanud äraelamist. Sellele lisandus pikk tööpäev. Tööstuses leidsid ettevõtjad efektiivseid võimalusi noorsoo varjatud ekspluateerimiseks,

² И. Я. Киселев. Капитализм и рабочая молодежь. Москва, 1964. стр. 10—11.

³ K. Martinson. Kiri presidendile. Tallinn, 1970, lk. 68.

seda eeskätt õpilaste tööjõu kasutamise näol. Töölislaps, kes oli varakult sunnitud hakkama mõnes ettevõttes ametit õppima, pidi tavaliselt pikema aja peale sõlmima peremehega individuaalse lepingu, mille alusel ta andis end aastateks ettevõtja voli alla. Tasu oli seejuures tunduvalt väiksem kui ka kõige madalamapalgalisel töölisel. Tööd tuli aga enamikul juhtudel teha täistöölise eest, kusjuures tihtipeale hoopiski mitte tulevaseks kutseks vajalikku. Loomulikult olid ettevõtjad seejuures huvitatud, et enamik töötavatest noortest kuuluks õpilaste kategooriasse. Kujunes koguni olukord, kus mõnes ettevõttes tuli ühe töölise kohta rohkem kui kaks õpilast.⁴ See sai võimalikuks eriti seetõttu, et kuni 1931. aastani olid kodanliku riigi seadusandluses suhted ettevõtjate ja õpilaste vahel praktiliselt reguleerimata.

Kõige raskem oli töötavate noorte olukord põllumajanduses. Ajaloolase K. Martinsoni andmeil moodustas alaealiste palgatööliste arv Eesti põllumajanduses kuni 40% tööliste üldarvust.⁵ Praktiliselt olid noortööline jäetud täielikult peremehe meelevalle alla. 1921. a. vastu võetud «Põllutööliste seadust», milles ettenähtud töökaitseabinõud olid äärmiselt tagasihoidlikud, peremehed ignoreerisid.

Selline oli üldjoontes pilt töötava noorsoo olukorrast kodanlikus Eestis. EKNÜ-le langes raske ülesanne: organiseerida EKP vahetul juhtimisel võitlust töötava noorsoo majandusliku olukorra parandamise eest ning ühendada see võitlus võitlusega kodanliku korra vastu tervikuna. Selle ülesande täitmisel abistasid EKNÜ-d KNI poolt üldistatud noorsoo rahvusvahelised võitluskogemused.

Oktoobrirevolutsiooni-järgses revolutsioonilise tõusu olukorras orienteerusid kapitalistlike riikide noored kommunistlikud parteid, samuti revolutsioonilised noorsoo-organisatsioonid ja -rühmitused sotsialistliku revolutsiooni peatsele võidule kõikides kapitalistlikes riikides. Need meeolud olid valitsevad Kommunistlikus Internatsionaalis ja eriti tugevasti KNI-s, kuivõrd tegu oli noorsoole omase tegevusiha ja aktiivsusega, millele lisandusid vähesed teoreetilised teadmised ja võitluskogemused. Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali, mille kujunemistee oli keeruline ja vastuoluline, iseloomustas tema tegevuse algul reformismi nägemine pea kõikjal, kus noored arendasid võitlust oma olukorra parandamise eest. Nii pöördus KNI Täitevkomitee 1920. a. üleskutsega Austria töölisnoorsoo poole, süüdistades Austria Noortööliste Ühingut, et see oli kongressil arutanud võitluse organiseerimist tööstusõpilaste olukorra parandamise eest, millega noorsoo tähelepanu olevat otsekui kõrvale tõmmatud maailmarevolutsiooni ülesannetelt.⁶

KNI I kongressil 1919. a. noorsoo igapäevasest võitlusest küll

⁴ K. Martinson. Kiri presidendile, lk. 71.

⁵ Sealsamas, lk. 90.

⁶ «Интернационал Молодежи», 1920, № 3, стр. 55—56.

räägiti, kuid üldiselt jäi see tagaplaanile. Esiplaanil olid need nõudmised, mis puudutasid vahetut võitlust sotsialismi eest.⁷ Internatsionaali häälekandjas olid esikohal organisatsioonilised ning kommunistlike noorsooühingute ja kommunistlike parteide vahekorra küsimused.

1920. aastal hakkas revolutsioonilise liikumise laine vaibuma.⁸ Noored kommunistlikud parteid ei suutnud enda poole võita töölisklassi enamikku. Kodanlusele ruttasid revolutsioonilise liikumise lämmatamisel appi reformistid. Kommunistlik liikumine pidi uutes tingimustes hakkama kasutama töötavate hulkade enda poole võitmiseks ning uuteks revolutsioonilisteks võitlusteks valmistumiseks paindlikumat taktikat. Ka hakkas töötav noorsugu kapitalimaades päev-päevalt ikka rohkem tegelema igapäevase elu pakiliste küsimustega. Selleks sundis neid eelkõige majanduskriisi tingimustes toimuv kodanluse ägenev pealetung töölisklassi elatustasemele ja poliitilistele õigustele.

Revolutsioonilise liikumise laine taandumisel asus Komintern välja töötama uut kommunistlike parteide taktikalist joont. Alus sellele pandi Internatsionaali III kongressil 1921. a. Et alustada uut pealetungi kodanlusele, tuli kommunistlikel parteidel saavutada oma maa töörahva enamiku toetus. Vahendiks, mis pidi aitama ühendada töörahva erinevaid kihte, erinevatest poliitilistest vooludest mõjutatud töötajaid kommunistlike parteide ümber, olid elulised ja poliitilised nõudmised. Samal, 1921. a. suvel toimunud KNI II kongress asus oma otsustes Kominterniga samadele seisukohtadele. Kongressil leidis kinnitust arvamuse, et loosungid, mis kaks aastat varem olid mobiliseerinud sadu tuhandeid noori otseseks võitluseks kodanluse vastu, ei omanud muutunud tingimustes enam endist külgetõmbejõudu.⁹ Kongress soovitas kommunistlikel noorsooühingutel arendada võitlust töötava noorsoo majandusliku olukorra parandamise eest, rõhutades mõtet, et noorsoo olukord võib paraneda ainult siis, kui ta võitleb koos kogu töölisklassiga ja kui paraneb kogu töölisklassi olukord.¹⁰ Kongress asus seisukohale, et vastavalt erinevatele tingimustele on töölisnoorsoo konkreetsed nõudmised igal maal erinevad. Seepärast piirduti ainult kõige üldisemate põhimõtete fikseerimisega, mis võiksid olla aluseks kõikide maade kommunistlikele noorsooühingutele. Kõigepealt — kuni 17 aastastele noortele tuleb anda võimalus töö kõrvalt õppida ja elukutset omandada. Selleks kehtestada 6-tunniline

⁷ Дм. Лебедев. История КИМ. Краткий очерк. Москва, 1932, стр. 56—57.

⁸ Коммунистический Интернационал. Краткий исторический очерк. Москва, 1969, стр. 70.

⁹ Р. Хитаров. От II до V конгресса КИМ. Москва—Ленинград, 1931, стр. 5.

¹⁰ А. П. Зинovieв. Коммунистический Интернационал Молодежи в борьбе за осуществление ленинской тактики единого фронта (1921—1922 гг.). — Из истории Ленинского комсомола. Изд. Саратовского Университета, 1968, стр. 85.

tööpäev, öötöö olgu keelatud, igal aastal tuleb garanteerida noor-tele 4-nädalaline tasuta puhkus. Individuaalsed lepingud pere-meestega tuli kõikjal asendada kollektiivlepingutega. Kongress soovitas noorsooühingutel üksikajalisemate nõudmiste väljatöö-tamisel erilist tähelepanu pöörata töötute noorte vajadustele.¹¹

KNI II kongressi poolt valitud kurssi põhjendas hästi KNI Täi-tevkomitee sekretär R. Schiller. Ta kirjutas: «Millisel teisel viisil võime me kaasa tõmmata noorsoo laiu hulki kui mitte väsimatu võitlusega nende eluliste huvide eest. Isegi kõige väiksem kommu-nistlik organisatsioon ei tohi piirduda ainult agitatsiooni ja pro-pagandaga, sest kunagi ei õnnestu meil masse enda poole võita ainult agitatsiooni ja poliitharidusliku tööga. Milles väljenduvad töölisnoorsoo elulised huvid? Esmane ja kõrgeim huvi — see on kapitalistliku ühiskonna kukutamine ja proletariaadi diktatuuri kehtestamine. Kuid see eesmärk näib noorele töölisel täiesti abst-raktsena ja jätab teda ükskõikseks. Ta mõtleb lihtsalt ja konkreet-selt ning tegutseb konkreetsetes tingimustes samuti pikemalt mõt-lemata ja lihtsaimal viisil. Kapitalistlikust ühiskonnast on noortöö-liste massil kujunenud oma kindel pilt, mis koosneb pikast tööpäe-vast, meistrist kui ekspluateerijast ja halvast kohtlemisest, mada-last palgast [...], koolist, politseist, maksudest ja kõrgetest hinda-dest, sõjaväest jne. Oma tegevuse lähtealuseks peame me võtma töölisnoorte konkreetsed elu-olu tingimused. Me peame esitama nõudmised masside vajaduste rahuldamise nimel [...], kuigi need massid ei seisa teadlikult proletariaadi diktatuuri platvormil.»¹²

KNI II kongress toimus 1921. a. juulis, seega ajal, mil revolut-sioonilise liikumise tõus oli valdavalt asendunud revolutsioonilise tööliklassi kaitselahingutega. Seega oli viimane aeg muuta kom-munistlike parteide ja kommunistlike noorsooühingute taktikat. Ülaltsiteeritud artiklis rõhutas R. Schiller: «Kongressi poolt vastu-võetud otsus välja astuda töötava noorsoo eluliste huvide kaitseks tuli vajalikul momendil. Võib-olla, et sellise otsuse ilmumine oleks soovitav olnud isegi pool aastat tagasi. Kuid nagu alati, nii ka nüüd, pidi tööliklass, kommunistlik noorsooühing otsima õiget teed omaenda kogemuste keerdkäikude kaudu.»

1921.—1922. a. vahetusel arendati Kominterni poolt III kongres-sil aluse saanud ideid edasi. 1921. a. detsembris töötas Kominterni Täitevkomitee Presiidium V. I. Lenini vahetul osavõtul välja tee-sid tööliklassi ühisrinde taktikast. Arutlusele ja kinnitamisele tulid need Kominterni Täitevkomitee esimesel laiendatud pleenumil 1922. a. veebruaris-märtsis. Vahetult enne pleenumi algust pöördus KNI Täitevkomitee kirjaga Kominterni Täitevkomitee ja Profin-

¹¹ Р. Шиллер. Наша экономическая борьба. — «Интернационал Молодежи», 1921, № 1—3, стр. 28.

¹² Там же, стр. 25—26.

terni Täitevkomitee poole, milles üksikasjaliselt valgustati noorsoo majanduslikku olukorda kapitalistlikes riikides ning tehti ettepanek, et kommunistlikud parteid lülitaksid tööliklassi nõudmistesse ka spetsiifilised noorsoo nõudmised.¹³ Kominterni Täitevkomitee suhtus ettepanekusse heakskiitvalt: pleenumi ajal valiti spetsiaalne komisjon, kes pidi välja töötama vastava resolutsiooni. Komisjoni töö tulemusena võttis pleenum vastu resolutsiooni «Noorsoo vaesumise vastu».¹⁴

Resolutsioon koosnes kahest osast. Esimene sisaldas üldisi nõudmisi kuni 18 aasta vanustele töötavatele noortele: elatusmiinimumile vastava töötasu alammäära kindlustamine; võitlus 8-tunnilise tööpäeva pikendamise vastu; väljaõppeks kulutatud õppetundide arvestamine tööpäeva osana; 6-tunnilise tööpäeva sisseviimine noorsoole; ettevõtete poolt ruumide eraldamine väljaõppeks; 44-tunniline nädalalõpupuhkus; tasuline iga-aastane 4-nädalaline puhkus; puhkepäevadel töötamise ja öötöö keelamine; tervist kahjustavatel töödel noorte tööjõu kasutamise keelamine. Nõudmisteiine osa haaras spetsiaalselt õpilaste töökaitse küsimusi. Nõuti õpilastega sõlmitavate individuaalepingute tühistamist ning nende lülitamist kollektiivlepingutesse, samuti ametiühingute ja tehasekomiteede kontrolli õigust õpilaste töö üle. Ühtlasi juhtis Kominterni Täitevkomitee pleenum tähelepanu vajadusele arutada noorsoo olukorda laiemal rahvusvahelisel foorumil, millest võtaksid osa ka sotsialistlikud töölisparteid ning noorsoo-organisatsioonid. Esitatud nõudmised pidid oma edasilükkamatu iseloomu tõttu olema sellel foorumil põhiliseks arutusobjektiks.¹⁵

Seega olid väljatöötatud loosungid ühelt poolt kommunistlikule noorsoole otseselt tegevusjuhenditeks, teiselt poolt aga andsid need ettepanekud aluse töötava noorsoo ühisrinde loomiseks. Nõudmisteiine programmi esitamist ja selle arutamist rahvusvahelisel foorumil põhjendas pleenum mitmest aspektist. Esiteks oli vaja parandada kodanluse püüdeid kasutada laialdaselt odavat tööjõudu (noorte tööjõu kasutamine oli ühtlasi ka majanduslikuks võitlusvahendiks täiskasvanud tööliste vastu), teiseks pidi tööliklass tervikuna välja astuma selleks, et takistada proletariaadi noore põlvkonna füüsilist ja moraalset langust.¹⁶ Niisiis oli noorsoo nõudmisteiist võitlemine vahetult seotud ka kommunistlike parteide taktikaliste ja strateegiliste ülesannetega. Võitlusprogrammi arutamist rahvusvahelisel foorumil tingis ka asjaolu, et mitmete maade kommunistlikud noorsooühingud ei suutnud veel 1922. a. aru saada

¹³ М. М. Мухамеджанов. Молодежь и революция. Москва, 1972. стр. 317.

¹⁴ Коммунистический Интернационал в документах. 1919—1932. Москва, 1933, стр. 275.

¹⁵ Sealsamas, lk. 274.

¹⁶ Sealsamas.

muutunud võitlustingimustest ja vajadusest võidelda noorsoo olukorra parandamise eest.¹⁷

Kominterni Täitevkomitee I laiendatud pleenumi resolutsioon orienteeris kommunistlikke parteisid juhendama noorsooühinguid majanduslike nõudmiste üksikasjalikul väljatöötamisel. Vahepeal oli aga Kominterni III kongressi ja KNI II kongressi ideed laialdaselt levinud ning ka kohapeal edasiarendamist leidnud. 1921. a. oktoobris koostas EKP II kongress ulatuslikku majanduslike ja poliitiliste nõudmiste programmi, mille ümber hakati koondama töörahvast.¹⁸ 1921.—22. a. vahetusel töötati välja töörahva ühise väerinde (TUV) 12 nõudmist, mis said kommunistliku partei ja revolutsiooniliste organisatsioonide lähemaks võitlusprogrammiks. EKNÜ asus majanduslike nõudmiste väljatöötamisele spetsiaalselt noorte jaoks. Oluliseks sammuks selles suunas oli Baltimaade kommunistlike noorsooühingute illegaalne konverents Riias 1922. a. 6. ja 7. jaanuaril. Majandusliku võitluse küsimuse arutamisel oli konverentsi eesmärgiks ühtlustada nõudmised Eesti, Läti ja Leedu töötava noorsoo jaoks. Konverents võttis vastu spetsiaalse resolutsiooni noorsoo majandusliku võitluse kohta. Võitluse eesmärgiks oli parandada töötava noorsoo majanduslikku olukorda ja töötingimusi. Kokkuvõttes pidi see viima kogu majanduselu reorganiseerimisele. Rõhutati, et radikaalne olukorra muutus saab teoks ainult proletariaadi diktatuuri tingimustes, kuid «praegusel silmapilgul ei tule meil mitte äraootavale seisukohale asuda, vaid peame kasutama kõiki võimalusi ning peame võitlema kas või osaliste paranduste eest. Saavutatud võitusi tuleb käes hoida.»¹⁹ Ühtlasi selgus konverentsil, et erinevate maade kommunistlikel noorsooühingutel, kuigi nende võitluse eesmärk oli ühine ja nad võitlesid küllaltki sarnastes tingimustes, olid hakanud kujunema erinevad majanduslikud nõudmised. Universaalset nõudmiste programmi kogu Baltimaade ulatuses polnud võimalik välja töötada. Nii näiteks ei nõustunud EKNÜ noortöölise tööpäeva pikkuse määrangutega põllumajanduses ja esitas omalt poolt rangemaid nõudmisi, kui seda tehti konverentsil.²⁰

Baltimaade kommunistlike noorsooühingute konverentsi põhiline tähtsus oli selles, et seal määratleti põhimõtteliselt noorte majanduslike nõudmiste eest peetava võitluse peasuunad. Vahepeal kasvas noorsoo aktiivsus oma spetsiifiliste nõudmiste tõstatamisel ja arutamisel altpoolt. Energiliselt tegutsesid ametiühingute noortekomisjonid. Nad tõstatasid legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse veergudelt uusi põhjendatud nõudmisi ja arendasid ühtlasi

¹⁷ Р. Шиллер. Экономическая борьба рабочей молодежи на западе. Москва, 1925, стр. 7.

¹⁸ Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale. Tallinn, 1962, lk. 277—279.

¹⁹ Sealsamas, lk. 336.

²⁰ Sealsamas, lk. 393—394.

võitlust nende ellurakendamise eest ametiühingutes. Eesti noorte kesksemad nõudmised formuleeriti 1922. a. jaanuarikuus ajakirjas «Noor Tööline». Need puudutasid peamiselt tööaja ja palga reguleerimise küsimusi.²¹ Ühtlasi rõhutati samas numbris ametiühingute noortekomisjonide kiire moodustamise vajadust, lisades: «Neil komisjonidel tuleb tugev rõhk panna noorte majandusliku võitluse peale. Tuleb alustada võitlust alaealiste öötöö ärakaotamise, tööpäeva lühendamise, töötasu tõstmise ja töökaitse seaduste parandamise ning elluviimise eest.»²²

1922. a. märtsikuus töötati KNI II kongressi, Kominterni Täitevkomitee I laiendatud pleenumi ja Baltimaade kommunistlike noorsooühingute konverentsi materjalide alusel välja juba laiaulatuslikum töötava noorsoo majanduslike nõudmiste programm. See koosnes 34 nõudmisest ja avaldati ajakirjas «Noor Tööline».²³

Programm oli esialgne. Mitmed nõudmised olid viimistlemata ning formuleeritud ebatäpselt. Eriti jätsid soovida nõudmised, mis olid püstitatud töötavate maanoorte jaoks. Ettenägelikult avaldas sama ajakirjanumber põhjaliku ülevaate olemasolevatest noorsoo töökaitseadustest, tuues ühtlasi esile programmi konkreetset erinevused olemasolevatest seadustest.²⁴ Pidevalt jätkus programmi täiustamine. Sellest eraldati agitatsiooni ja propaganda eesmärkidel kesksemaid nõudmisi, mille formuleeringutes polnud enam kahtlust ning mis töölisnoorsugu kohe omaks võttis. Kuid programmi täiustamise käigus formuleeriti mõnikord ka ebaõnnestunud nõudmisi, mille eluiga osutus lühikeseks. Nii tõsteti ajakirjas «Noor Tööline» 1922. a. suvel üles nõudmine, et noortöölise palk peaks moodustama esimesel tööaastal $\frac{3}{4}$ ja teisel tööaastal $\frac{4}{5}$ täiskasvanud töölise palgast. Kolmandal aastal pidi see võrdsustuma täiskasvanud töölise palgaga. Ilmselt oli nõudmine välja töötatud Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu noortekomisjoni poolt.²⁵ Ent selle nõudmise esitajad ei arvestanud asjaoluga, et täiskasvanute palk jäi sageli kaugele maha elatusmiinimumist ning et kogu revolutsiooniline töölisliikumine lähtus põhimõttest — võrdne palk võrdse töö eest (vastavalt elatusmiinimumile), olgu tegu töötavate naiste, laste või täiskasvanud töölistega. Peatselt sellest nõudmisest loobuti.

Kogu eelnev töö sai aluseks EKNÜ I kongressile 1922. a. septembris. Organisatsiooniliste küsimuste kõrval oli kongressil keskseks probleemiks töölisklassi ühisrinne. Kongressil sõnavõtnud olid ühel meelel, et TÜV 12 nõudmist peavad olema ka EKNÜ lähemaks võitlusprogrammiks.²⁶ Ühtlasi märgiti aga kongressi resolutsioonis ühisrinde ja töölisnoorsoo majandusliku võitluse kohta

²¹ «Noor Tööline», 1922, nr. 1, lk. 5.

²² Sealsamas, lk. 19.

²³ «Noor Tööline», 1922, nr. 3, lk. 69—70.

²⁴ Sealsamas, lk. 70—72.

²⁵ «Noor Tööline», 1922, nr. 7/8, lk. 185, 198.

²⁶ EKPA f. 24, nim. 1, s.-ü. 773, l. 31.

järgmist: «Uhise väerinna aluspõhjaks Eestis on [...] 12 nõudmist, kus ka töölisnoorsoo olulisemad nõudmised esitatud on [...] ühtlasi kohustab EKNÜ kongress Keskkomiteed üheskoos kommunistliku parteiga tarvilistel kordadel esinema töölisnoorsoo erinõudmistega, mille kaitseks kogu töörahva ühiselt väerinnalt väljaastumist nõuda tuleb.»²⁷ Samas resolutsioonis fikseeriti 14 olulisemat töötava noorsoo majandusliku iseloomuga erinõudmist. Need seisnesid järgnevas. Kõigepealt nõuti, et alla 14 aasta vanuste laste tööjõu kasutamine peab olema täielikult keelatud; noored 14.—16. eluaastani ei tohiks töötada üle 4 tunni, 16—18-aastased üle 6 tunni päevas. Kuni 18 aasta vanuseid noori ei tohi kasutada tervist kahjustavatel töödel ja öötööl, ületunni- ja tükitööl. Edasi nõuti töörahva lastele kogu haridussüsteemis, kaasa arvatud kõrgemad koolid, maksuta õpingute võimaldamist ning riigi kulul õppevahendite andmist, samuti õppeasutuste juurde maksuta sööklate rajamist töölislaste jaoks. Noortööliste pidi garanteeritama 4-nädalaline tasuline aastapuhkus. Töötasu ei tohtinud olla alla elatusmiinimumi. Isiklike lepingute asemel nõuti kollektiivlepingute sõlmimist. Noortööliste tuli kindlustada riigi või ettevõtete kulul vigastuste ja invaliidsuse vastu. Haiguse puhul tuli maksta harilikku töötasu. Edasi puudutasid mitmed nõudmised õpilaste olukorda. Nõuti, et ametiõppus ei tohi kesta üle 2 aasta. Väljaõppe kiirendamiseks tuli ettevõtetes luua erialased töökoolid. Õpilased ei tohtinud töötada nendel töödel, mis polnud seotud tulevase kutsetööga. Teoreetiline õppeaeg pidi arvestatama töötundide hulka. Töötuid noori pidi kindlustama riik. Ühtlasi puudutasid kaks viimast nõudmist töötavat noorsugu põllumajanduses. Nimelt nõuti, et 14—16 aasta vanuseid noori võib kasutada ainult karjastena. 16—18 aasta vanuseid ei tohtinud kasutada rehepeksul, sönnikutõstmisel, niitmisel jt. rasketel töödel. 14—18-aastaseid noori võis põllumajanduses kasutada ainult koolivaheaegadel, kusjuures saadav palk pidi võimaldama elada ületalve.²⁸

Kongressil vastu võetud võitlusprogrammis õnnestus nõudmised fikseerida üsna täpselt ja olukorrale vastavalt. Nii seostas EKNÜ noorte lühendatud tööpäeva nõude elatusmiinimumile vastava palga nõudega. See moment unustati näiteks Leedumaa töörahva võitluses. Leedumaa Kommunistliku Partei IV kongressil (17.—21. juuni 1924) materjalidest selgub, et neid kahte nõudmist polnud ühendatud, mistõttu ettevõtjad, kes rakendasid alaealiste suhtes lühendatud tööpäeva, viisid samal ajal palga tunduvalt madalamale elatusmiinimumist. Leedumaa Kommunistliku Partei kongress juhtis sellele veale tähelepanu ning osutas vajadusele noorte töökaitsealaseid nõudmisi täpsustada.²⁹

²⁷ ЕКПА, ф. 7491, ним. 1, с.-ü. 1, л. 7.

²⁸ Sealsamas.

²⁹ Тезисы и резолюции IV съезда Коммунистической Партии Литвы, 1924, стр. 17.

Kuid ka EKNÜ nõudmiste kohta ei saa öelda, et nad oleksid olnud ammendavad. Silma torkab ebaproportsionaalsus nõudmiste struktuuris. Nii oli tööstuses töotavatele noortele ja õpilastele pööratud palju ulatuslikumat tähelepanu kui näiteks töötutele ja põllumajanduses töotavatele noortele. Neile momentidele juhtis tähelepanu ka KNI Täitevkomitee oma kirjades EKNÜ Keskkomiteele 1923. a. märtsis ja septembris.³⁰ Ühtlasi soovitas KNI Täitevkomitee uurida põhjalikumalt töötava noorsoo olukorda, et erinevatele noorsookihtidele saaks koostada võimalikult täpsemaid nõudmisi. Vahe-tult kohapeal ei katkenud see töö hetkekski. Ametiühingud kandsid hoolt selle eest, et noortekomisjonide töö tagaks noorsoo tegeliku olukorra väljaselgitamise. Näiteks kohustas maatööliste ametiühin-gute II kongress 1922. a. looma ametiühingute juurde noortekomis-jone, kelle ülesandeks on «koguda teateid noorsoo seisukorra kohta vastavatest tööharudest ja välja töötada kavasid töölisnoorsoo olu-korra parandamiseks».³¹ Jätkuva töö tulemusena täienesid EKNÜ I kongressil vastuvõetud majanduslikud nõudmised uutega, olemas-olevaid aga täpsustati.

1923. aastaks kujunes EKNÜ-l välja täiuslikum majanduslik nõudmiste programm, mis sisaldas juba 40 üksiknõudmist.³² Prog-ramm oli jaotatud nelja põhilisse ossa: 1) üldised töökaitsealased nõudmised; 2) erinõudmised tööstuses ja kaubanduses töotavate noorte jaoks; 3) tööstusõpilaste kaitse; 4) noorte töökaitse põllu-majanduses. Siia olid lülitatud kõik EKNÜ I kongressil vastuvõe-tud ja hiljem konkretiseeritud või laiendatud nõudmised. Eriti ula-tuslikult oli laiendatud noorte töökaitsealaseid nõudmisi põlluma-janduses. Endise kahe nõudmise asemel oli neid nüüd 13, kusjuures 5 olid mõeldud karjaste olukorra parandamiseks, 4 aga põllutöö-liste, talusulaste ja teenijate olukorra kaitseks. Teistes osades oli konkretiseeritud noortele ettenähtud lühendatud tööpäeva puhul palga maksmise viis. Nimelt pidi ettevõtte tasuma töotajale vasta-valt tehtud tööle, s. o. 4—6 tunni töö eest. 8-tunnilise ja lühendatud tööpäeva vahe-rahaga pidi tasuma riik, kusjuures summad selleks pidid laekuma ettevõtjailt spetsiaalse maksu näol. Täpsustatud olid õpi-laste tööseadusandlust puudutavad nõuded, eriti nende töötasusta-mise ning õppimise ja töötamise vahekorra osas. See põhjalik noor-soo majanduslike nõudmiste programm oli arutusel ka 1923. a. 5. ja 6. augustil toimunud esimesel ülemaalisel töölisnoorte konverent-sil.³³ Konverents võttis nõudmised vastu. Samal sügisel avaldati need ajakirjas «Meie Noor Tööline».³⁴ Ent programmi täiendamine jätkus. Endiselt polnud välja töötatud töötute noorte spetsiifilisi nõudmisi. Täielikult polnud veel kajastamist leidnud põllumajandu-

³⁰ EKPA, mikrofilmide fond.

³¹ «Tallinna Tööline» nr. 16, 29. märtsil 1922.

³² EKPA, f. 24, nim. 1, s. ü. 192, l. 55—60.

³³ O. Kuuli, V. Toom, Internatsionaalses rivis, lk. 33.

³⁴ «Meie Noor Tööline», 1923, nr. 3/4, lk. 11—13.

ses töötavate noorte huvid. 1923. a. detsembris KNI Täitevkomiteele saadetud EKNU aruandes märgiti, et maanoorte keskel läbiiviidud ankeedi andmed näitasid maanoorte võrratult halvemaid elu- ja tööttingimusi kui nende eakaaslastel linnas.³⁵ Ühtlasi võimaldas ankeet tunduvalt täpsustada maal elavate noorte vajadusi. Olukorra veelgi põhjalikumaks tundmaõppimiseks kavatses EKNU Keskkomitee teha ka vastavaid organisatsioonilisi ümberkorraldusi Keskkomitees, samuti otsustati maakondade ja linnade organisatsioonides luua eraldi osakonnad tööks maanoortega.³⁶ Uute nõudmiste väljatöötamisel siiski midagi eriti enam teha ei suudetud, sest 1924. a. jaanuaris läks kodanlus üle massilistele repressioonidele tööliskumise vastu. Esikohale kerkisid jällegi organisatsioonilised mured.

1924. a. suvel toimus KNI IV kongress. Arutati spetsiaalselt noorte põllutöölise ja kogu töötava maanoorsoo olukorda kapitalistlikes riikides ning töötati välja rida üldisi nõudmisi, mis vastavalt tingimustele olid mõeldud kohapeal konkretiseerimiseks.³⁷

Praktiline võitlus noorsoo nõudmiste elluviimise eest ei kulgenud aga nii edukalt ja korrapäraselt kui nende nõudmiste väljatöötamine. Noored tõstatasid oma nõudmisi töölisklassi ühistel demonstratsioonidel, nende nõudmisi lülitati töölisfraktsiooni poolt ettevalmistatud seaduseelnõudesse Riigikogus. Mis puutub streikivõitlusse kui töölisklassi elujärje parandamise ühte radikaalsemasse vahendisse, siis siin esinesid noored üldreeglina koos täiskasvanud töolistega, kusjuures palgakõrgendamise nõuded esitati tavaliselt ühiselt.³⁸ EKNU Keskkomitee informatsioonist KNI Täitevkomiteele 1923. a. 2. septembrist selgub, et selle aasta juuni-, juuli- ja augustikuu jooksul toimus Eestis 11 streiki 3500 osavõtjaga, kellest 20% moodustasid noortöölised. Ühelgi juhul streikidest osavõtvad noored oma erinõudmisi ei esitanud, kusjuures põhinõudeks nendes streikides oli üldine palgatõstmine 25—40% võrra. Informatsioonist selgub ka, et viiel juhul lõppesid streigid töölis-tele edukalt.³⁹ Pingeliselt arenev klassivõitlus heidutas valitsevaid ringkondi ning sundis kodanlust mõnevõrra tähelepanu pöörama töötavate noorte olukorrale. 20. mail 1924 võttis Riigikogu vastu seaduse laste, alaealiste ja naiste töö kohta tööstusettevõtetes. Nagu näeme, puudutas seadus ainult tööstusettevõtetes töötavaid noori, sedagi üksnes kahest aspektist — püüdes 1) reguleerida tööaja kestust ning 2) takistada noorte ekspluateerimist tervistkahjustavatel töödel (ka öötööl). Keelati kuni 14 aastaste laste töötamine tööstusettevõtetes, 14—16-aastased võisid töötada mak-

³⁵ EKPA, mikrofilmide fond.

³⁶ Sealsamas.

³⁷ В. К а ш у л и н. КИМ в период частичной стабилизации капитализма (1924—1928 гг.). — «Информационный бюллетень», 1969, № 5—6, стр. 26. (Комитет молодежных организаций СССР.)

³⁸ EKPA, f. 7491, nim. 1, s.-ü. 6, l. 58.

³⁹ EKPA, mikrofilmide fond.

simaalselt 6,5 tundi päevas. Öötöö kuni 18. eluaastani keelati üldse.⁴⁰

Seadus oli piiratusest hoolimata suureks samnuku edasi noorte töökaitse tagamisel. Klassivõitluse senised kogemused olid aga näidanud, et seadusi, mis ühel või teisel määral kergendasid töörahva olukorda, kodanlus sageli ignoreeris. Seepärast oli selge, et EKNU ei tohtinud seaduse vastuvõtmise järel loobuda võitlusest seaduses kajastust leidnud nõudmiste tegeliku elluviimise eest. Samuti pidi EKNU võitluses noorsoo vajaduste eest arvestama üldist majanduslikku olukorda ja töörahva meeleolusid. Hästi väljendas neid mõtteid 1922. a. lõpul ajakiri «Noor Tööline». Selles kirjutati: «Klassiteadlikud töölised rehkendavad oludega. Nad ei pigista silmi kinni selle peale, mis olemas. 12 ja 13 aastased noortöölised töötavad praegu. Kui neile selle püüame ära keelata praeguses majanduslikes viletsuses, siis ei võida meie nende vanemate poolehoidu, ega suuda ka oma nõudmisi mingil muul teel läbi suruda. Meie peame oskama oma nõudeid nii üles seada, et iga kehv lapsevanem sellega kaasa tuleks.»⁴¹

Nagu näeme, mõistis EKNU õigesti kasutada väljatöötatud majanduslikke nõudmisi noorsoo koondamiseks töörahva ühisrindesse ja ühendada need 1924. a. relvastatud võitlusega. 1932. a. ilmunud raamatus «Eesti komsomol võitluspostil» näidatakse, kuidas EKNU kasutas ülestõusueelsel perioodil majanduslikke nõudmisi.⁴² Esimesel perioodil (aastad 1922—1923) kohandati vastavalt töö- ja olmetingimustele EKNU I kongressil fikseeritud nõudmisi. Kommunistlik noorsooühing selgitas töötavatele noortele, mida võib võitlusega osaliste nõudmiste eest saavutada kodanlikus ühiskonnas. Tulemuseks oli töötava noorsoo enamiku koondumine EKNU ümber. Teise perioodi alguseks võib lugeda 1924. a. jaanuarikuu rüüstamisi ja areteerimisi, mil sisepoliitiline olukord riigis järsult teravnes. Seda ära kasutades esitas EKNU majanduslike nõudmiste kõrval ka juba mitmeid poliitilisi nõudmisi. Kolmandal perioodil (alates ettevalmistustest relvastatud ülestõusnuks) ühendas EKNU oma majanduslikud nõudmised TUV programmiga ja kogu agitatsiooni ja propaganda pearõhk asetati loosungile, mis kutsus üles võitlusele nõukogude võimu eest. EKNU näitas, et nõukogude võim on ainus vahend TUV 12 nõudmise ja noorsoo majanduslike nõudmiste lahendamiseks. Noorsoo edukat koondamist relvastatud ülestõusu läbiviimiseks tõestab kas või fakt, et 30% ülestõusust osavõtnuist andis EKNU.⁴³

Pärast 1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõusu lüüasaamist muutus revolutsioonilise liikumise olukord Eestis erakordselt ras-

⁴⁰ «Riigi Teataja», 1924, nr. 68.

⁴¹ «Noor Tööline», 1922, nr. 12, lk. 272.

⁴² И. Пээт, Л. Лооринг. Эстонский комсомол на боевом посту. Москва—Ленинград, 1932, стр. 97—99.

⁴³ O. Kuuli, V. Toom. Internatsionaalses rivis, lk. 38.

keks. Rängalt kannatasid EKP ja EKNÜ. Ka majandusliku võitluse tingimused muutusid kapitalismi ajutise stabilisatsiooni tõttu raskemaks. Stabilisatsiooni iseloomustas naistööliste ja alaealiste osatähtsuse tõus kapitalistlike maade tööstuses.⁴⁴ Sellele kaasnes aga tööliste palgade allasurumine, töötingimuste halvenemine. KNI massilise töö peamiseks sisuks sellel ajajärgul kujunes töölisnoorsoo huvide kaitsmine, võitlus igapäevaste vajaduste rahuldamise eest.⁴⁵

Võitlus noorsoo majanduslike nõudmiste eest EKNÜ-s oli uuesti arutusel alles 1926. a. detsembrikuus toimunud konverentsil. Konverentsi resolutsioonis «Töölisnoorsoo majanduslik võitlus ja ametiühingud» kohustati noorsooühingut esimesel kongressil vastuvõetud majanduslikke nõudmisi «ikka ja jälle noorsoo hulkadele teatavaks ja selgeks tegema». Lähtudes kapitali pealetungi iseloomust ja kujunenud tingimustest, kus kodanlus ignoreeris ka Riigikogu poolt vastuvõetud töökaitseeadusi, otsustati esile tõsta 6 järgmist üksiknõudmist: 1) palk peab vastama elukallidusele ega tohi olla alla elatusmiinimumi; 2) noortele tööliste tuleb 4–6-tunnilise tööpäeva eest tasuda nagu 8-tunnilise tööpäeva eest; 3) 14–16-aastastele noortele kehtestatagu 4-tunniline tööpäev, 16–18-aastastele mitte üle 6 tunni; 4) noored kuni 18. eluaastani ei tohi töötada öötööl ega tervist kahjustavatel töödel; 5) individuaalsete lepingute asemele kollektiivlepingud; 6) noortele tuleb kindlustada 2-nädalaline tasuline puhkus aastas. Uhtlasi peeti vajalikuks lisada kolm töötute noorte spetsiifilist nõudmist: 1) töötutele noortele tuleb maksta toetust elatusmiinimumi ulatuses; 2) töötute noorte kindlustuse, haigustoetuse ja arstiabi kulud ja 3) töötute noorte hariduskulud peab kandma riik.⁴⁶

Resolutsioonis pöörati eriti tähelepanu maanoortele ning nõuti nende kaasatõmbamist üldisse majanduslikku võitlusse, kuna «maal puuduvad igasugused töökaitse seadused, mis linna jaoks vähemalt paberilgi olemas».⁴⁷ Seejuures pidas EKNÜ nähtavasti silmas ka seda, et 1925. a. kukutati Riigikogus läbi seaduseelnõu, mille kohaselt oleks valitsusele antud võimalus reguleerida põllutööliste tööaega ja palganorme.⁴⁸

Kesksemate nõudmiste eraldamine 1926. a. detsembrikonverentsil oli ilmselt veel tingitud asjaolust, et sel perioodil lülitusid ka sotsialistlikud noorsoo-organisatsioonid aktiivsemalt majanduslike nõudmiste väljatöötamise. Sotsialistliku Noorsoo Internatsionaali II kongressil 1926. a. Amsterdamis töötati välja minimumnõuete programm.⁴⁹ 1927. a. jaanuaris Berliinis toimunud rahvusvahelisel

⁴⁴ Eesti NSV ajalugu. III kd. Tallinn, 1971, lk. 272.

⁴⁵ В. Кашулин. КИМ в период частичной стабилизации капитализма (1924—1928 гг.). — «Информационный бюллетень», 1969, № 5—6, стр. 27.

⁴⁶ «Noor Proletaarlane» nr. 5, 1. juulil 1927. a.

⁴⁷ Sealsamas.

⁴⁸ Eesti NSV ajalugu. III kd., lk. 273.

⁴⁹ Герпест Конрад. СИМ. Москва, 1931, стр. 36.

konverentsil Sotsialistliku Töölisinternatsionaali, Amsterdami Ametiühingute Internatsionaali ja Sotsialistliku Noorsoo Internatsionaali esindajate osavõtul võeti see programm mõningate täiendustega sotsialistliku noorsoo edasise tegevuse aluseks.⁵⁰ Programm langes paljus kokku KNI ja tema sektsiooni poolt väljatöötatud nõudmistega. Nii nõuti pühapäevase puhkepäeva algust laupäeval või ühte vaba õhtupoolikut igal nädalal (EKNU 44-tunniline nädalalõpupuhkus); noorsoo jaoks õtöö keeldu; palgatöö keeldu alla 14 aastastele noortele; väljaõppeks vajaliku aja arvestamist tööaja hulka jne. Ühtlasi oli aga osa nõudeid märksa tagasihoidlikumad kui kommunistlikel noorsooühingutel. Nii näiteks nõuti kuni 16 aastastele tööliste 3-nädalalist tasuta aastapuhkust, 16—18-aastastele aga 2-nädalalist. Kommunistlikud noorsooühingud otsisid samal ajal aktiivselt võimalusi noorsoo ühisrinde loomiseks, seda eeskätt sotsialistlike parteide mõju all oleva noorsoo osaga. Seejärel püüti ka omalt poolt võimalikult ühtlustada noorsoo majanduslikke nõudmisi. Ilmselt pidas ka EKNU, ühtlustades mõningaid nõudmisi sotsialistliku noorsoo nõudmistega, eriti vajalikuks rõhutada noorsoo keskmajadusi. Nii näiteks oli EKNU varem nõudnud noortele 4-nädalalist tasuta aastapuhkust, nüüd, 1926. a. detsembrikonverentsil asendati see 2-nädalalise tasuta puhkuse nõudega. Mitmetel põhjustel ei õnnestunud neil aastail ulatuslikku ühisrinnet kommunistliku ja sotsialistliku noorsoo vahel luua. Ühtlasi ei ilmutanud sotsialistlikud noorsooühingud tahet tõstatatud nõudmiste elluviimise eest tõsiselt võidelda. Sotsialistlik Noorsoo Internatsionaal nägi väljatöötatud miinimuminõuete elluviimise võimalusi ainult palvekirjade esitamises valitsustele ja lootustes kodanluse vastutulelikkusele.⁵¹

Eesti Noorsotsialistlik Liit täiendas II kongressil 1928. a. kevaldel eelnimetatud programmi omalt poolt 8 nõudmisega. Need nõudmised kandsid põhiliselt reformistlikku iseloomu ja olid äärmiselt ebakonkreetsed. Nõudmised polnud formuleeritud mitte tegevusloosungitena, nende eest ei kutsutud üles võitlema, vaid pööruti otsekui valitsuse poole vastavate seadusandlike aktide koostamiseks. Niimoodi pandi ette välja töötada lasterikaste perekondade toetamise seadus, kehvemate õpilaste toetamise abinõud, tööpäeva pikkuse ja puhkeaja seadus jne.⁵²

Reformistlikud manöövrivõimalused noorsoo võitluse lämmatamiseks ei jäänud märkamatuks. Rahvusvahelises ulatuses leidis see valgustamist 1928. a. augustis Profinterni teesides KNI ametiühingulise tegevuse kohta.⁵³

Kodanluse arenev pealetung tööliklassi majanduslikule olukorrale ja sotsialistlike noorsoojuhtide pidev keeldumine ühisest

⁵⁰ «Rünnak», 1927, nr. 4 (6), lk. 62.

⁵¹ Гернест Конрад. СИМ, стр. 37.

⁵² «Rünnak», 1928, nr. 2, lk. 61—62.

⁵³ ЕКРА, f. 27, nim. 2, s.-ü. 4, l. 3—4.

võitlusest kommunistliku noorsooga viis selleni, et EKNÜ hakkas jälle propageerima oma täielike nõudmiste programmi. 1928. a. avaldati see uuesti legaalses revolutsioonilises väljaandes «Võitlus», samuti EKNÜ Keskkomitee väljaandes «Mis on ja mida tahab Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing».⁵⁴ Võitlust noorte nõudmiste elluviimise eest pidasid neil aastail põhiliselt legaalsed revolutsioonilised organisatsioonid. Aktiivselt tegutsesid selles suunas alates 1929. aastast Eesti Töölise Partei noortesektsioonid eesotsas Tallinna osakonna noortesektsiooniga.⁵⁵

EKNÜ võitlust toetas omalt poolt ka EKP. 1929. a. jaanuarikonverentsil arutlusel olnud partei programmi, millesse hulgaliselt lülitati töörahva ülddemokraatlikke nõudmisi, toodi sisse ka noorsoo peamised majanduslikud nõudmised.⁵⁶ Siiski jäi praktiline võitlus noorsoo majandusliku olukorra parandamise eest 1920-ndate aastate teisel poolel tagasihoidlikuks. Põhiline EKNÜ tegevus piirdus seni väljatöötatud nõudmiste propageerimisega. EKNÜ Keskkomitee 1930. a. veebruaripleenumil märgiti, et EKNÜ I kongressil väljatöötatud nõudmised pole veel muutunud kogu töötava noorsoo võitlusprogrammiks. Streikides ja töötute meeleavaldustel puudusid üldreeglina noorsoo spetsiifilised nõudmised.⁵⁷

1929. a. märtsis KNI V kongressil võeti vastu Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali programm. Programm fikseeris ulatusliku noorsoo spetsiifiliste majanduslike ja poliitiliste nõudmiste kompleksi.⁵⁸ Programm oli otsekui kokkuvõtteks KNI senisele tööle, ja nagu kongressil märgiti, oli siin majanduslike ja poliitiliste nõudmiste osa täielikum kui varasemates dokumentides.⁵⁹ Seejuures ei piiranud programm vähemalgi määral kommunistlike noorsooühingute initsiatiivi. Rõhutati hoopiski mõtet, et esitatud nõudmised kannavad üldist iseloomu, mille alusel iga noorsooühing saab koostada oma konkreetse programmi.⁶⁰

Töötava noorsoo kaitse küsimuste küllaltki terav tõstatamine stabilisatsiooniaastail ning noorsoo üldise olukorra järk halvenemine majanduskriisi aastail sundis kodanlust neile probleemidele uuesti tähelepanu pöörama. 1931. a. jõudis Riigikogu lõpuks katseteni reguleerida tööstusõpilaste olukorda vastuvõetud «Meistrite, õppinud tööliste ja tööstusõpilaste seaduse» vundamendil.⁶¹ See seadus pöördus aga tegelikult õpilaste huvide vastu ja võimaldas

⁵⁴ «Võitlus», 1928, nr. 2, lk. 35—36; J. Meier. Mis on ja mida tahab Eestimaa Kommunistlik Noorsoo Ühing. EKNÜ Keskkomitee väljaanne, lk. 22—23.

⁵⁵ «Töölised, Edasi!» nr. 4, 12. oktoobril 1929.

⁵⁶ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 207, l. 36—72.

⁵⁷ EKPA, f. 7491, nim. 1, s.-ü. 11, l. 7.

⁵⁸ Программа Коммунистического Интернационала Молодежи. Москва, 1929, стр. 63—75.

⁵⁹ Р. Шиллер. Программный вопрос. Москва—Ленинград, 1929, стр. 40.

⁶⁰ Программа Коммунистического Интернационала Молодежи, стр. 71.

⁶¹ «Riigi Teataja», 1931, nr. 38.

ettevõtjail nüüdsest peale õpilasi seadusandlikus korras eksploateerida. Õpilaseks oleku aeg kestis selle seaduse alusel kuni 4 aastat, mille kestel õpilasel polnud õigust lahkuda ettevõttest ning ta pidi olema peremehele igati sõnakuulelik. Praktiliselt vastuvõetud seadus õpilaste olukorda tööstusettevõtetes ei kergendanud.

Kokkuvõttes võib märkida, et põhjalik töötava noorsoo elutingimuste tundmaõppimine ja noorsoo vajaduste ja nõudmiste formuleerimine ulatusliku võitlusprogrammina aitas EKNÜ-l koondada noorsugu otsustavateks lahinguteks kodanluse vastu. Võitlus igapäevaste vajaduste rahuldamise eest ja selle võitluse õppetunnid aitasid noortel paremini mõista revolutsioonilise tegutsemise vajadust. Käsitletud tööliik oli kodanliku diktatuuri aastail pidevalt EKNÜ tähelepanu keskpunktis. Töötava noorsoo majanduslike nõudmiste programmi väljatöötamine ja selle elluviimise eest peetava võitluse organiseerimine aitas lähemale tuua sotsialistliku revolutsiooni võitu.

РАЗРАБОТКА ПРОГРАММЫ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТРЕБОВАНИЙ РАБОЧЕЙ МОЛОДЕЖИ ЭСТОНСКИМ КОММУНИСТИЧЕСКИМ СОЮЗОМ МОЛОДЕЖИ В БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ В 1920-ЫЕ ГОДЫ

Ю. Ант

Резюме

Капитализму свойственна усиленная эксплуатация молодежи. Как правило, труд молодых оплачивается значительно ниже труда взрослых, хотя характер и количество труда одинаковы. Это дает предпринимателям возможность с меньшими затратами получать прибыль и тем снижать общий уровень жизни трудящихся.

Эти явления были свойственны и буржуазной Эстонии.

Эстонский Коммунистический союз молодежи вел последовательную борьбу за улучшение экономического положения рабочей молодежи и проводил при этом определенную тактику.

На основе тактики единого фронта, разработанной Комитетом, коммунистические союзы молодежи капиталистических стран выдвинули программу экономических требований рабочей молодежи. Программа Эстонского союза Коммунистической молодежи составлялась в 1921—1923 гг. При ее разработке за основу были взяты решения II съезда Коммунистического Интернационала молодежи (июль 1921 г.), решения конференции Прибалтийских коммунистических союзов молодежи (январь 1922) и конференции молодых эстонских рабочих (август 1923). Были учтены и предложения рабочей молодежи, полученные с мест.

В программе было 40 требований, касавшихся охраны труда и благосостояния молодежи. Программа, сложившаяся к 1923 году, фактически оставалась программой рабочей молодежи на все годы буржуазной диктатуры.

Борьба за выполнение экономических требований молодежи способствовала укреплению единого фронта против буржуазии.

DIE AUSARBEITUNG DES KAMPFPROGRAMMS DER ARBEITENDEN JUGEND FÜR WIRTSCHAFTLICHE FORDERUNGEN VOM ESTNISCHEN KOMMUNISTISCHEN JUGENDVERBAND IM BÜRGERLICHEN ESTLAND IN DEN 20 ER JAHREN DES 20. JAHRHUNDERTS

J. Ant

Zusammenfassung

Für den Kapitalismus ist eine weitgehende Ausbeutung der Jugend charakteristisch. In der Regel bezieht die Jugend niedrigere Löhne als die Erwachsenen, indem der Charakter und der Umfang der Arbeit der Jugend und der Erwachsenen keinen Unterschied aufweisen. Das ermöglicht den Kapitalisten bei kleineren Kosten einen größeren Gewinn zu erzielen und den allgemeinen Lebensstandard der Arbeiterklasse niedrigzustellen. Diese Erscheinungen sind auch für das bürgerliche Estland charakteristisch.

Der Estnische Kommunistische Jugendverband kämpfte unablässig für die Verbesserung der wirtschaftlichen Lage der arbeitenden Jugend. Er ging dabei von der für diesen Kampf erarbeiteten Taktik aus.

Auf Grund der von der Kommunistischen Internationale geschaffenen Taktik des Blocks des arbeitenden Volkes erarbeiteten die kommunistischen Jugendverbände in den kapitalistischen Ländern umfangreiche Programme für wirtschaftliche Forderungen der arbeitenden Jugend. Das Kampfprogramm des Estnischen Kommunistischen Jugendverbandes für wirtschaftliche Forderungen bildete sich in den Jahren 1921—1923. Bei der Ausarbeitung des Programms stützte sich der Jugendverband auf die folgenden Beschlüsse: auf den Beschluß des II. Kongresses der Internationale der Kommunistischen Jugend (Juli 1921), auf den Beschluß der Konferenz der kommunistischen Jugendverbände des Baltikums (Januar 1922) und auf den Beschluß der Konferenz der Arbeiter Estlands (August 1923). Auch die Vorschläge der örtlichen Jugend trugen zur Präzisierung und Vervollkommung des Programms bei.

Das ausführliche Programm des Estnischen Kommunistischen Jugendverbandes für wirtschaftliche Forderungen bildete sich bis zum Jahre 1923. Es enthielt 40 Forderungen auf dem Gebiet des Arbeitsschutzes und des Wohlstandes der Jugend und war praktisch das Kampfprogramm der arbeitenden Jugend während der Zeit der bürgerlichen Diktatur. Der Kampf des Estnischen Kommunistischen Jugendverbandes um die Verwirklichung der wirtschaftlichen Forderungen der arbeitenden Jugend trug dazu bei, den Block des arbeitenden Volkes gegen das Bürgertum zu sichern.

PARLAMENDI- JA KOHALIKE OMAVALITSUSTE VALIMISED KODANLIKUS EESTIS 1930-NDATEL AASTATEL JA EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI TAKTIKA

O. Kuuli

V. I. Lenin on korduvalt rõhutanud, et kommunistlikel parteidel on tavaliselt otstarbekas osa võtta kodanlike parlamentide valimistest ning kasutada nii valimiskampaaniaid kui ka parlamendi kõnetooli poliitiliseks selgitustööks ja sidemete tugevdamiseks töörahva hulkadega.¹ Seda leninlikku seisukohta järgisid oma tegevuses kodanliku diktatuuri aastail ka Eesti kommunistid.

Valimised kodanlikus riigis ei peegelda kunagi täpselt klassijõudude tegelikke vahekordi. On ju kapitalistlikus ühiskonnas kodanlikel parteidel alati palju suuremad võimalused valimistel oma kandidaatide läbiviimiseks kui töörahval. Siiski annavad valimiste tulemused (kui neid vajaliku kriitikaga võtta) teatud aluse järeldusteks poliitiliste jõudude vahekordade ja nende muutumiste kohta vastavas riigis.

Käesolevas artiklis on analüüsitud V Riigikogu valimisi 1932. aastal, valla- ja linnavolikogude valimisi 1934. aasta jaanuaris ning Riigivolikogu valimisi 1938. aastal. Täiendavaid võrdlusandmeid on toodud ka IV Riigikogu, 1929. a. lõpul ja 1930. a. alguses toimunud kohalike omavalitsuste ning 1939. aasta linnavolikogudevalimiste kohta.

Senistes uurimustes on suhteliselt põhjalikumalt käsitletud parlamendi- ja kohalike omavalitsuste valimisi kodanlikus Eestis 1920-ndatel aastatel. Üksikutes töödes on puudutatud ka 1930-ndate aastate valimisi. P. Vihalema raamatus² on vaadeldud peamiselt valimiste juriidilisi aspekte. Mitmetes teistes töödes³ on üldjoon-

¹ V. I. Lenin. Teosed. 31. kd., lk. 37—46.

² P. Vihalema. Valimised kodanlikus Eestis. Tallinn, 1963.

³ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa (aastad 1920—1940). Toimetanud A. Panksejev ja M. Pesti. Tallinn, 1963; A. Toik. Eestimaa Kommunistliku Partei taktika võitluses kodanluse vastu 1930—1940. Dissertatsioon ajalookandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Tartu, 1967; H.-A. Lebbin. Sotsiaaldemokratismi pankrot Eestis. Tallinn, 1970 jt.

tes iseloomustatud EKP taktikat valimistel ning toodud ka üksikuid andmeid ühtede või teiste valimiste kohta. Seni puudub aga põhjalikum analüüs 1930-ndate aastate valimiste kohta kõigi poliitiliste rühmituste osas. Samuti pole võrdlevalt vaadeldud valimiste tulemusi kõigi linnade ja maakondade lõikes. Eriti pinnapealseks on seni jäänud 1934. aasta jaanuarikuus toimunud omavalitsuste valimiste käsitus. Käesolevas artiklis on püütud seda lünka täita. Uhtlasi on analüüsitud valimiste andmete alusel klassijõudude dünaamikat kodanlikus Eestis 1930-ndatel aastatel ning antud ülevaade EKP taktikast valimistel.

V Riigikogu valimised

1932. aastat iseloomustab üha tugevnev majanduskriis, fašismi pealetung ja vastuolude teravnemine kodanlike parteide vahel. Poliitilisse võitlusse lülitus 1930-ndate aastate alguses uus poliitiline jõud — Eesti Vabadussõjalaste Liit (vapsid). Kuigi viimased ei võtnud osa V Riigikogu valimistest, avaldas nende tegevus juba tunduvat mõju poliitilisele võitlusele riigis. Vastuolud teravnesid ka reformistlikus Eesti Sotsialistlikus Tööliste Parteis. Revolutsioonilised jõud olid aga sel ajal märgatavalt nõrgenenud. Ulatuslikud areteerimised 1931. aasta kevadel ja suvel olid purustanud EKP põrandaaluse keskuse ja mitmed kohalikud parteiorganisatsioonid ning nõrgendanud legaalseid pahempoolseid töölisorganisatsioone.

V Riigikogu valimiste eel vähenes tunduvalt erakondade (parteide) arv. Omavahel ühinesid Põllumeestekogud ja Asuniknude Koondis.⁴ Neli nn. keskrühma (Rahvaerakond, Tööerakond, Kristlik Rahvaerakond ja Majandusrühm) ühinesid Rahvuslikuks Keskerakonnaks. Nende kahe suurema kodanliku partei kõrval esinesid valimistel oma nimekirjadega Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei ning pahempoolsed ametiühingud. Lisaks nimetatutele esitasid oma kandidaadid veel mitmed väiksemad grupeeringud. Käesolevas töös me võrdleme nimetatud nelja tähtsama poliitilise rühmituse esinemist IV ja V Riigikogu valimistel. Seejuures IV Riigikogu valimiste tulemuste arvestamisel on liidetud Põllumeestekogudele ja Asuniknude Koondisele antud hääled. Sama on tehtud ka Rahvuslikuks Keskerakonnaks ühinenud poliitilistele parteidele antud häältega. Revolutsiooniliste töölistekandidaatide all on mõeldud IV Riigikogu valimistel Eesti Tööliste Partei nimekirja ning V Riigikogu valimistel pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirja. Järgnevatel tabelites on antud ülevaade valimiste tulemustest eraldi linnades ja maal (vallad koos alevitega).

⁴ See liit ei püsinud kuigi kaua — juba 1933. aasta mais löid põllumeestekogud jälle asunistest lahku.

IV ja V Riigikogu valimiste tulemuste võrdlus ⁵

Tabel 1

I. Linnad

Linnad	Kehtivate hääle üldarv		Pöllumeestekogud ja asunikud		Rahvuslik Kesk-erakond		Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei		Revolutsioonilised töölikandidaadid	
	1929. a.	1932. a.	1929. a.	1932. a.	1929. a.	1932. a.	1929. a.	1932. a.	1929. a.	1932. a.
Tallinn	60 155	65 785	3 337	1 552	26 836	28 215	11 524	16 796	10 298	8 521
Haapsalu	2 149	2 435	102	66	1 458	1 596	273	396	—	43
Kuressaare	1 645	2 274	225	155	611	1 010	391	542	21	83
Narva	11 716	12 765	235	203	4 672	5 192	1 950	1 331	2 949	2 541
Nõmme	4 420	6 088	248	180	2 341	3 022	749	1 281	288	335
Paldiski	405	461	36	18	218	192	83	137	12	9
Paide	1 652	1 609	103	124	917	771	294	503	143	—
Petseri	1 398	1 995	153	178	441	634	226	171	38	33
Pärnu	9 870	10 274	292	312	4 884	5 594	2 619	1 693	860	1 332
Põltsamaa	1 145	1 277	81	80	454	371	404	608	33	34
Rakvere	3 820	4 453	344	283	1 977	2 279	937	665	188	592
Tapa	1 483	1 768	144	62	702	516	599	969	39	—
Tartu	29 771	28 571	1 433	1 396	12 701	11 984	10 513	9 267	1 634	2 213
Tõrva	1 275	1 349	64	79	606	471	535	714	34	29
Türi	1 548	1 437	72	103	641	469	509	726	287	—
Valga	5 794	6 103	191	220	2 191	2 194	2 428	2 811	706	428
Viljandi	5 505	5 324	387	317	2 734	2 171	1 208	1 510	703	573
Võru	2 710	2 808	162	140	1 443	1 421	806	885	39	38
Kokku linnades	146 461	156 776	7 575	5 468	65 913	68 102	36 048	41 005	18 322	16 804

⁵ Tabelid on koostatud Riigi Statistika Keskbüroo väljaannetes «IV Riigikogu valimised 11.—13. maini 1929» (Tallinn, 1929) ja «V Riigikogu valimised 21.—23. maini 1932» (Tallinn, 1932) toodud andmete alusel.

II. Maakonnad (ilma linnadeta) ja sõjavägi

Maakonnad	Kehtivate hääle üldarv		Põllumeestekogud ja asunikud		Rahvuslik Keskerakond		Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei		Revolutsioonilised töölistkandidaadid	
	1929. a.	1932. a.	1929. a.	1932. a.	1929. a.	1932. a.	1929. a.	1932. a.	1929. a.	1932. a.
Viru	46 619	48 518	25 013	28 850	8 411	5 736	7 812	5 593	2 741	2 466
Järva	22 723	20 154	14 561	14 152	3 422	1 637	3 335	3 491	803	—
Harju	37 160	34 433	19 561	21 436	10 992	5 623	3 261	4 209	2 379	1 390
Lääne	30 461	28 480	18 507	18 329	6 406	3 819	3 741	3 901	—	302
Saare	22 645	21 959	10 461	11 551	2 954	1 914	8 389	7 063	512	854
Pärnu	34 900	33 502	16 697	17 583	7 146	4 489	9 014	8 872	1 507	1 664
Viljandi	29 670	24 476	15 994	14 841	4 541	2 498	7 510	5 117	1 389	770
Tartu	55 247	54 266	22 416	27 062	10 713	8 357	18 840	13 183	1 694	1 029
Valga	12 615	12 298	4 762	7 520	2 208	1 081	5 321	3 401	237	103
Võru	34 148	33 198	18 708	21 061	4 994	3 883	9 270	6 936	756	291
Petseri	22 193	23 893	8 023	8 109	907	1 005	6 213	222	276	67
Maakonnad kokku	348 381	335 177	174 709	190 494	62 696	40 042	82 706	61 988	12 294	8 936
Sõjavägi	10 154	8 559	3 500	3 073	3 521	2 518	2 270	1 842	478	226

Kodanlike parteide osas oli kõige olulisemaks muudatuseks, võrreldes 1929. aasta valimistega, põllumeestekogude ja asunike ühendatud jõudude võit peaaegu kõigis maakondades. Pisut kaotas nimetatud erakond küll hääli linnades, kuid üldkokkuvõttes sai see erakond V Riigikogu valimistel 199 035 häält (39,8% kõigist kehtivatest häältest) 185 784 hääle (36,8%) vastu IV Riigikogu valimistel ning võitis juurde neli kohta Riigikogus. Samal ajal näitas mõningat nõrgenemistendentsi keskrühmade (Rahvusliku Keskerakonna) mõju. IV Riigikogu valimistel kogusid need erakonnad kokku 132 130 häält (26,1%), V Riigikogu valimistel aga ainult 110 662 häält (22,1%) (kaotasid Riigikogus kolm kohta). Seejuures kaotas Rahvuslik Keskerakond hääli just maal.

V Riigikogu valimistel ilmnas ka ESTP positsioonide mõningane nõrgenemine: ta kaotas üle 16 000 hääle ja 3 saadikukohta Riigikogus (1929. a. sai ESTP 121 024 häält, 1923. a. 104 835). Põhiliselt kaotas ESTP oma mõju maaelanikkonna hulgas. Ka mõnedes linnades (Narvas, Pärnus, Tartus, Rakveres) vähenes ESTP-le antud häälte arv. Samal ajal tugevnesid ESTP positsioonid mitmetes väikelinnades (Paide, Türi, Tapa, Viljandi, Põltsamaa, Valga, Pärnu jt.). Suure võidu saavutas ESTP Tallinnas. Siin sai ta üle 5000 hääle rohkem kui IV Riigikogu valimistel. Selle üheks põhjuseks oli EKP Tallinna organisatsiooni purustamine politsei poolt ja Tallinna pahempoolsete töölisorganisatsioonide nõrgenemine. Teine põhjus — Tööerakonna mõju langus töötavates kihtides seoses tema ühinemisega Rahvaerakonna ja Kristliku Rahvaerakonnaga. Seoses sellega sai ESTP Tallinnas umbes 3000 häält, mis 1929. a. olid antud Tööerakonna kandidaatidele.⁶

Keerukates tingimustes toimus pahempoolsete töölisorganisatsioonide osavõtt V Riigikogu valimistest. Raske organisatsioonilise olukorra tõttu ei saanud EKP vahetult juhtida töölisorganisatsioonide valimiskampaaniat. Tallinna pahempoolsed ametiühingud otsustasid siiski valimistest osa võtta. Nad moodustasid valimiste peakomitee, kellel olid sidemed revolutsiooniliste töölisorganisatsioonidega ka teistes kohtades. 2. aprillil 1932 avaldas valimiste peakomitee pahempoolsete ametiühingute ajalehes «Meie Võitluse Aeg» pikema artikli, kus selgitas proletariaadi osavõtu vajalikkust kodanliku parlamendi valimistest. Artiklis rõhutati: «Teadlik töölistkond läheb valimistele selle teadmisega, et kodanlise parlamendi kaudu ei saa töörahvas parandada oma olukorda, kuid parlamenti tuleb kasutada kui üht klassivõitluse abinõu.»⁷ Edasi näidati, kuidas valimisvõitluse ajal on võimalik teha intensiivsemat poliitilist selgitustööd ning kuidas Riigikogu kõnetooli saab kasutada kodanluse ja sotside poliitika paljastamiseks. Neid probleeme

⁶ EKPA, f. 137, nim. 1, s.-ü. 253, l. 12.

⁷ «Meie Võitluse Aeg» nr. 8, 2. aprillil 1932.

selgitasid revolutsioonilised töölisorganisatsioonid valimiste eel korduvalt nii rahvakoosolekutel kui ka oma ajalehe veergudel.

Pahempoolsed töölisorganisatsioonid seadsid oma kandidaadid üles kõigis valimisringkondades peale Järvamaa.

Ränk valge terror oli paljud proletariaadi juhud rivist välja viinud, seepärast ei olnud enamikul töörahva kandidaatidest kuigi palju poliitilise võitluse kogemusi, kuigi valdavalt olid nad ausad tööinimeste huvide kaitsjad. Siiski sattus pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirjadesse ka üksikuid juhuslikke inimesi. Kuna pahempoolsed töölisorganisatsioonid olid sel ajal üsna nõrgad, ei suutnud nad kõiki esitatavaid kandidaate põhjalikult kontrollida. Seetõttu õnnestus mõnedel aferistidel, kes olid «ülirevolutsiooniliste» esinemistega tööliikooolekutel suutnud tähelepanu võita, end valimisnimekirjadesse sokutada. Üheks selliseks, kes tööliste häältega isegi Riigikokku pääses, oli Roman Laes.

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee jälgis tähelepanelikult Riigikogu valimiskampaania käiku ning püüdis välja selgitada pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirjades esitatud isikute poliitilist olemust. Peamiseks allikaks olid seejuures 1931. aastal ja 1932. aasta algul Eestist Nõukogude Liitu siirdunud kommunistliku partei ja tööliikumise tegelaste andmed. Nende andmete alusel tekkis kahtlus, et mitmed pahempoolsete tööliste nimekirjades olevad isikud on ühenduses kodanliku politseiga. Sellest lähtudes otsustas EKP Keskkomitee, et ta ei toeta pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirju ega kutsu ka töörahvast nende toetamisele esitatud kujul. Oma valimiseelses lendlehes nimetas Keskkomitee üksikuid avantüriste ja provokaatoreid, kes olid sattunud neisse nimekirjadesse ning soovitas töörahval hääletamisel alla kriipsutada ausate tööliste nimed, mitte aga hääletada kogu nimekirja poolt.⁸ Nii nagu provokaatorite paljastamisega üldse, oli ka siin kõrvuti õigete süüdistustega vigu ja eksitusi. Võib mõista EKP Keskkomitee otsust — mitte toetada pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirju —, kuna parteil puudus võimalus esitatud kandidaate põhjalikult kontrollida ning kahtlus massilise provokatsiooni suhtes oli laialt levinud. Objektiivselt see otsus siiski õige ei olnud, sest valdava enamuse nendes nimekirjades moodustasid ausad revolutsioonilised töölisaktivistid.

EKP Keskkomitee seisukoht ei levinud aga laialdaselt ega avaldanud seepärast valimiskampaania käigule kuigi suurt mõju. Mõned kohalikud parteiorganisatsioonid võtsid valimiskampaaniast omal algatusel osa. Kuna neil ei olnud sidet EKP Keskkomiteega, siis ei olnud nad ka teadlikud viimase seisukohast. Nii on olemas andmeid EKP Saaremaa organisatsiooni osavõtu kohta kandidaatide nimekirja koostamisest ja valimiseelsest agitatsioonitööst. Aleksander Ellam koostas valimiseelse legaalse lendlehe «Töörahvas, ära usu

⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 276, l. 10, 12; f. 27, nim. 7, s.-ü. 10, l. 85.

oma vaenlasi!» esialgse käsikirja.⁹ Ka Pärnumaal võtsid kommunistid (E. Tarkpea, J. Nessler jt.) valimiskampaaniast aktiivselt osa.¹⁰ Tänu sellele toetasid mitmed Pärnu töölisorganisatsioonid (Pärnu Töötute Komitee, Sadamatöölise Uhing) pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirja.

Pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekiri sai V Riigikogu valimistel kokku 25 966 häält, s. o. 5128 häält vähem kui Eesti Tööliste Partei nimekiri IV Riigikogu valimistel. Häälte arvu vähenemise peamiseks põhjuseks oli töölisklassi revolutsiooniliste organisatsioonide ja aktiivi nõrgenemine. Teatud osa etendas ka EKP Keskkomitee seisukoht mitte toetada pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirja.

Mõningaid muudatusi toimus pahempoolsete tööliskandidaatide poolt hääletajate geograafilises paiknevuses. Nii 1929. kui ka 1932. aastal said revolutsioonilised tööliskandidaadid enamiku hääli linnades. Kuigi pahempoolsed töölised ja kehvikud kaotasid, võrreldes Eesti Tööliste Parteiga, linnades üle poolteise tuhande hääle, kasvas protsentuaalselt linnade osatähtsus: ETP kogus 1929. aastal linnades 58,9% kõigist oma häälest, pahempoolsed töölised ja kehvikud aga 64,7%. Revolutsiooniliste tööliste poolt antud häälte arv langes märgatavalt tähtsamates proletaarsetes keskustes — Tallinnas ja Narvas. Siin olid töölisorganisatsioonid saanud kõige enam areteerimiste ja rüüstamiste all kannatada. Eesti Tööliste Parteil olid olnud võrdlemisi tugevad organisatsioonid Järvamaal, seetõttu said ta kandidaadid suhteliselt palju hääli Türi ja Paide linnas. Pärast ETP sulgemist kaotasid aga revolutsioonilised töölisorganisatsioonid tugipunktid Järvamaal ning V Riigikogu valimistel ei saanud nad seal isegi oma nimekirja esitada. Seoses ETP sulgemisega olid tunduvalt nõrgenenud pahempoolsete tööliste positsioonid ka Valga, Viljandi ja Võru linnas. Samal ajal aga kasvas neile antud häälte arv Pärnus, Tartus ja Rakveres. Pärnu puhul etendas oma osa kommunistide vahetu organiseerimistöö. Tartus oli sel ajal võrdlemisi hästi organiseeritud revolutsioonilise suunaga töötute liikumine. Oma mõju avaldas siin ka 1931. aasta lõpul asutatud Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing. Rakveres oli kujunenud pahempoolsete tööliste keskuseks Virumaa Tööliste Üldühing.

Usna järsult vähenes revolutsiooniliste tööliste poolt antud häälte arv maal ja sõjaväes. Häälte arv kasvas ainult Saaremaal ja Läänemaal. Saaremaal oli põhjuseks EKP organisatsiooni selgitustöö (1929. aasta valimistel pooldas EKP Saaremaa organisatsioon boikotitaktikat); Läänemaad aga ei saa eriti arvestada, kuna siin puudub alus võrdluseks — ETP ei esitanud Läänemaal 1929. aastal oma nimekirju. Üldse oli 1920-ndate aastate lõpul ja 1930-ndate

⁹ ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 43, l. 20; EKPA, f. 13, nim. 2, s.-ü. 135, l. 5.

¹⁰ E. Tarkpea andmetel.

aastate alguses Eestimaa Kommunistliku Partei mõju maal nõrk. Seda näitavad ka IV ja V Riigikogu valimised. Suhteliselt märgatavam oli EKP tegevus IV Riigikogu valimistel Viru-, Harju-, Pärnu- ja Viljandimaal ning V Riigikogu valimistel Viru-, Harju-, Pärnu- ja Saaremaal. Nimetatud maakondadest me võime leida 30 sellist valda, kus revolutsioonilised töölised said 1929. või 1932. aasta riigikoguvalimistel 10 või rohkem protsenti kehtivatest häältest. Sellistest pahempoolsetest valdadest Virumaal tuleks esile tõsta (V Riigikogu valimiste tulemusi arvestades) Narva, Skarjatina ja Vasknarva valda. Neis valdades oli tugev kontakt Narva revolutsiooniliste töölistega ja siit sai pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekiri 980 häält (s. o. 30 protsenti kõigis neile Virumaa valdades antud häältest, valdu oli aga Virumaal sel ajal 40). Harjumaal sammusid esireas Kohila ja Järvakandi vald. Põhjust tuleb siin otsida tööstusproletariaadi olemasolust nendes valdades (Kohila paberivabrik ja Järvakandi klaasivabrik). Pärnumaa valdadest paistsid tugeva revolutsioonilise meelsuse poolest silma Vana-Kariste ja Viljandimaal Suure-Kõpu vald.

Pahempoolsed töölised said V Riigikogus 5 kohta: 2 Tallinnast, 1 Virumaalt, 1 Tartumaalt, 1 Pärnumaalt.¹¹

Valla- ja linnavolikogude valimised 1934. aasta jaanuaris

1934. aasta alguses jõudis pinge Eesti sisepoliitilises elus äärmise teravuseni. 1933. aasta oktoobrihääletusel saavutas võidu vapside koostatud uus põhiseadus, mis hakkas kehtima 24. jaanuarist 1934. Uus põhiseadus kärpis järsult parlamendi osa riigis ning andis praktiliselt piiramatud diktaatorivolitused riigipeale (riigivanemale). Sellega oli avatud lai tee fašistliku režiimi kehtestamiseks. Äge võitlus toimus aga ühelt poolt Eesti Vabadussõjalaste Liidu (vapside) ja teiselt poolt nn. vanade kodanlike parteide vahel. Küsimus seisnes selles, kes neist saavutab riigi fašismiseerimisprotsessis juhtpositsiooni. Fašismivastased jõud olid selleks ajaks tunduvalt nõrgenenud. Suuremates keskustes (Tallinnas, Tartus ja Narvas) ei olnud 1934. aasta alguseks veel taastatud EKP illegaalseid organisatsioone. EKP juhtimisel tegutsevad pahempoolsed töölisorganisatsioonid olid tugevasti kannatanud 1933. aasta repressioonide tagajärjel. ESTP parempoolsete liidrite vastuseisu tõttu ei olnud 1933. aastal õnnestunud luua tööliklassi fašismivastast ühisrinnet. Kõige selle tagajärjel ei suutnud fašismivastased jõud avaldada kuigi suurt mõju poliitilisele võitlusele 1934. aasta alguses.

¹¹ ENSV ORKA, f. 80, nim. 5, s.-ü. 1, l. 65. Seni on mitmetes töödes (ka käesoleva uurimuse autori omades) ekslikult antud järgmine kohtade jaotus: 3 Tallinnast, 1 Virumaalt ja 1 Tartumaalt.

1934. aasta esimestel kuudel oli ette nähtud ulatuslik valimiste tsükkel: valimisele pidid tulema kohalikud omavalitsused, Riigikogu ja riigipea (riigivanema nimetuse all).

Valla- ja linnavolikogude¹² valimised 1934. aasta jaanuari esimesel poolel olid n.-ö. eelprooviks suurematele poliitilistele lahingutele. Need valimised näitasid, milline oli poliitiliste jõudude vahekord ja millised ühe või teise rühmituse perspektiivid järgmise etapil — riigipea ja Riigikogu valimistel. Täpse arvulise ülevaate andmine nende valimiste tulemustest (s. o. kui palju hääli sai üks või teine poliitiline rühmitus kõigis valdades või linnades kokku) on väga raske, võiks isegi öelda praktiliselt lahendamatu ülesanne. Kõigepealt oli nendel valimistel rakendatud uus süsteem¹³ keeruline ja ebaülevaatlik. Peale selle oli seekord valimistel rohkesti uusi rühmitusi. Sageli esinesid sellised rühmitused ainult ühes linnas või vallas ja nende poliitiline suunitlus polnud alati selge. Eespool öeldust hoolimata võimaldavad valimiste tulemused teha mõningaid järeldusi poliitiliste jõudude vahekorra muutumisest.

Vallavolikogude valimistest (7.—8. jaanuaril 1934) annab ülevaate järgnev tabel. Selgituseks selle juurde tuleb märkida, et Asunikude Koondise näiline ülekaal Põllumeestekogude ees on tingitud vastava tabeli ebatäpsest täitmisest Petserimaa valimiskomisjoni poolt. Nimelt kanti seal Asunikude Koondise lahtrisse kõik põllupidajate nimetuse all esinenud valimisliidud.¹⁴ Tegelikult olid neist umbes pooled oma poliitiliselt suunalt Põllumeestekogude omad. Seda silmas pidades võib öelda, et vallavolikogude valimistel oli Põllumeestekogudel tegelikult väike ülekaal Asunikude Koondise ees. Kokku saavutasid need kaks erakonda suure enamuse vallavolikogudes (eriti kui arvestada, et ka muudest kodanlikest rühmitustest olid paljud kas Põllumeestekogudele või Asunikude Koondisele lähedased).

Vapsid kuigi häid tulemusi ei saavutanud: nad said vaid pisut üle 10 protsendi mitmesugustele rühmitustele antud häältest. Seejuures tuleb arvestada, et vapside nimekirjad olid esitatud ainult umbes pooltes valdades.¹⁵ See näitab, et vapsid ei olnud maal saa-

¹² Uue põhiseaduse järgi kuulusid maakonna omavalitsused likvideerimisele ja seepärast ei toimunud ka maavolikogude valimisi.

¹³ Selle järgi pidid kõik valimisühendused ja -liidud esitama oma kandidaadid kolmikutena. Kõik esitatud kolmikud trükiti suurtele valimislehtedele, mis enne valimisi saadeti valijatele koju kätte. Peale registreeritud kolmikute oli neil lehtedel veel nn. vaba ruut, kuhu iga valija võis vastavalt oma soovile kirjutada täiendavalt nimesid. Valija pidi endale meelepärase kolmiku (ruudu) valimis-lehest välja lõikama, ümbrikusse panema ja valimiste päeval viima valimisjaoskonda. Paljud valijad hääletasid vabade ruutudega (s. o. valija enda poolt koostatud kolmikutega). Sinna kirjutatud isikute poliitilist kuuluvust pole aga sageli võimalik kindlaks määrata.

¹⁴ ENSV ORKA, f. 40, nim. 1, s.-ü. 506, l. 381—382.

¹⁵ Sealsamas, l. 296—382.

Tabel 2

Vallavolikogude valimiste tulemused (7.—8. jaan. 1934)¹⁶

Maakonnad	Osavõtu %	Kehtivaid hääli	ESTP	Vapsid	Põllu- meeste kogud	Rahvuslik Keskerak- kond	Asu- nikud	Muud ko- danlikud rühmad	Muud sotsialistl. rühmad	Iseseisvad valimis- ühendused
Virumaa	61,5	33 297 + 7 469 ¹⁷	—	3 628	7 483	—	6 382	12 354	1 561	1 889
Järvamaa	61,1	16 385 + 2 941	496	3 287	6 223	273	4 621	894	488	103
Harjumaa	57,4	26 982 + 5 734	—	1 943	7 709	—	8 129	7 196	1 490	515
Läänemaa	60,4	23 703 + 3 551	—	2 104	6 479	—	5 467	7 352	1 240	582
Saaremaa	59,0	16 893 + 1 584	2 631	2 699	5 920	—	2 962	1 802	446	443
Pärnumaa	61,0	21 697 + 5 985	2 772	1 723	5 409	25	2 029	9 121	1 118	—
Viljandimaa	64,5	20 728 + 4 828	—	3 622	8 600	33	4 672	1 251	2 485	56
Tartumaa	65,6	38 455 + 9 355	2 992	4 201	9 829	1 604	9 249	7 148	2 882	542
Valgamaa	77,1	10 138 + 3 056	2 183	998	2 492	120	2 806	1 319	—	220
Võrumaa	69,2	25 715 + 8 175	920	3 435	7 663	—	6 798	4 105	2 058	638
Petserimaa	80,8	26 969 + 2 087	—	332	781	1 269	19 877	2 579	2 120	11
K o k k u	65,65	260 963 + 54 765	11 494	27 972	68 588	3 324	72 992	55 121	15 888	4 999

¹⁶ ENSV ORKA, f. 40, nim. 1, s.-ü. 506, l. 383—385.¹⁷ Valijate koostatud ruudud (nende osas ei ole võimalik kindlaks teha jaotust parteide järgi).

vutanud domineerivaid positsioone. ESTP tegelased esinesid paljudel juhtudel mitte oma partei ametlikus nimekirjas, vaid nn. muude sotsialistlike rühmituste nimetuse all. Viimastest kuulusid mõned nimekirjad ka revolutsioonilistele töölistele (esinesid ainult üksikutes valdades). Üldiselt oli ESTP mõju maal V Riigikogu valimistega võrreldes tugevasti langenud: 18,5 protsendi asemel kogusid nad nüüd ainult umbes 10 protsenti häältest.

Revolutsioonilised tööliised saavutasid kõige paremaid tulemusi Vana-Kariste vallas. Nende poolt anti siin 342 häält (680-st trükitud ruudust) ja nad said vallavolikogus 8 kohta 18-st (8 kohta said kodanlikud rühmitused ja 2 kohta läks vabadele ruutudele).¹⁸ Vana-Karistes juhtis maatööraha võitlust sel ajal kommunist Jaan Pärn.¹⁹

Nädal aega hiljem (s. o. 14. ja 15. jaanuaril) toimusid valimised linna- ja alevivolikogudesse. Ülevaate valimiste tulemuste kohta linnades annab tabel 3. Selles on ühtlasi võrreldud 1934. aasta linnavolikogudevalimisi eelmiste linnavolikogude valimistega (toimusid 1929. aasta detsembris ja 1930. aasta jaanuaris) ja V Riigikogu valimistega (1932. aasta mais). Vaadeldud on ESTP-le, Rahvuslikule Keskerakonnale ja pahempoolsetele töölistele antud häälte dunaamikat. 1934. aasta valimiste juures on toodud ära ka vapside häälte arv. Tegelikult oli valimistel esinenud rühmituste arv tunduvalt suurem (mõnes linnas isegi üle kümne). Teiste rühmituste kohta ei olnud aga võimalik saada võrreldavaid andmeid (esinesid ainult ühes või mõnes üksikus linnas) või nende osatähtsus oli üsna väikene.

Rahvusliku Keskerakonna kandidaadid esinesid 1934. aasta jaanuarivalimistel väga paljude eri nimede all (Eesti Rahvuslik Valimisliit, Töö ja Vabaduse Liit jne.). Tolleaegse ajakirjanduse abil on võimalik neid nimetusi enamikul juhtudel dešifreerida. Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei esines linnades enamasti oma õige nime all, kuid mõnes kohas kasutas ta ka «varjunimesid». Mõne linna suhtes ei läinud siiski korda välja selgitada, milliste nimetuste all esinesid seal ESTP (Tõrvas, Paldiskis, Petseris) ja Rahvuslik Keskerakond (Petseri; 1929/30. aasta valimistel — Nõmme, Petseri, Paldiski). Mõnede väikelinnade andmed aga üldpilti oluliselt ei muuda.

Omajagu raskusi tekitab revolutsiooniliste töölisrühmade kindlaksmääramine. EKP Keskkomitee esindaja E. Alas oma ettekandes Poola-Baltimaade sekretariaadis (1934. aasta veebruaris) märkis, et kommunistliku parteiga seotud tööliste nimekirju õnnestus üles seada neljas linnas: Tallinnas, Narvas, Pärnus ja Rakveres.²⁰ Seejuures Tallinnas arvestas E. Alas sellisena ainult Tallinna Töö-

¹⁸ ENSV ORKA, f. 40, nim. 1, s.-ü. 506, l. 331—335.

¹⁹ EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 365, l. 8—9 (J. Pärna mälestused).

²⁰ EKPA mikrofilimide fond. Стенограмма заседания Польско-Прибалт. Л.—С. 10. 2. 34 г.

Tabel 3

Linnavolikogude valimised 14. ja 15. jaanuaril 1934 (võrdlus 1929/30. aasta linnavolikogude- ja 1932. aasta Riigikogu-valimistega) ²¹

Linn	Kehtivaid hääli			Pahempoolsed töölised			ESTP			Rahvuslik Keskerakond			Vapsid
	1929/30	1932	1934	1929/30	1932	1934	1929/30	1932	1934	1929/30	1932	1934	1934
Tallinn	53 486	65 785	66 130 — 3 494 ²²	8 607	8 521	1 638	9 850	16 796	6 937 ²³	14 036	28 215	6 337 ²⁴	30 462
Tartu	25 537	28 571	30 254 — 3 012	1 565	2 213	—	5 380	9 267	2 531	9 528	11 984	4 451	13 016
Narva	12 553	12 765	12 004 — 1 525	1 889	2 541	640	1 671	1 331	260	3 939	5 192	1 469	4 594
Pärnu	11 092	10 274	10 995 — 817	475	1 332	464	2 215	1 693	811	5 648	5 594	4 021	3 058
Viljandi	6 325	5 324	6 565 — 467	234	575	—	2 106	2 171	1 567	1 698	2 171	420	2 351
Nõmme	5 279	6 088	6 254 — 815	—	335	—	526	1 281	283	—	3 022	305	1 549
Valga	5 610	6 103	6 024 — 398	—	429	—	2 229	2 194	1 329	1 584	2 194	1 002	1 684
Rakvere	4 505	4 453	4 967 — 1 020	—	592	160	618	665	310	1 720	2 279	562	884
Võru	2 922	2 808	2 660 — 247	—	38	—	610	885	237	1 081	1 421	209	660
Petseri	2 142	1 995	2 532 — 166	—	33	—	122	171	—	—	634	—	205
Haapsalu	2 281	2 435	2 390 — 374	—	43	—	196	396	50	598	1 597	1 168	391
Kuressaare	2 073	2 274	2 337 — 329	—	83	—	477	547	345	754	1 010	591	371
Paide	1 749	1 609	1 776 — 159	—	—	—	238	503	138	1 102	771	536	426
Tapa	1 486	1 768	1 650 — 619	—	—	—	249	969	153	382	516	220	294
Põltsamaa	1 220	1 277	1 632 — 54	—	34	—	561	608	698	131	371	208	436
Türi	1 577	1 437	1 509 — 346	—	—	—	364	726	293	142	469	288	—
Tõrva	—	1 349	1 380 — 218	—	29	—	161	714	—	202	471	202	104
Paldiski	464	461	501 — 25	—	9	—	—	137	—	—	192	171	135

²¹ Tabel on koostatud järgmiste allikate alusel: ENSV ORKA, f. 40, nim. 1, s.-ü. 458, 459, 460; V Riigikogu valimised 21.—23. maini 1932. Tallinn, 1932.

²² Esimene arv tähendab maksvaks tunnistatud ruute, teine nn. vabu ruute. Valimiskoondistele antud häälte lugemisel ei ole vabu ruute arvesse võetud.

²³ ESTP esines Tallinnas kahe nimekirjaga; esimene (eesotsas A. Rei, L. Johanson jt.) sai 5335 ruutu, teine (A. Jõeäär, N. Andresen jt.) — 1602.

²⁴ 1929/30. aasta valimiste puhul on arvestatud kokku Rahvaerakonnale, Tööerakonnale ja Kristlikule Rahvaerakonnale (s. o. parteidele, mis hiljem moodustasid Rahvusliku Keskerakonna) antud hääled. 1934. aasta valimiste juures on Rahvuslikule Keskerakonnale antud häältele liidetud mõnedes linnades lahus esinenud kristlike rühmituste hääled.

liste ja Töötute Ühise Valijate Ühenduse nimekirja, mis sai 1638 häält. Selles nimekirjas kandideeris pahempoolsete tööliste ja kehvikute Riigikogu-rühma liige Priidik Kroos²⁵, kommunist Hilda Lepp, tuntud revolutsioonilise töölisliikumise tegelased Gustav Mollart, Osvald Blauart, Aleksander Välison jt.

Autori arvates võib aga vähemalt osaliselt pahempoolseks rühmituseks pidada ka Tallinna Üürnikkude Seltsi «Üürnik» ning Tööliste ja Kõigi Kehvikute Ühist Valijate Ühendust. 1930. aasta alguses toimunud Tallinna linnavolikogu valimistel esines ka üürnikkude ja tööliste nimekiri, kuid selles ei olnud pahempoolseid tegelasi. Üürnikkude selts ise oli sel ajal eraldunud revolutsioonilistest töölisorganisatsioonidest. 1933. aastal aga astusid paljud pahempoolsed tööliselised üürnikkude seltsi ja hakkasid seda järk-järgult üle võtma.²⁶ 1934. aasta alguses oli see ülevõtmisprotsess veel pooleli ning linnavolikogu kandidaatide nimekiri koostati siin kompromissina seltsi seniste juhtide ja revolutsioonilise tiiva vahel. Seetõttu oli selle nimekirja eesotsas mitmeid üsna kõikuva poliitilise joonega isikuid (A. Sprenk jt.), kuid kõrvuti nendega sisaldas nimekiri selliseidki tuntud pahempoolseid tegelasi nagu Karl Kingisepp, Richard Jõulu, Voldemar Reining, Konstantin Weiss, Mihkel Ligi, Hugo Mühlhausen jt. Mitmeid nendest (K. Kingisepp, R. Jõulu, K. Weiss, M. Ligi) valiti 1930. aastal EKP juhtimisel koostatud Tallinna tööliste nimekirja järgi Tallinna linnavolikokku.²⁷ Seda silmas pidades võib öelda, et vähemalt pooled Tallinna Üürnikkude Seltsi «Üürnik» ning Tööliste ja Kõigi Kehvikute Ühise Valijate Ühenduse poolt hääletajatest seisis revolutsioonilise klassivõitluse platvormil. Üldse hääletas selle nimekirja poolt 1934. aasta jaanuaris 3073 valijat.²⁸

Haapsalus, Paides ja Türil esinesid nii 1929/30. aastal kui ka 1934. aastal linnavolikogude valimistel väikesed töölisrühmad ESTP-st eraldi. Kuna nende kandidaatide poliitiline kuuluvus ei ole päris selge, siis pole ka nende poolt antud hääli arvestatud tabelis pahempoolsete tööliste häälte hulka.

Kõigis linnades kokku said revolutsioonilised tööliselised 1929/30. aasta linnavolikogudevalimistel ligi 13 000 häält, V Riigikogu valimistel ligi 17 000, 1934. aasta valimistel aga umbes 4500 häält (siia on arvestatud ka pooled üürnike häältest). Üldse said pahempoolsed töölisrühmad 1934. aasta valimistel kohti linnavolikogudes järgmiselt: Tallinnas 2 (tööliste ja töötute nimekirja järgi, peale selle veel 4 üürnike, tööliste ja kehvikute nimekirja alusel), Narvas 2, Pärnus 1, Rakveres 1.²⁹ Peale linnade oli ka kahes alevis

²⁵ Kandidaatide esitamise ajal viibis P. Kroos veel Eestis, 1933. aasta lõpul läks ta Nõukogude Liitu.

²⁶ EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 935, l. 6; R. Jõulu mälestused. Autori valduses.

²⁷ ENSV ORKA, f. 40, nim. 1, s.-ü. 458, l. 801; s.-ü. 460, l. 108.

²⁸ ENSV ORKA, f. 40, nim. 1, s.-ü. 460, l. 128, 132.

²⁹ ENSV ORKA, f. 40, nim. 1, s.-ü. 459, lk. 662; s.-ü. 460, l. 107, 108, 529, 659.

(Sindis ja Kundas) üles seatud pahempoolsete tööliste nimekirjad. Kundas sai see nimekiri 51 häält (975-st) ja ühe koha alevivolikogus; Sindis 181 häält (1138-st), millega alevivolikokku pääses kolm revolutsioonilist töolist, neist kaks kommunisti — Jaak Nessler ja Mihkel Schöön.³⁰

Linnavolikogude valimistel said raske kaotuse osaliseks Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei ja Rahvuslik Keskerakond. ESTP kandidaadid said seekord 39 protsenti V Riigikogu valimistel neile antud häältest; võrreldes 1929/30. aasta linnavolikogudevalimisega — 57 protsenti. Eriti suur oli nende lüüasaamine Tartus ja Narvas. Sisuliselt oli ESTP kaotus aga veelgi suurem: teatavasti olid pahempoolsed töölisorganisatsioonid (ESTP tähtsamad võistlejad suuremates linnades senistel valimistel!) tunduvalt nõrgenenud repressioonide tagajärjel. ESTP-l aga mingisuguseid takistusi valimiseleks agitatsiooniks ei olnud. Rahvusliku Keskerakonna kaotus ei olnud väiksem: tema kandidaadid kogusid vähem kui ühe kolmandiku V Riigikogu valimistel saavutatud häältest.

Samal ajal saavutasid vapsid linnavalimistel suurt edu. Nad kogusid linnades keskmiselt ligi 42 protsenti kõigist häältest. Seejuures Tallinnas hääletas 49, Tartus 48 ja Narvas 44 protsenti valimistest osavõtjatest vapside poolt. Vapsid võitsid mitmetes linnavalitsustes juhtpositsioonid enda kätte.

Alevivolikogude valimistel esinesid vapsid märgatavalt nõrgemini kui linnades: nad said siin ainult 20 protsenti häältest. ESTP saavutas aga alevites paremaid tulemusi — ligi 30 protsenti.³¹ Eriti tugevad olid ESTP positsioonid Kundas ja Antslas.³² Alevite osatähtsus linnadega võrreldes oli aga väga väike. Valijate arv alevites moodustas vaid umbes 8 protsenti linnade valijatest.

Omavalitsuste valimised (eriti linnades) näitasid, et fašistlik partei — Eesti Vabadussõjalaste Liit — oli suutnud endale luua laialdase sotsiaalse baasi. Vapse toetasid üsna suurte annetustega paljud kapitalistid.³³ Mõned neist taotlesid Saksa orientatsiooni võitu Eesti poliitikas, teised lootsid vapside võimuleupitamise tasuks saada neilt soodsamaid äritegemise võimalusi. Vapside vihane võitlus kommunismi ja marksismi vastu meeldis muidugi kõigile kodanlikele ringkondadele. Arvuliselt moodustasid vapside toetajaskonna enamiku linna väikekodanlikud kihid. Ka teatud osa proletariaadist (eriti töötutest) sattus ajutiselt vapside kilda.³⁴ Vapside mõju kasvu töötavates kihtides põhjustas rida asjaolusid.

³⁰ «Päevaleht» nr. 16, 17. jaanuaril 1934; «Riigi Teataja Lisa», 1934, nr. 30, lk. 875; nr. 47, lk. 1487.

³¹ Enamikus alevites esinesid sotsialistid mitte ESTP nime all, vaid mitmesuguste teiste sotsialistlike rühmitustena.

³² ENSV ORKA, f. 40, nim. 1, s.-ü. 506, l. 386—388.

³³ ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 69, l. 151.

³⁴ ЕКРА микрофильме фонд. Стенограмма заседания Польско-Прибалт Л.—С. 10. 2. 34 г.

Vapside liidrid olid n.-ö. uued inimesed poliitikas ega olnud veel jõudnud end oma praktilise tegevusega nii kompromiteerida nagu vanad poliitikategelased. Vapsid olid osavad sotsiaalses demagoogias. Nad kritiseerisid teravalt tõeliselt esinevaid ja igale tööinimesele silmatorkavaid kapitalistliku ühiskonna pahesid (tööpuudus, sotsiaalne ebaõiglus, korruptsioon jne.). Seejuures ei näidanud nad muidugi nende pahede tegelikke põhjusi vaid veeretasi kõik patud ja pahed «erakonnameeste» ebaaususe ja saamatuse kaela.

Vapside mõju kasvu tööliste keskel soodustas ka pettumus ESTP liidrite kokkuleppepoliitikas kodanlusega. Alaliste repressioonidega nõrgestatud revolutsioonilised töölisorganisatsioonid ei suutnud sotsidest eemalduvaid töölisi alati tõmmata enda poole — sageli läksid sellised tööliselid vapside juurde. Ka pahempoolsete organisatsioonide senistest toetajatest läks osa üle fašistide leeri. Nii mõnigi väheteadlik tööline arutles umbes nii: «Kommunistid ei saa nii kui nii midagi ära teha: nad pannakse üksteise järel vangi; vapsidel, paistab, läheb asi hoogsamalt, ka politsei ei takista neid. Lõppude lõpuks lubavad ka vapsid parandada tööinimese olukorda — võib-olla, et teevad ka midagi, ega nad hullemad kui senised võimumedhed ikka ei ole.» Just sügav pettumus eesti kodanluse ja reformistlike ESTP liidrite senises poliitikas tõukas teatud osa tööinimestest vapside mõju alla. Energilisemat vastulööki vapsidele takistas tööliisklassi lõhestatus, fašismivastase ühistrinde puudumine.

Riigivanema ja Riigikogu valimisi 1934. aasta kevadel teatavasti ei toimunud. K. Päts ja J. Laidoner, haaranud 12. märtsil 1934 kogu võimutäiuse riigis enda kätte, lükkasid need valimised määramatuks ajaks edasi. Siiski pakub teatud huvi pahempoolsete töölisorganisatsioonide osavõtt kandidaatide esitamisest Riigikogu valimistele. Juba 1934. aasta jaanuaris moodustasid Tallinna pahempoolsed ametiühingud valimiste juhtimiseks komisjoni, kuhu kuulusid Erich Ellmann, Marta Reino, Sinaida Moose, August Rattas, Valter Arbet, Johannes Vahtkerl.³⁵ EKP Keskkomiteel õnnestus komisjoniga ühendusse astuda ning Riigikogu kandidaatide ülesseadmine toimus põhiliselt kommunistliku partei juhtnööride järgi.³⁶ Revolutsioonilised tööliselid esitasid oma kandidaadid kõigis seitsmes valimisringkonnas. Üldse esitasid nad 34 kolmikut kokku 74 kandidaadiga (paljud kandidaadid esinesid kahes või isegi kolmes kolmikus).³⁷ Aktiivne kandidaatide esitamine Riigikogu valimistele näitas, et revolutsiooniline töölisliikumine hakkas vähehaaval ületama 1933. aasta lõpul esinenud mõõna.

³⁵ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 321, l. 72.

³⁶ Sealsamas, l. 7, 28.

³⁷ ENSV ORKA, f. 80, nim. 5, s.-ü. 2146, 2155, 2164, 2174, 2184, 2194, 2203.

1938. aasta Riigivolikogu-valimised

1934. aasta märtsist kuni 1938. aasta alguseni valitses Pätsi—Laidoneri klikk ilma parlamendita. Sel ajal ei toimunud ei Riigikogu ega ka kohalike omavalitsuste valimisi. 1936. aasta detsembris viidi läbi Rahvuskogu valimised. Rahvuskogu ülesandeks oli uue põhiseaduse väljatöötamine. Pätsi diktatuuri suhtes opositsioonilised ringkonnad valdavas enamuses boikoteerisid Rahvuskogu valimisi. Seetõttu 50 valimisringkonnas 80-st valimisi ei toimunudki ning valitsuse kandidaadid loeti ilma valimisteta «valituiks». Sellised «valimised» ei andnud muidugi mingit ülevaadet poliitiliste rühmituste tegelikest jõududest riigis.

Rahvuskogu poolt väljatöötatud uus põhiseadus hakkas kehtima 1. jaanuarist 1938. Vastavalt uuele põhiseadusele tuli 1938. aasta alguses läbi viia Riigikogu ühe koja — Riigivolikogu valimised. Kuigi Riigivolikogu õigused olid väga piiratud, oli valimistel küllaltki suur poliitiline tähtsus. Võimulolev klikk lootis sellega tõsta oma poliitilist ja moraalset prestiiži. Samal ajal andsid valimised antifašistlikele jõududele mõningaid, kuigi väga piiratud võimalusi poliitilise selgitustöö tegemiseks.

Valitsev kildkond alustas ettevalmistusi Riigivolikogu valimisteks juba 1937. aasta sügisel, s. o. ammu enne nende ametlikku väljakuulutamist. Isamaaliidu Keskkomitee koosolekul 14. oktoobril 1937 käsitlesid valimiste ettevalmistuse küsimusi oma kõnedes riigihoidja K. Päts ja peaministri asetäitja K. Eenpalu. Mõlemad rõhutasid, et poliitilistele erakondadele valimiste ajal tegevusvabadust ei anta. Samal ajal püstitas Eenpalu ülesande luua valitsuse pooldajatest «põhiseaduse elluviimise rahvarinne», s. o. organisatsioon, mis kindlustaks valimistel riigiaparaadi abiga sobivate kandidaatide läbiviimise ning ka hiljem Riigivolikogus toetaks igati valitsevat režiimi. Seejuures märkis Eenpalu, et «põhiseaduse elluviimise rahvarinde» vastastele ei anta tegutsemisvabadust.³⁸

Valitsus püüdis oma poolehoidjaskonda valimiste eel laiendada. Kokkulepet taotleti vapsidega ja mõnede teiste Pätsi klikiga opositsioonis olevate kodanlike tegelastega. Paraku andsid need katsed üsna kesiseid tulemusi. Üheks valitsuse poole ületulnud tegelaseks oli J. Teemant, kes veel 1936. aasta lõpul kirjutas alla 4 endise riigivanema protestikirjale valitsuse tegevuse vastu, nüüd aga kandideeris Riigivolikokku «põhiseaduse elluviimise rahvarinde» toetusel. Samal ajal pandi täie pingega tööle politseiaparaat, kes pidi igati takistama agitatsiooni Pätsi «rahvarinde» vastaskandidaatide eest.³⁹

Ka Eestimaa Kommunistlik Partei alustas aegsasti ettevalmistustöid. Riigivolikogu valimisi tuli ära kasutada fašismivastaste

³⁸ «Uus Eesti» nr. 280, 15. oktoobril 1937.

³⁹ ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 38, l. 6.

jõudude koondamiseks. 1937. aasta sügisel võttis EKP Keskkomitee vastu ulatusliku otsuse «Partei ülesannetest seoses eelseisvate parlamendivalimistega». Selles rõhutati, et peaülesandeks valimiskampaanias on võitlus Eesti iseseisvust ähvardava hitlerliku agressiooni vastu. Sellepärast oli tarvis võidelda nii vapside kui ka Pätsi kliki kandidaatide vastu. Otsuses on öeldud: «Kommunistlik partei peab viivitamatult astuma läbirääkimistesse kõigi demokraatlike parteide ja gruppidega laialdase antifašistliku, demokraatliku rinde loomiseks eelseisvatel parlamendivalimistel. Demokraatlik valimisblokk võib ühendada kommunistliku partei, sotsiaaldemokraatliku partei, ametiühingud, rahvusliku keskerakonna, asunikud, vähemusrahvuste demokraatlikud organisatsioonid ja teised fašismivastased grupid. Peale selle on vaja saavutada, et demokraatlikust blokist võtaksid osa valitsusleeri kõik opositsioonilised grupid, kes on meelestatud antihitlerlikult ja ei ole nõus täieliku totaliseerimisega.»⁴⁰

Nii ulatuslikku valimisblokki aga luua ei õnnestunud. Endistest ESTP liikmetest keeldusid Tööliskoja tegelased eesotsas L. Johansoniga igasugusest koostööst. Nad esitasid mitmetes ringkondades ühisrindega konkureerivaid oma kandidaate. Asunike Koondis eelistas enamikul juhtudel demokraatlikele jõududele kokkulepet vapsidega. Rahvusliku Keskerakonnaga lepiti kokku, et valimiste ajal ei hakata omavahel konkureerima ega vastuagitatsiooni tegema. Keskerakonna tegelased ei pidanud aga sellest kokkuleppest alati kinni. Nii esitati Tartus ühisrinde kandidaadile K.-E. Jalakale vastaskandidaat Keskerakonna leerist — H. Mäelo. Tihedam koostöö saavutati opositsiooniliste parempoolsete sotsialistide rühmaga. Lepiti kokku, millised kandidaadid seatakse üles ühes või teises ringkonnas ning organiseeriti ka ühiselt agitatsioonitööd nende kasuks.

3.—4. veebruaril 1938 toimus ühisrinde valimiseelne nõupidamine, kus analüüsiti kujunenud olukorda ning otsustati jätkata võitlust demokraatlike jõudude koondamise eest töölisklassi ühisrinde ümber.⁴¹

Ühisrinne koos opositsiooniliste parempoolsete sotsialistidega seadis üles 24 kandidaati, neist umbes pooled ühisrinde esindajad (Neeme Ruus, Voldemar Jaanus, Aleksander Aben, Kristjan-Eduard Jalak jt.). Esialgu esitati küll 29 kandidaati, kuid osa neist tühistati või ei saanud vajalikku 150 toetusallkirja.⁴² Raskusi tööliskandidaatide ülesseadmisel valmistas ka see, et iga kandidaat pidi tasuma 250 krooni kautsjoni, millest ta ilma jäi, kui ei kogunud 25 protsenti oma ringkonna häältest.

Tööliskoja tegelased seadsid üles kuus kandidaati, Rahvuslik Keskerakond — umbes 20, asunikud 25, vapsid üle 30. Pätsi «rah-

⁴⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 362, l. 3.

⁴¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 364, l. 7—8.

⁴² Sealsamas, l. 45.

varinne» esitas igas ringkonnas ühe kandidaadi, s. o. kokku 80. Peale selle esines veel üsna palju n.-ö. metsikuid kandidaate — enamasti kohalikke tegelasi, kes ühtegi nimetatud poliitilisse voolu ei kuulunud. Muide, ka mõned Isamaaliidu tegelased, kes oma kaasvõitlejate poolt olid kõrvale tõrjutud ja ei saanud esineda «põhiseaduse elluviimise rahvarinde» nimekirjas, esitasid oma kandidatuure «metsikutena». Kokku esines Riigikogu valimistel üle 200 kandidaadi.

Agitatsioonitööd opositsiooniliste kandidaatide kasuks sai läbi viia vaid piiratult. «Rahva Sõna» tegi n.-ö. ridade vahelt selgitustööd ühisrinde ja opositsiooniliste parempoolsete sotsialistide kandidaatide kasuks⁴³: otsene agitatsioon nende eest ei olnud lubatud. Ka suulist selgitustööd sai opositsiooni kasuks teha politseilise jälitamise tingimustes üsna kitsas ulatuses. Põhilisteks organisatsioonideks, kellele ühisrinde jõud valimiseelses töös tuginesid, olid ametiühingud. Kuigi neile oli rangelt keelatud poliitikaga tegelemine, sai ametiühingu aktiivi võrdlemisi ulatuslikult ära kasutada nii koosolekute korraldamisel kui ka selgitustööl kodudes.

Vahetult enne valimisi andis EKP Keskkomitee välja üleskutsed «Kellele hääletada?».⁴⁴ Selles kutsuti üles hääletama vapside ja Pätsi «rahvarinde» kandidaatide vastu, kes sõbrutsevad vapsidega ja lipitsevad hitlerliku Saksamaaga. Uhtlasi loetleti üleskutses need kandidaadid, kes asusid fašismivastastel positsioonidel ja kelle poolt oli vaja hääletada. Sellesse nimekirja kuulusid ühisrinde ja opositsiooniliste parempoolsete sotsialistide kandidaadid, enamik Keskerakonna kandidaate, mõned asunikud ja kaks Tööliskoja kandidaati, kes ei konkureerinud teiste proletariaadi esindajatega. Paraku oli selle põrandaaluse lendlehe levik piiratud.

Kõikidest survevahenditest ja muudest abinõudest hoolimata ei kujunenud Riigivolikogu valimiste tulemused valitsevale klikile kuigi meeldivateks. Valimised toimusid 72 ringkonnas, kuna 8 ringkonnas loeti Pätsi «rahvarinde» kandidaadid ilma hääletamata valituiks. Nendes ringkondades ei olnud opositsioon oma kandidaate esitanud või need olid tühistatud. Ülevaate valimiste tulemustest annab tabel 4.

Nagu tabel näitab, said opositsioonilised kandidaadid kokkuvõttes tunduvalt rohkem hääli kui Pätsi «rahvarinne». Ei aidanud Pätsi klikki politseiline surve vastaskandidaatidele, igasugused «valimisknihvid» ja isegi võltsimised.⁴⁵ On selge, et normaalsetes valimistingimustes, s. t. tingimustes, kus vastaskandidaatidel oleksid olnud samasugused tegutsemisvõimalused kui valitsuskandidaatidel, oleks Pätsi kandidaatide lüüasaamine olnud palju suurem.

⁴³ «Rahva Sõna» nr. 4, 28. jaanuaril 1938.

⁴⁴ EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 12, l. 174-a; ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 117, l. 53.

⁴⁵ ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 1341, l. 20—25.

1938. aasta Riigivolikogu-valimiste tulemused ⁴⁶

Tabel 4

Linn või maakond	Hääleõigus- likke ko- danikke	Kehti- vaid hääli	Pätsi «rahvarinne»			Kogu opositsioon			Uhisrinne + ESTP ⁴⁷		
			Hääli	Kandi- daate	Saadi- kuid	Hääli	Kandi- daate	Saadi- kuid	Hääli	Kandi- daate	Saadi- kuid
Tallinn	109 705	69 316	25 745	12	6	43 571	29	6	10 347	8	2
Tartu	40 134	29 404	7 111	4	0	22 293	8	4	4 681	2	2
Harjumaa	53 676	37 521	19 006	6	4	18 515	9	2	1 256	1	0
Järvamaa	35 864	25 154	14 037	4	4	11 117	7	0	1 025	1	0
Läänemaa	45 989	32 911	15 346	5	2	17 565	9	3	—	—	—
Petserimaa	36 913	25 524	9 089	4	1	16 435	6	3	—	—	—
Pärnumaa	43 472	33 693	19 001	5	3	14 692	8	2	8 436	3	2
Saaremaa	25 119	18 798	11 211	3	3	7 587	3	0	4 986	2	0
Tartumaa	65 560	46 045	24 080	8	7	21 965	14	1	2 013	1	0
Valgamaa	23 994	18 119	9 958	3	3	8 161	4	0	2 475	1	0
Viljandimaa	25 340	18 633	9 791	3	3	8 842	6	0	747	1	0
Virumaa	88 223	64 020	30 344	10	7	33 676	17	3	5 706	3	0
Võrumaa	41 167	27 337	13 526	5	3	13 813	8	2	809	1	0
K o k k u	635 156	446 477	208 245	72	46	238 232	128	26	42 484	24	6

⁴⁶ Tabel on koostatud valimiste peakomitee kokkuvõtlike tabelite järgi (ENSV ORKA, f. 84, nim. 1, s.-ü. 1794, l. 1—544). Seal toodud arvud erinevad mõnes kohas pisut ajakirjanduses avaldatud esialgsetest andmetest. Kandidaatide poliitilise kuuluvuse kindlaksmääramisel on kasutatud toleaeagseid ajalehti ja EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 364, l. 45. Andmed on võetud nende 72 ringkonna alusel, kus valimised tegelikult toimusid.

⁴⁷ Siin on mõeldud ESTP all neid opositsioonilisi parempoolseid sotsialiste, kes valimistel tegutsesid koos ühisrindega. Ühisrindele ja ESTP-le antud hääled on loetud ka kogu opositsiooni häälte hulka.

Hoolimata väiksemast häältearvust saavutas «põhiseaduse elluviimise rahvarinne» Riigivolikogus 54 kohta (neist küll 8 ilma valimisteta) opositsiooni 26 vastu. Määravat osa etendas siin kuri kuulus enamusvalimise süsteem ning opositsiooni sisemised vastuolud. Kaugeltki mitte kõik Pätsi «rahvarinde» vastu kandideerijad ei olnud ju antifašistid. Väljastpoolt Pätsi «rahvarinnet» esinesid ka paadunud fašistid — vapsid. Nad ei saavutanud küll kuigi suurt edu — ainult 2 kohta Riigivolikogus (see näitab ilmekalt vapside mõju järsku langust rahvahulkades). Peale selle esines, nagu juba eespool öeldud, rida valitsevale režiimile lähedasi tegelasi mitmesugustel põhjustel väljaspool ametlikku valitsusblokki. Riigivolikogu tegevuse alguses ühinesid nad Pätsi «rahvarindega». Viimasega ühines ka üks vaps — K.-A. Jalakas. Nii suurenes valitsusblokk 64 isikuni.⁴⁸

Väljapoole valitsusblokki jäid Riigivolikogus ühisrinde ja opositsiooniliste parempoolsete sotsialistide saadikud (A. Aben, N. Ruus, M. Unt, K. Jalak, O. Gustavson ja J. Vain), kes moodustasid Töötava Rahva Ühtlusrühma. Asunikud said valimistel kaks kohta (R. Penno ja O. Köster), Rahvuslik Keskerakond samuti kaks (J. Tõnisson ja A. Piip). Nende kahe rühmaga liitusid Riigivolikogus veel O. Lõvi (vapsliku suunaga avantürist) ja E. Peedorsk (vaps) ning nad moodustasid (samuti 6-mehelise) nn. «demokraatide rühma». Peale selle loodi Riigivolikogus veel 3-liikmeline vene rahvusrühm (üks selle rühma liige — G. Orlov — kuulus samaaegselt ka Pätsi «rahvarindesse»). Tööliskoja kandidaadid L. Johanson ja L. Metslang jäid Riigivolikogusse «iseseisvatena» ning nime-tasid endid «tööliste esindajateks».⁴⁹

Valimiste tulemused lubavad teha mõningaid järeldusi ka Pätsi režiimi sotsiaalse baasi kohta. Suhteliselt tugevam oli see maal. Ühelt poolt aitasid siin valitsusele kaasa Põllumeestekogude vanad sidemed. Teiselt poolt puudusid maal opositsioonijõududel organisatsioonid, millele oleks võidud tugineda. Samal ajal suuremates linnades olid valitsuse positsioonid üpris nõrgad. Tabelist näeme, et Tallinnas said valitsuse kandidaadid 35,8 protsenti häältest, Tartus ainult 24,1 protsenti. Seejuures ei saanud «valitsuslased» Tartus ühtegi kohta ja 2 kandidaati (Pätsi poolt ametisse määratud Tartu linnapea A. Tõnisson ja K.-F. Karlson) kaotasid sissemakstud kautsjoni. Ka Narvas polnud valitsusbloki olukord palju parem. Nad kogusid siin 3704 häält 11 838-st, s. o. 31. protsenti.⁵⁰

⁴⁸ «Uus Eesti» nr. 108, 21. aprillil 1938. Seoses sellega tegi «Uus Eesti» oma-pärase häältearvestamise manipulatsiooni. Ta väitis, et «põhiseaduse elluviimise rahvarinde» poolt ei olevat olnud mitte 80 kandidaati (nagu enne valimisi väidet), vaid hoopis 95. Kes need ülejäänud 15 olid, jäi selgusetuks, kuid «Uus Eesti» väitis selle alusel, et Pätsi «rahvarinde» poolt olevat hääletanud tervelt 256 213 kodanikku, seega enamik valijatest.

⁴⁹ «Päevaleht» nr. 116, 30. aprillil 1938.

⁵⁰ ENSV ORKA, f. 84, nim. 1, s.-ü. 1794, l. 35—446.

Riigivolikogu valimiskampaanias tegid demokraatlikud jõud eesotsas kommunistidega tõhusat fašismivastast selgitustööd ning laiendasid Pätsi režiimi vastaste jõudude koostööd. Fašismivastaste jõudude ulatuslikumat ühinemist pidurdas eelkõige kodanlike opositsioonirühmade ebajärjekindlus ja kartus töörahva ees. Oma mõju avaldas terav politseiline surve, mis hirmutas nii mitmeidki kodanlikke ja väikekodanlikke tegelasi proletariaadi ühisrindega lähemaid sidemeid loomast. Ka kommunistliku partei organisatsiooniline nõrkus pidurdas fašismivastase rahvarinde tugevnemist.

Pätsi diktatuuri sotsiaalse baasi jätkuvat ahenemist näitavad linnavolikogude valimised 15. ja 16. oktoobril 1939. aastal. Suuremates linnades saavutasid fašismivastased opositsioonijõud võidu valitsuskandidaatide üle. Seda oli sunnitud konstateerima ka Pätsi võimu toetav ajakiri «ERK»: «[. . .] suuremais linnades eesotsas Tallinnaga said rahvusliku ühisrinde (end. rahvarinde) mehed kõvasti lüüa, kuna valimistel triumfeeris demokraatlik blokk, mille koosseisus oli rohkesti endisi sotsialiste. Seega muutusid meie suuremate linnade omavalitsuste esinduskogud oma koosseisult võrdlemisi pahempoolseteks.»⁵¹

Erilist huvi pakuvad linnavolikogude valimised Tallinnas. Siin õnnestus ühendada mitmesugused opositsioonilised rühmitused: proletariaadi ühisrinne, opositsioonilised parempoolsed sotsialistid, Rahvusliku Keskerakonna tegelased, Tööliskoja grupp jt. Kõik nad esinesid ühise nimekirjaga, mis kandis pealkirja «Demokraatlikkude kodanikkude, üürnikkude, tööliste, haritlaste ja ametnikkude kandidaadid Tallinna linnavolikogu valimistel 15. ja 16. oktoobril».⁵² See nimekiri sai linnavolikogu 60 kohast endale 33.

Uue linnavolikogu esimesel koosolekul moodustasid need 33 linnavolinikku kolm rühmitust. «Tööliste ja üürnike ühtlusrühma» kuulusid põhiliselt ühisrinde esindajad (Johannes Pruul (EKP liige), Nigol Andresen, Aleksander Jõeäär, Erich Kadakas, Hans Liiva, Artur Piht jt.), aga ka mõned opositsioonilised parempoolsed sotsialistid ja ühisrindele lähenenud üürnike seltsi tegelased. Kokku oli selle rühmas 18 linnavolinikku. Teiseks rühmituseks oli Tööliskoja meeste juhtimisel tegutsev «Töötava rahva rühm» (9 liiget) ja kolmandaks kodanlikku opositsiooni ühendav «Demokraatlik keskrühm» (6 liiget).⁵³

Ka Tartus viisid fašismivastased jõud arvukalt läbi oma kandidaate (Viktor Hion, Kristjan Jalak, Emilie Solba, Mart Adamson, Mihhail Sõštšikov jt.). Narvas said linnavolinikeks sellised revolutsioonilised töölistegelased nagu Voldemar Mölder, Arnold Treiberg, Adolf Roode jt.⁵⁴ Märkimisväärtset edu saavutasid revolutsioo-

⁵¹ «ERK», 1939, nr. 5, lk. 234.

⁵² «Päevaleht» nr. 278, 13. oktoobril 1939.

⁵³ ENSV Tallinna Linna Riiklik Arhiiv, f. 82, nim. 2, s.-ü. 21, l. 402–403.

⁵⁴ «Päevaleht» nr. 282, 17. oktoobril 1939.

nilised töölised ka väiksemates linnades. Nii viisid Kunda töölised valimistel linnavolikokku nii tugeva esinduse, et abilinnavanemaks sai Kunda tsemendivabriku töölisnõukogu esimees ja Kunda-Ubja tööliste ametiühingu esimees Rudolf Jurtom.⁵⁵

EKP juhtimisel tegutsevate revolutsiooniliste jõudude mõju tugevnemist näitasid ka Riigivolikogu täiendavad valimised 1939. aasta oktoobri alguses ja 1940. aasta jaanuari lõpul.⁵⁶

* *
*

1930-ndate aastate parlamendi- ja kohalike omavalitsuste valimiste tulemuste alusel võime teha järgmisi järeldusi poliitiliste jõudude arengu kohta kodanlikus Eestis.

V Riigikogu valimised 1932. aastal toimusid kodanlike parteide jõudude konsolideerumise tähe all (mitmete erakondade ühine mine!). See protsess oli aga ainult väline ja ajutise iseloomuga. Varsti pärast valimisi teravnesid vastuolud kodanlike parteide vahel uuesti ja nende autoriteet rahva silmis langes järsult. Sügavasse kriisiseisundisse sattus 1933.—1934. a. ka reformistlik Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei. 1934. aasta kohalike omavalitsuste valimised näitasid, et ajutiselt oli saavutanud märkimisväärse mõju (eriti linnades) uus poliitiline partei — fašistlik Eesti Vabadussõjalaste Liit.

Revolutsioonilised töölisorganisatsioonid olid 1930-ndate aastate esimesel poolel arvukate repressioonide tagajärjel nõrgenenud. Neil ei olnud reaalseid võimalusi saavutada valimistega domineerivaid positsioone ei Riigikogus ega ka kohalikes volikogudes. Eestimaa Kommunistlik Partei sai organisatsiooniliste raskuste tõttu ainult osaliselt suunata töölisorganisatsioonide tegevust 1932. ja 1934. aasta valimistel. Siiski pidasid revolutsioonilised töölisorganisatsioonid (esmajoones pahempoolsed ametiühingud) kinni õigest leninlikust kursist kasutada valimiskampaaniaid proletariaadi klassivõitluse huvides.

1938. aasta Riigivolikogu-valimiste tulemused näitasid ühelt poolt vapside mõju järsku langust ja ka Pätsi kliki positsioonide nõrgenemist. Teiselt poolt ilmnnes siin fašismivastaste jõudude märgatav tugevnemine. Veelgi selgemalt kinnitasid seda arengutendentsi 1939. aasta linnavolikogudevalimised. Eestimaa Kommunistlik Partei kasutas edukalt ära valimisi, et ette valmistada töörahva jõudusid otsustavaks lahinguks kodanlusega, sotsialistliku revolutsiooni läbiviimiseks.

⁵⁵ EKPA, f. 1, nim. 1-a, s.-ü. 546, l. 5—6.

⁵⁶ Vt. selle kohta lähemalt P. V i h a l e m. Valimised kodanlikus Eestis. Tallinn, 1963, lk. 160—166.

ВЫБОРЫ В ПАРЛАМЕНТ И МЕСТНЫЕ САМОУПРАВЛЕНИЯ В БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ В 1930-ГОДАХ И ТАКТИКА КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЭСТОНИИ

О. Куули

Резюме

На основе анализа результатов выборов в парламент и местные самоуправления в 1930-годах в статье сделаны следующие выводы о развитии политических сил буржуазной Эстонии.

Выборы в V Государственное собрание в 1932 году прошли под знаком внешней консолидации буржуазных партий (объединение нескольких партий перед выборами). Вскоре после выборов противоречия между т. н. старыми буржуазными партиями снова обострились и их авторитет в глазах народа резко уменьшился. Глубокий кризис переживала в 1933—1934 гг. и реформистская Эстонская социалистическая рабочая партия. Результаты выборов в местные самоуправления в 1934 году показали, что значительного временного успеха добилась (особенно в городах) новая политическая партия — фашистский Эстонский союз освободителей.

В первой половине 1930-годов революционные рабочие организации в результате репрессий были ослаблены. У них отсутствовали реальные возможности для завоевания доминирующих позиций как на выборах в Государственное собрание, так и в местных самоуправлениях. Коммунистическая партия Эстонии из-за организационных трудностей смогла лишь частично руководить деятельностью рабочих организаций на выборах 1932 и 1934 годов. Однако революционные рабочие союзы придерживались правильного ленинского курса, используя выборную кампанию в интересах классовой борьбы пролетариата.

Результаты выборов в Государственную думу в 1938 году показали ослабление позиций фашистской группировки, находившейся у власти, и укрепление антифашистских сил. Коммунистическая партия Эстонии успешно использовала эти выборы для подготовки рабочего класса к решительной борьбе с буржуазией — к проведению социалистической революции.

PARLAMENTSWAHLEN UND WAHLEN DER LOKALEN SELBSTVERWALTUNGEN IM BÜRGERLICHEN ESTLAND IN DEN 1930ER JAHREN UND DIE TAKTIK DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI ESTLANDS

O. Kuuli

Zusammenfassung

Auf Grund der Analyse der Ergebnisse der Parlamentswahlen und der Wahlen der lokalen Selbstverwaltungen hat man in dem Artikel folgende Folgerungen aus der Entwicklung der politischen Kräfte im bürgerlichen Estland gezogen.

Die Wahlen der V. Staatsversammlung 1932 fanden im Zeichen der äußerlichen Konsolidierung der bürgerlichen Parteien statt (die Vereinigung mehrerer Parteien vor den Wahlen). Bald nach den Wahlen verschärften sich die Widersprüche zwischen den sg. alten bürgerlichen Parteien wieder und ihre Autorität sank in den Augen der Bevölkerung jäh. In eine tiefe Krise geriet 1933—1934 auch die reformistische Estnische Sozialistische Arbeiterpartei. Die Wahlergebnisse der lokalen Selbstverwaltungen 1934 zeigten, daß eine neue politische Partei — der faschistische Estnische Freiheitskriegskämpferbund — vorübergehend einen bemerkenswerten Einfluß ausübte (besonders in den Städten).

Die revolutionären Arbeiterorganisationen waren in der ersten Hälfte der 1930er Jahre infolge der Repressionen schwächer geworden. Sie hatten keine realen Möglichkeiten durch Wahlen dominierende Positionen weder in der Staatsversammlung noch in den lokalen Selbstverwaltungen zu erlangen. Die KP Estlands konnte wegen organisatorischer Schwierigkeiten nur teilweise die Tätigkeit der Arbeiterorganisationen bei den Wahlen 1932 und 1934 lenken. Doch hielten die revolutionären Arbeitervereine den richtigen leninschen Kurs bei der Ausnutzung der Wahlkampagnen im Interesse des proletarischen Klassenkampfes ein.

Die Wahlergebnisse der Staatsversammlung 1938 zeigten, daß die Positionen der faschistischen Gruppen schwächer und die den Faschismus bekämpfenden Kräfte stärker geworden waren.

Die Kommunistische Partei Estlands nutzte die Wahlen erfolgreich aus, um die Werktätigen für die entscheidende Schlacht mit der Bourgeoisie — für die sozialistische Revolution — vorzubereiten.

SISUKORD — ОГЛАВЛЕНИЕ

Г. Лукин. Большевики — организаторы и вдохновители профсоюзного движения в Эстонии в годы Первой русской революции	3
G. L u k i n. Bolševikud ametiühinguliikumise innustajadena ja organiseerijadena Eestis 1905.—1907. a. revolutsioonis. <i>Resümee.</i>	35
G. L u k i n. Die estnischen Bolschewiken als Anreger und Organisatoren der Gewerkschaftsbewegung in den Jahren der Russischen Revolution 1905.—1907. <i>Zusammenfassung.</i>	35
H. Saarniit. Mõisate võtmise vallanõukogude kontrolli alla. (Nõukogude võimu poolt läbiviidud maakorralduse mõju kodanluse agraarpoliitikale).	37
X. С а а р н и й т. Об установлении контроля волостных советов над мызами. (О влиянии решения земельного вопроса советской властью на аграрную политику буржуазии.) <i>Резюме</i>	61
H. S a a r n i i t. Die Unterordnung der Gutshöfe unter Kontrolle von Gemeinderäten. (Der Einfluß von der Landproblemlösung der Sowjetmacht auf die Agrarpolitik des Bürgertums.) <i>Zusammenfassung.</i> .	62
V. Toom. EKP Keskkomitee Poliitbüroo juhendid taktika ja organisatsioonilise töö kohta aastail 1920—1923.	64
B. Т о о м. Инструкции Центрального Комитета КПЭ (Политбюро) о тактике и организационной работе в 1920—1923 годах. <i>Резюме</i> . .	82
V. Т о о м. Direktive des Zentralkomitees (des Politbüros) der KPE zur Taktik und Organisationsarbeit in den Jahren 1920—1923. <i>Zusammenfassung.</i>	83
J. Ant. Töötava noorsoo majanduslike nõudmiste võitlusprogrammi väljatöötamine EKNÜ poolt kodanlikus Eestis 1920-ndail aastail . . .	84
Ю. А н т. Разработка программы экономических требований рабочей молодежи Эстонским Коммунистическим Союзом Молодежи в буржуазной Эстонии в 1920-ые годы. <i>Резюме</i>	99

J. Ant. Die Ausarbeitung des Kampfprogramms der arbeiten Jugend für wirtschaftliche Forderungen vom Estnischen Kommunistischen Jugendverband im bürgerlichen Estland in den 20-er Jahren des 20 Jahrhunderts. <i>Zusammenfassung.</i>	100
O. Kuuli. Parlamendi- ja kohalike omavalitsuste valimised kodanlikus Eestis 1930-ndatel aastatel ja Eestimaa Kommunistliku Partei taktika.	102
O. Куули. Выборы в парламент и местные самоуправления в буржуазной Эстонии в 1930-х годах и тактике коммунистической партии Эстонии. <i>Резюме</i>	124
O. Kuuli. Parlamentswahlen und Wahlen der lokalen Selbstverwaltungen im bürgerlichen Estland in den 1930-er Jahren und die Taktik der Kommunistischen Partei Estlands. <i>Zusammenfassung.</i>	125

ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС

Ученые записки Тартуского государственного университета

Выпуск 351

На эстонском и русском языках

Резюме на русском, немецком и эстонском языках

Тартуский государственный университет, ЭССР, г. Тарту,
ул. Юликооли, 18.

Vastutav toimetaja J. Ant

Korrektorid J. Laanekask, N. Tšikalova, G. Noppel

Ladumisele antud 1. II 1974. Trükkimisele antud 11. III 1975.

Trükipoognaid 8,0. Arvestuspoognaid 9,55. Kohila Paberi-
vabriku trükipaber nr. 1, 60×90 1/16. Trükiarv 400. MB 03230.

Tell. nr. 689. Hans Heidemanni nim. Trükikoda, Tartu,
Ülikooli 17/19. I.

Hind 96 kop.

1—5